

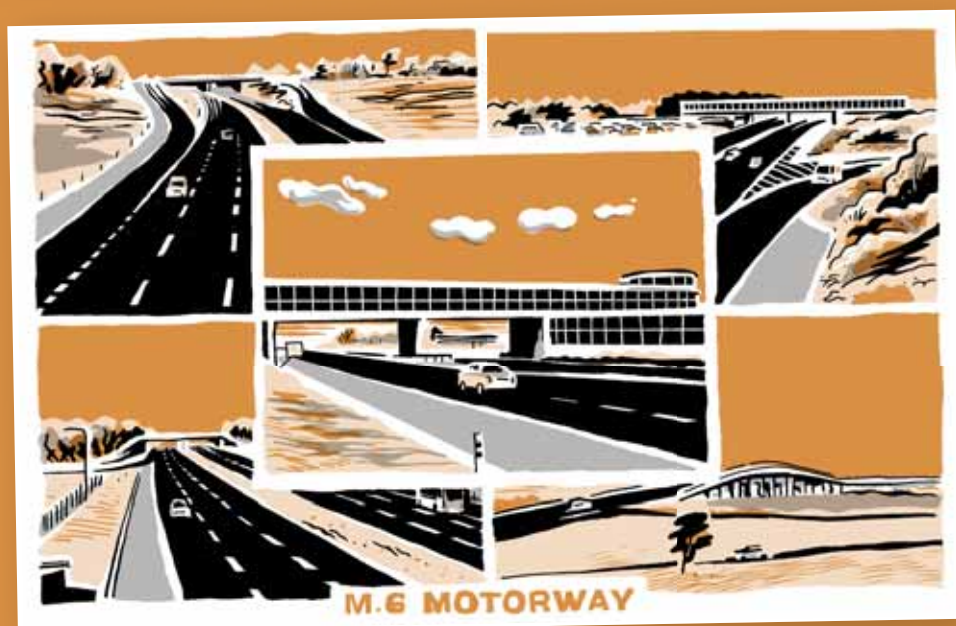
A2

KULTURNÍ ČTRNÁCTIDENÍK
24. 7. 2024 ROČNÍK XX
ADVOJKA.CZ
CENA 59 Kč

15/16

POST TURISMUS

Letní
literární
příloha

- ➔ Bílý šum Dona DeLilla ◀
- ➔ rozhovory s Evou von Redecker a Pawłem Cywińským ◀
- ➔ debutový román Miroslava Hlauča ◀
- ➔ Horizont Kevina Costnera ◀
- ➔ operní inscenace Hořký konec Russolův ◀

Ilustrace Jindřich Janíček, 2024
ISSN 1803-6635

editorial

Milé čtenářky, milí čtenáři, možná si letní dvojčíslo Ádvojky otevíráte na zasloužené dovolené, s největší pravděpodobností někde jinde, než kde setrváváte během těch nudnějších, pracovních částí roku. Už nějakých dvě stě let, a v posledních desetiletích obzvlášť, považujeme za samozřejmé trávit volný čas cestováním na nepřeborné množství způsobů. Ve dvacátém století pak vznikl celý turistický průmysl – jako bychom náplň svých prázdnin postavili naroveň strojírenství či hutnictví. V posledních letech se ale začíná ukazovat, že podobně jako těžký průmysl je i masová turistika pro planetu extrémně zatěžující. Čím dál častěji také slyšíme o protestech místních obyvatel proti raketově narůstajícímu počtu návštěvníků, které už řada nejpokulárnějších lokalit nedokáže pojmout, a nedávno se dokonce objevily zprávy, že v Řecku si „na moc turistů stěžují už i turisté“.

Jak tedy máme cestovat, aniž by to bylo zničující nejen pro místní obyvatele a jejich domovy, ale i pro celé kultury a ekosystémy? Takové kritické tázání můžeme shrnout pod pojem postturismus, jehož význam vysvětluje v rozhovoru geograf a kulturolog Paweł Cywiński, který se snaží i o uvědomělou cestovatelskou praxi – ačkoli zároveň upozorňuje, že „ideální postturistická cesta vlastně neexistuje“. I my jsme se v tomto čísle snažili nahlédnout turismus z nejrůznějších úhlů. Pokud totiž lépe pochopíme svou roli (post)turistů, můžeme si nejen uvědomit, co jsme dosud dělali špatně, ale také se nám budou snáz hledat způsoby, jak svobodně a udržitelně cestovat i v budoucnu. Svoboda pohybu – a tedy i cestování – je ostatně v západní tradici základem osobní svobody. Je v pořádku, že se jí nemíníme vzdát, jak ale upozorňuje filosofka Eva von Redecker, v antropocénu takové pojetí přestává

Ilustrace Martina Horáková

stačit – svobodu pohybu bychom měli doplnit svobodou zůstat.

Tématu turismu se tentokrát věnuje i letní literárně-reportážní příloha. Najdete v ní osobní text Aleny Zemančíkové, která nad albem rodinných fotografií uvažuje o proměnách cestování a turistiky v Československu, a tři reportáže z míst, která jsme navštívili i proto, abychom vám řekli, proč je možná lepší na ně ani nejezdit. Overturismus se totiž netýká jen Benátek nebo španělských letovisek, ale i naší části Evropy – rakouského městečka Hallstatt, večírkové čtvrti v Budapešti nebo horského resortu Dolní Morava. Ať už ale vyrazíte kamkoli, přejeme vám krásné léto a šťastnou cestu!

Alžběta Medková
Michal Špína

Ricardo Alberto Pérez

Šťastný Číňan

Ze sádry
mi darovali šťastného Číňana
(v pytli
veškerá rovnost světa);
plazí se
nebo metá kozoec,
aby vykopal příkop v části vzduchu.

Báseň v překladu Petra Zavadila
vybrala Michaela Velčková

z obsahu

- 4 Americký průvodce po umírání. Bílý šum Dona DeLilla / Klára Soukupová
- 5 Souvislosti chaosu. Pasáže Michala Ajvaze / Matouš Hrdina
- 5 Od potrubí k překladišti / literární zápisník Šárky Grauové
- 6 Pozorovat, jak život jde kolem. S básníkem Ludkem Čertíkem o vnímání světa jako domova / Marta Martinová
- 7 Vše jinak jest. Debutový román Miroslava Hlauča Letnice / Blanka Činátlová
- 8 Ti, jež očekávám, neexistují / poezie Alejandry Pizarnik
- 10 Nejděsivější blackface. Společenské přesahy hororového seriálu Oni / Jan Bodnár
- 11 Prolog k epické rozlučce. Staromilský western Horizont Kevina Costnera / Martin Pleštil
- 11 MFF Karlovy Vary: drobná vítězství / filmový zápisník Tomáše Stejskala
- 13 Opravdu neškodný hluk. Operní inscenace Hořký konec Russolův / Jiří Slabihoudek
- 15 Proměny podob solidarity. Současný pohled na vznik sbírky moderního umění pro Skopji / Barbora Bahlsenová
- 18 Přilétají vlaštovky. Svoboda zůstat aneb Jak se zabydlet v antropocénu / Eva von Redecker
- 20 Svoboda spočívá v naplněném čase. Rozhovor s filosofkou Evou von Redecker / Josefína Formanová
- 22 Turismus za hradbami civilizace. Zrcadlo vztahu přírody a společnosti / Anna Kolářová
- 23 Vzpomínky na ztrátu. Místa paměti v éře postturismu / Václav Sixta
- 24 Jsi turista? A co to znamená? S polským geografem Pawłem Cywińským o postturismu a novodobém kolonialismu / Michal Špína
- 26 Místa „nevýslovné zkušenosti“. Nový příběh o městských zahrádkářských osadách / Ludwika Włodek
- 29 Dohodnout se je možné. Francouzské volby a úspěch levice / Sára Vidímová
- 30 Láska nesmí vyžadovat krev. Rusko očima Jeleny Košťuchenko / Olga Pavlova
- 30 „Zelení ničitelé“ EU / sloupek Miroslava Patrika

PŘÍŠTÍ ČÍSLO A2
VYJDE VE STŘEDU
14. SRPNA 2024

Čas pro jednotu levice?

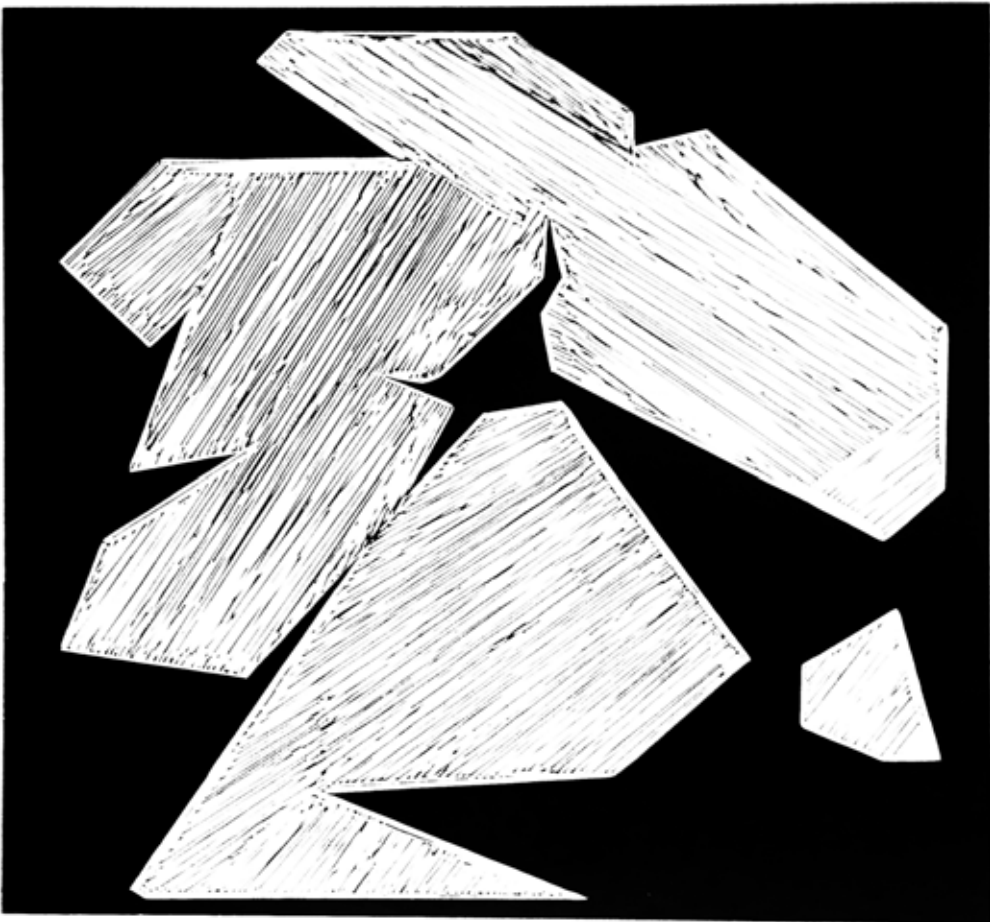
ONDŘEJ SLAČÁLEK

Volby do europarlamentu byly pro evropskou levicí a Zelené porážkou a v mnoha zemích byly porážkou také pro liberální střed. Platí to zejména pro Francii, jejíž prezident Emmanuel Macron na volební neúspěch zareagoval vyhlášením předčasných voleb. Kdyby takový krok podnikl kdokoli ze středo- a východoevropských politiků, mluvílo by se o destrukci demokracie, „Napoleonovi z Wishe“ to ale prošlo. Macron si vědomě zahrál s hrozbou nástupu krajní pravice v naději, že mu slábnoucí, ale stále ještě funkční antifašistický instinkt přihraje spolupracující parlament. V tom se však přepočítal – volby vyhrála levice, která dokázala na šok reagovat imponující jednotou a přesvědčivým programem. Ten zahrnoval 35hodinový pracovní týden, snížení věku odchodu do důchodu na šedesát let, progresivní zdanění (rovněž velkou daň penalizující odchod kapitálu z Francie, pokud by někdo chtěl zdanění uniknout – zdravíme Daniela Křetínského) a masivní výstavbu levných bytů. Požaduje také vlídnější migrační politiku (včetně zachraňování uprchlíků ze Středomořího moře a vytvoření statusu klimatického uprchlíka), ambiciózní klimatické plány, seburčení trans lidí, uznání Palestinského státu, podporu Ukrajiny, postavení Putina, palestinských i izraelských válečných zločinců před soud, poslání mezinárodních mírových sil k ochraně ukrajinských jaderných elektráren a mnoho dalšího. Levice zachránila demokracii před Macronovým hazardem – bohužel to nešlo jinak než zároveň s ní zachránit i Macrona. Ve stejném týdnu uspěla ve Velké Británii Labour Party. Že by levice svítalo na lepší časy?

V Česku se o sjednocování levice vedla rovněž diskuse už od eurovoleb – na debatě iniciované Janou Maláčovou ji s agilností sobě vlastní prosazoval Matěj Stropnický, bývalý předseda Strany zelených a posléze padawan „konzervativního socialisty“ a stoupence krajní pravice Petra Druláka. Patrně i pod vlivem kyselých hroznů z toho, že sám nabídku Kateřiny Konečné odmítl, a proto dnes nesedí v europarlamentu, přišel s názorem,

který pak kdekdo opakoval: pro záchranu levice je třeba, aby se sociální demokracie po svém žalostném výsledku přidala k bizarní kandidátce Stačilo!. Ta je přitom produktem námluv komunistické strany s krajní pravicí (ze společné kandidátky s běčkem SPD kolem Jindřicha Rajchla sice sešlo, ale od rajchlovců zde zůstal druhý zvolený europoslanc Stačilo! Ondřej Dostál).

K výsledkům francouzských voleb se vyjádřila i Konečná, předvídatelně v duchu tvrzení, že se levice musí spojit. Sama prý s francouzskou levicí nesouhlasí v mnoha „kulturních“ tématech, ale levicí přece definuje především ekonomika – a tam nám prý francouzská levice ukazuje cestu.

Ilustrace Veronika Dub

Jak už to tak bývá, Konečná má i nemá pravdu. Ano, ekonomická témata jsou klíčová. Ovšem se dvěma podstatnými „ale“. To první spočívá ve faktu, že jen ona levicí nedělají. Jejím předpokladem je také étos rovnosti a solidarity, étos, jehož minimalistickým vyjádřením je odpor ke všem podobám krajní pravice. Právě tento étos byl pro francouzskou levicí zásadní, odpor ke krajní pravici byl zdrojem její přesvědčivosti a úspěchu v přinejmenším stejné míře jako ekonomický program. Jsme-li tento étos ochotni zaprodat chvilkové popularity a pofidérnímu úspěchu, není důvod říkat si levice, lépe nám sluší jiný název, třeba Sdružení laciných oportunistů.

Druhé „ale“ spočívá v bohorovné představě, že témata jako klima, migrace, rasismus či feminismus lze brát jako „kulturní“, a tím pádem druhořadá oproti tématům ekonomickým. Levice není levicí proto, že jednostranně upřednostňuje boje o mzdy, důchody či pracovní dobu, ale proto, že vidí ekonomickou dimenzi a sociální spravedlnost i v ostatních bojích. Existuje snad téma, jež by dnes bylo ekonomičtější než klimatická krize? Neexistuje, a Konečná to ví velmi dobře, vždyť spor o klimatickou politiku byl důvodem, proč spolu s Ondřejem Dostálem odešla z radikálně levicové frakce v europarlamentu.

Jak ukázala filosofka Nancy Fraser, většina sociálních bojů má dimenzi uznání i dimenzi přerozdělení. Feministické a antirasistické boje byly určitě, zejména zpočátku, především bojem proti předsudkům, které dělaly z žen a barevných druhořadé lidi. Jsou to ale rovněž boje o nápravu ekonomických nerovností způsobených mnohasetletým přetrváváním těchto předsudků.

Česká levice by potřebovala sjednocení podobné tomu francouzskému. Jeho tmelem ale musí být schopnost odvážného, progresivního programu (adjektivum progresivní je dnes pro mnohé konzervativce na levicí největší strašák, ač jde o synonymum slova, jež bylo odjakživa základem levicové politiky: pokrokový). Potřebujeme spojení od Zelených přes sociální demokraty až po krajní levicí. Dávalo by smysl, kdyby se ho tak jako ve Francii účastnili komunisté – za pochybení v minulosti se omluvili a diktatury se zrekli. Problém je, že už dávno žádné komunisty, s jejich programovou odvahou, antinacionalismem, antikapitalismem a zásadovým odporem ke krajní pravici na rozdíl od Francie nemáme. A nemáme tu ani Jeana-Luca Mélenchona, radikálně levicový pól, který by byl tak silný, že by nešel obejít. Máme tedy sice v něčem shodné „objektivní podmínky“ (nemožnou středopravicovou vládu a nevábnou opozici), ale pro českou levicí bude návrat na scénu mnohem obtížnější než pro tu francouzskou.

Autor je politolog a novinář.

Kdybych nenavštívil Plovdiv

PETR BORKOVEC

Když jsem nedávno spolupřekládal Eurípidovu tragédii *Médea*, vzpomněl jsem si na bulharský Plovdiv. A udělal podle Plovdivu jeden verš!

V pozadí Eurípidových veršů se občas vyskytují sportovní termíny, které do textu vnášejí expresivitu, přesnost a nové významové roviny. Ve hře *Bakchantky* například, ve slovních přestřelkách dvou mladíků, Dionýsa a thébského vládce Penthea, užívá Eurípides slova, která odkazují k zápasnickému klání (myslím, že je tam řeč o *zaklesnutí údů*), čímž se posiluje tělesnost a erotičnost těch hádek, upozorňuje se na potlačovaný vzájemný obdiv těch dvou chlapců a jejich mučivé nenaplněné touhy atd. A jeden krátký monolog, v němž Médea utvrzuje své okolí a sama sebe v tom, že opravdu zavraždí své dva syny (Glauké, lásonova nová žena, i její otec už to mají za sebou), zní takhle:

Je rozhodnuto, přítelkyně.
Zabiju je co nejdřív – a pak rychle pryč!
Nesmím to odkládat, nesmím dopustit, abych své malé ohrozila tím, že zemřou v ještě horší náruči!
Musí to být! Ne, jiná možnost není!
A zabiju je já – já, Médea –, protože já je zplodila! Já...

Chystej se! Proč se zdržovat, když jiná možnost není, Médeo! Tu strašlivou věc prostě musíš vykonat! Připrav se, ubohá, a s mečem v ruce klekni ke startovnímu žlábků v kameni, za kterým čeká nejsmutnější trať! Odvahu! Nebuď zbabělá! Nepřipomínej, že jsi je porodila, že je miluješ – na jeden krátký den to zapomeň a plač až pak, až ve tmě, ubohá! Miluješ je – i když je zavraždíš, Médeo!

... nešťastná žena.

Médea se ocitá na startovní čáře, kterou počíná dvojí nekonečná prázdnota: jednak lásona, kterého Médea vraždou dětí jednou provždy zničí a jemuž nezbuďte vůbec nic, ale také její vlastní – ani Médee po strašném činu nic nezůstane, jen smutek, tma, nicota. Přesně podle originálu ten verš o „klekání ke startovnímu žlábků“ zní „vezmi meč a hni se na žalostnou startovní čáru života“, přičemž „na startovní čáru“ znamená doslova „ke žlábků“, to jest „ke žlábků v kameni na startovní pozici závodu, do něhož běžci vkládali prsty před startem“.

Kdybych nenavštívil Plovdiv, nikdy bych, myslím, do překladu nezavedl ani „žlábek“, ani „kámen“ – asi bych zůstal u abstraktní „startovní čáry“. Netroufl bych si to udělat jednoduše proto, že bych je při překládání před sebou „neviděl“! Jenže v Plovdivu, když jsem se na hlavní třídu spustil do zčásti odkrytého římského stadionu ze druhého století, na němž celá hlavní třída stojí, jsem takový (o trochu mladší, dobře) startovní žlábek spatřil. Leskl se v mramoru, zastřeně stříbrný jako rybí šupina. A vložil do něho prsty, všechny. Pocit si pamatuju: bylo to, jako kdybych se bříšky prstů mírně probořil do ledového sametu! Proto jsem při pozdějším překládání vůbec neváhal: jakmile jsem k tomu místu v textu tragédie dospěl, plovdivský startovní žlábek se zjevil, v prstech jsem ucítil jeho mělkost a hladkost – a Médea rázem klečela v běžeckých blocích s palcem a ukazováčkem pečlivě vpasovaným do prohlubně, aby nepřečnivaly!

Při procházení tím zčásti odkrytým a velice zachovalým stadionem jsem ohmatával, co se dalo: mramor lavic, nápisy na nich, povrch atletické dráhy, kamenné výstupky, portálky vstupů, obložení, patky a zídky. Slunce se prudce lesklo a bílé, slonovinové a sivé

povrchy mě oslepovaly, struktury kameň předváděly v tom silném světle detaily, jako by se nacházely pod obří lupou. (Jednu chvíli jsem, mimochodem, zvedl oči a nad sebou spatřil antické divadlo – taky z druhého století a ještě zachovalejší než stadion –, u jehož vstupu se fotografovala modelka v leopardí kožešině a s břechtanem za ušima. Ale blíž jsem nešel.) Líbilo se mi, že se v těch odkrytých, bezvadně zrekonstruovaných částech starověkého stadionu nacházely kouty, kde ležely úlomky sloupů, kvádrů, asi i kachlí, prorostlé trávou a nějakým svlačcem, který zrovna kvetl, takové malé veselé antické skládky, k nimž byl volný přístup a dalo se na ně sahat. Zlomky bylo možné zvedat, potěškávat, snad i odnést. Nejdřív jsem tomu vlastně ani nechtěl věřit, myslil jsem, že mi někdo vynadá, že mě vyhodí. Ale pak jsem pochopil, koupil si kafe, svlékl si sako a sedl si s ním ke skládce. Slunce páliło. Stadion si prohlíželo málo lidí, turistická sezona teprve začínala.

V Plovdivu jsem prožil necelé dva dny a viděl i jiná antická i neantická místa. Ale ten start v kameni a kafe u thrácké skládky si pamatuju nejlíp.

Autor je básník, prozaik a překladatel poezie.

CARABUS
CANCELLATUS

Americký průvodce po umírání

Bílý šum Dona DeLilla

Kultovní román Dona DeLilla Bílý šum vypráví příběh jedné americké rodiny, které do čím dál konzumnějšího života zasáhne ekologická havárie. Nový český překlad je příležitostí si připomenout, že text plný dobových popkulturních fenoménů má více vrstev a řada z nich přesahuje dobu svého vzniku.

KLÁRA SOUKUPOVÁ

Po *Tichu* (2020, česky 2022) přeložila Alena Dvořáková i patrně nejslavnější dílo Dona DeLilla, román *Bílý šum* (White Noise, 1985). Ten sice v češtině vyšel už v roce 1997, ale vinou špatného překladu nezarezoval tolik, jak by v dané době mohl. Dnes, téměř čtyřicet let od svého prvního vydání, bude čten spíše jako artefakt „osmdesátek“, i tak má ale k vývoji moderního světa co říct.

Hlavní hrdina Jack Gladney žije se svou ženou Babette a dětmi z předchozích manželství na americkém maloměstě a působí jako profesor hitlerovských studií. Do života jim zasáhne jednak havárie železniční cisterny s nebezpečnou chemikálií Nyodenem D, jednak Babettina účast na tajném experimentu s lékem na obavy ze smrti. DeLillo z těchto ingrediencí vytvořil kombinaci univerzitního a katastrofického románu, amerického domácího dramatu i thrilleru, přičemž všechny žánrové konstanty, které by dovolily *Bílý šum* jasně zařadit, zároveň podřívá, až satirizuje.

Jakkoli stojí ekologická katastrofa v centru vyprávění, není jádrem příběhu – dopady na přírodní prostředí i postižené osoby se zametou pod koberec a brzy nato si na sloupec dýmu nikdo ani nevzpomene. Setkání s Nyodenem D slouží jen jako zkonkrtnění a zhmotnění strachu ze smrti, který tím u protagonisty nabude na naléhavosti; podobně by ale mohla fungovat třeba autonehoda nebo nemoc, která by hrdinu přiblížila konci života. To, že se jedná o chemickou havárii, však není nepodstatné. Esteticky působivý toxický mrak, osvěcovaný vrtulníky jako divadelními reflektory a likvidovaný laboratorně vyvinutými organismy, zde slouží jako symbol pozdního kapitalistického a technokratického životního stylu, spolu se supermarkety, fastfoody, bulvárem a dálkovými lety.

Televize a teplákové soupravy

Oproti nejnovější próze *Ticho* je *Bílý šum* víc zakořeněn v době svého vzniku, ale současně je přes svůj rozsah přístupnější. V *Bílém šumu* narazíme na ikonické fenomény populární kultury osmdesátých let, jako jsou televize, teplákové soupravy, bulvární časopisy, UFO nebo agenti CIA. Nejsou zde hyperbolizovaně karikované jako u Thomase Pynchona

(například v *Městečku Vineland*, 1990; česky 1997), ale vystupují jako neviditelný základ našich životů. Mnohé motivy románu z roku 1985 dnes působí jako dobové atrapy či kulisy. Současná povrchnost sice vypadá jinak, ale její podstata, jak ji DeLillo ve svém románu zachytil, je tatáž.

V Jackově domácnosti neustále běží televize, útržky z pořadů se vlamují do rodinných konverzací i mlčení – oproti některým jiným autorům však DeLillo nepouští televizní a marketingový diskurs plný klišé a frází do promluv postav a nechává ho oddělený. Často rozčleňuje i samotné televizní působení: buď je slyšet jen hlas (a televize se tak dostává naroveň rádiu), nebo je vidět pouze obraz bez zvuku. Podobně „neautentický“ status mají hitlerovská studia, která jsou zobrazena jako stupínek v kariéře, nikoli jako oblast naléhavých otázek po podstatě moderní společnosti. I strach ze smrti, jímž postavy trpí, je konzumní a nepromyšlený; existenciální stav setkání s „figurou smrti“ je banalizován a parodován: „Jaké to je, zahlédnout živoucí Smrt, která si pro vás přišla? Byl jsem vystrašený do morku kostí. (...) Předemnou nestála Smrt, nýbrž jen Vernon Dickey, můj tchán.“

Scéna Jackova vykonávání rozsudku nad svědcem své ženy Williamem Minkem působí jako z *Lolity*, další ikonické knihy americké kultury, jen opentlená tajemstvím experimentálního léku. Naivní Babette je přísátá na bulvární a banální rozměr života stejně jako Nabokovova hrdinka (koneckonců infantilizace jmen Dolores – Lolita a Babette – Béba je zde analogická). Lolita Humberta zrazuje s Quiltym, který následně v protagonistově představě dosahuje titánské velikosti, při finálním vražedném setkání je ale v županu stejně tragikomický jako Willie Mink v trenýrkách a podobně absurdní je i diskusní blábolení během střelby.

Šum moderní civilizace

Americký konzumerismus DeLillo vykresluje posměšně, ale zároveň se vši vážností – v tomto paradoxu se skrývá vědomí, že podléhání konzumu z nás dělá trapné figurky, avšak snaha vzepřít se mu nutně nevede k autenticitě. Masová spotřeba působí útěšně, potvrzuje

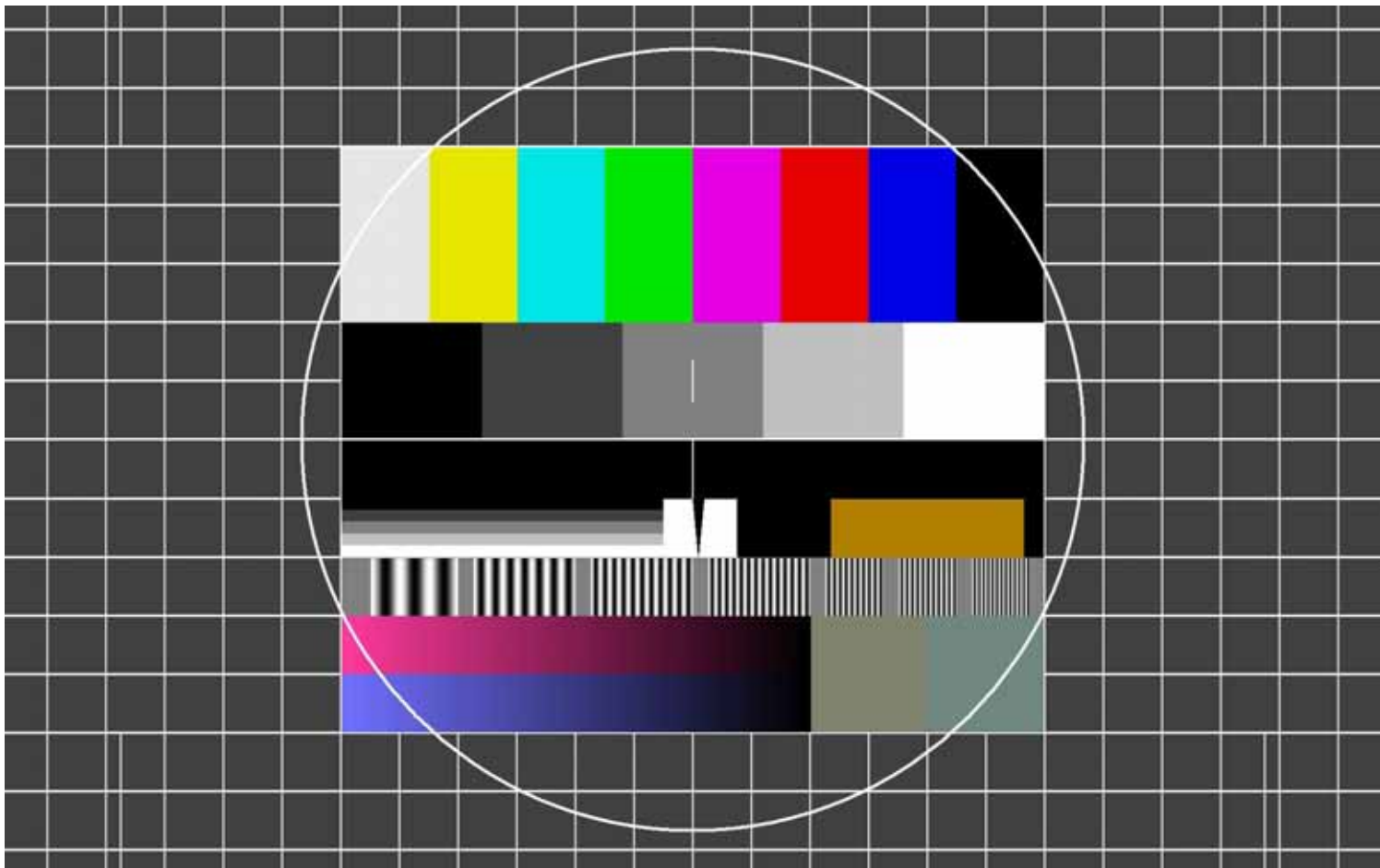
přináležitost k technicky zdatné civilizační epoše. Kvantitativní údaje a různé výčty, ať už jídel, značek nebo haraburdí, zde neslouží k vyvolání komického dojmu ani k zahlcení, ale budují atmosféru zbytečného hromadění a plýtvání, jež tvoří iluzi blahobytu.

Jak v doslovu připomíná překladatelka Alena Dvořáková, zásadní roli v *Bílém šumu* hraje znakovost. Nejde jen o mediální zprostředkovanost, ale o to, že vše se může stát předmětem studia – od filmových bouraček přes Adolfa Hitlera, balení levných potravin a rychlé občerstvení až po chemické sloučeniny. *Bílý šum* takovou studií americké kultury osmdesátých let do jisté míry je – proto je jeho vyprávění poněkud odtazité: jako by protagonista veškeré dění (rodinné vztahy, dospívání dětí, havárie vlaku, evakuace, kariéra, ale v posledku i vlastní smrt) neprožíval, nýbrž sledoval a leckdy komentoval a analyzoval. Není to výsada akademického pracovníka, jímž je, ale narativní odraz tehdejšího vnímání světa. Mnohé skutečnosti Jack ironicky hodnotí, přitom je však zřejmé, že i on lpí na triviálních hodnotách a žije ve světě impulsivních rozhodnutí. Románu nicméně chybí výraznější metarovina, která by tento přístup ke skutečnosti reflektovala, čímž se odlišuje od některých textů z let devadesátých (například knih Davida Fostera Wallace), a díky tomu nám předkládá čtenářsky přístupnější příběh.

Titulní šum neprodukuje jen spotřebiče, televize, rádiové vlny, záření a proud aut na dálnici, ale i těkavé myšlenky a neustálé konverzace, které mají mnohdy jen zakrýt ticho: „Vy mi vážně chcete tvrdit,“ ohradila se Babette, „že krysa není jen škůdce a hlodavec, ale taky savec.“ Šum tvoří vše, co nás nevyhnutelně vzdaluje od bytí samého a dovoluje nám životem jen proplouvat. „Co když smrt není než zvuk?“ Elektrické šum. „Člověk ho uslyší už napořád. Všude kolem. To je hrůza.“ Jednolitej, bílej.“ Veškeré popisované popkulturní fenomény, ale i téměř nesmyslné řeči a žvásty tak v *Bílém šumu* tvoří přirozenou součást příběhu o úzkosti ze smrti.

Autorka je komparatistka.

Don DeLillo: Bílý šum. Přeložila Alena Dvořáková. Argo, Praha, 2023, 528 stran.

V domácnosti Jacka Gladneho neustále běží televize. Grafika Telefunken FuBK (CC-BY-SA-3.0)

Souvislosti chaosu

Pasáže Michala Ajvaze

Michal Ajvaz ve svém novém románu pokračuje v psaní příběhu bez konce a začátku. Postavy, události a místa se pozvolna přelévají ve vyprávění, které „zkoumá podstatu prázdnoty a chaosu, z něhož se rodí smysl slov a příběhů a pak se zase rozpouští v nesrozumitelné kaši“.

MATOUŠ HRDINA

Muž najde knihu, uvidí film, nebo vůbec nejčastěji za podivných okolností zaslechne něčí vyprávění. V něm jiný muž či žena narazí na další příběh či báseň na zapomenuté pohlednici nebo zašlém plakátu a vyprávění se dál vrství a prolínají jako mnohorozměrné matrojošky. Taková bývá typická linie knih Michala Ajvaze a ani jeho nově vydaný román *Pasáže* v tomto ohledu není výjimkou.

Primárním narátorem je sám autor, který na knižním veletrhu v Lipsku v prázdné pasáži potká dva muže vlastníci kuriózní cukřenky s postavami připomínajícími obrazy Giorgia de Chirica. Oba začnou na vyžádání vyprávět své příběhy i další příběhy v nich zanořené. A pak už se rozjíždí důvěrně známý ajvazovský narativní rébus, v němž figurují zadumaní podivíni, motiv putování na jih Evropy, snové obrazy skrytých tváří domů a měst, blikotajících nočních neonů a starých prázdných bytů.

Proud magických obrazů

Pokud se autor dopracuje k jisté rutině a na první pohled jasně rozpoznatelnému stylu, většinou to bývá na úkor kvality díla, ale Ajvaz z tohoto hlediska představuje vzácnou výjimku. Některé části *Pasáží* by mohly snadno figurovat v *Druhém městě* (1993), *Prázdných ulicích* (2004) či *Cestě na jih* (2008) i dalších autorových románech. Nejde ovšem o recyklaci, ale nutnou součást rozvlákněného příběhu, který sice nemá konec, začátek, jasnou dějovou linku ani protagonisty, ale v jistém smyslu prolíná všemi jeho knihami.

Prostřednictvím různých metafor, ať už to v případě *Pasáží* jsou vodou rozpité nečitelné stránky rukopisů, abstraktní korálkové mozaiky nebo hemžení stromů a stínů ve staré benátské zahradě, Ajvaz zkoumá podstatu prázdnoty a chaosu, ze kterého se postupně rodí smysl slov a příběhů a pak se zase rozpouští v nesrozumitelné kaši. Nejde ovšem o abstraktní filosofickou hříčku, ale o překvapivě trefný a aktuální komentář k řadě problémů současné literatury i kultury.

V éře slovního braku z AI generátorů, digitálního informačního zmatku i sporů o společenský význam literatury je obzvláště důležité pátrat, jak a proč klíčí, roste a mutuje význam slov, a Ajvaz na tyto otázky nabízí subtilní, ale velmi přesvědčivé odpovědi.

V jednom ze zanořených příběhů se objevuje báseň napsaná robotem. Ve sporech o její autenticitu hrdinové docházejí k tomu, že samotným beztvarym slovům musí dodat význam jejich tvůrce, jehož záměr ale nevychází z logicky promyšlené struktury, nýbrž z nečitelného podvědomí sdíleného autorem i čtenáři, kam mechanická analýza jen stěží pronikne.

Závěr jiného příběhu se začne rozpadat a dělit do nespočtu různých alternativ vytvářených při kolektivním vyprávění, protože sám o sobě nikomu nepatří a každý ho vnímá trochu jinak. A v jedné z vrcholných pasáží spatří osamělý italský poštovní úředník ve svých snových vizích mamutí Stavbu obsahující všechny příběhy, která ovšem sama o sobě nic neříká, nic nereprezentuje a nemá žádný záměr ani cíl. Ten spočívá jen v její samotné existenci, což je překvapivě osvobozující vize literatury, která nemusí vůbec nic konkrétního sdělovat ani se snažit o těžkopádné metaforu a názorové ofenzivy.

Příběhy a jejich hrdinové nejsou jen nositeli spisovatelových myšlenek, ale mají nárok na vlastní nezávislou existenci, a právě proto *Pasáže* skvěle fungují na několika rovinách. Nejsou jen filosofickou úvahou, ale také sérií zábavných, melancholických či romantických povídek, přednášek o obskurních vědeckých přístrojích či topografických črt ze severní Itálie a v neposlední řadě i proudem

Čeněk Folk: Bez názvu, 2017

magických obrazů, ze kterých mohou doslovně i přeneseně vyplouvat stále další vyprávění.

Divoká imaginace v klidných větvích

Román o významu slov musí fungovat i v rovině prosté jazykové stylistiky a i zde Ajvaz pracuje velmi promyšleně. Drží se myšlenky, že složité věci je třeba říkat jednoduše a naopak, takže fantaskní výjevy jsou paradoxně vyjádřeny občas až nepatřičně prostým jazykem. Jako by bizarní monstra skrytá na zadních stranách starých skříní či v mořských hlubinách byla běžnými rekvizitami nudné každodennosti, kterou na světlo světa dokáže vytáhnout právě jen autor přetvářející bublající imaginaci ve spořádaný tok lakonických vět.

Občas se Ajvaz ústy svých hrdinů trochu vysměje čtenáři i sám sobě, třeba když konstataci, že sdělení „všechno souvisí se vším“ není bůhvíjak hluboká myšlenka a že pro pochopení vzájemných souvislostí příběhů v románech i našem okolí bychom se měli přece jen trochu víc snažit. Ony souvislosti

se totiž mohou vynořovat jen ze stále skloňovaného a nedostupného podvědomého chaosu, a proto také nemá smysl zkoumat, kde je jejich konec a začátek a zda nemají nějaký důležitý skrytý význam.

Pokud se totiž má čtenáři vyjevit jasné poselství kteréhokoli literárního díla, stane se to stejně neplánovaně a znenadání, jako když jednomu z hrdinů posedávajících v milánské pasáži přistane u nohou stránka starých novin a na ní je fotka kavárny s oknem, v němž lze spatřit kus povědomého obrazu. A dokud taková stopa nepřilítne, můžeme jen dál bezstarostně proplovat vyprávěním rakouské kavárny, neúspěšného hollywoodského novináře, básnického robota či kosmonauta v obskurní divadelní hře, abychom se nakonec zase ocitli v zasněženém Lipsku u upovídáných pánů se zvláštními cukřenkami.

Autor je editor webu Seznam Zprávy.

Michal Ajvaz: Pasáže. Druhé město, Brno 2024, 456 stran.

literární zápisník

Od potrubí k překladišti

ŠÁRKA GRAUOVÁ

Román Chica Buarqueho *Budapešť* (viz A2 č. 14/2010), který je zčásti věnován nájemným spisovatelům píšícím jménem druhých, začíná protagonistovou cestou na dobře utajený sjezd anonymních spisovatelů. Ghostwriteri se tam, sami mezi sebou, pyšní úspěšnými díly, k jejichž autorství se veřejně nemohou přiznat.

Literární překladatel se často cítí podobně – půjčil velkému autorovi svůj jazyk, procedil sebou každé písmenko jeho díla, zápasil s mezemi své rodné řeči a navyklým myšlením, sestoupil do matečné půdy jazyků, utkal se s démonem vlastní nedostatečnosti... ale mimo okruh zasvěcených o tom s málokým může mluvit.

Nejde ovšem jen o zásluhy. Vlastně o ně nejde vůbec. Jde o to, že literární překlad je hluboká, někdy až transformační zkušenost

a nepřekladatelům se dá těžko vysvětlit, v čem vlastně spočívá. Proto překladatel při četbě mnoha translatologických pojednání pociťuje jakousi frustraci: v praktické dovednosti to kouzlo nevězí.

Po období oslnění technickými stránkami překladu proto uvažování o překladu vyslyšelo překladatele a začalo se vracet od stroje k člověku a jeho metaforickému myšlení. Metaforu, které pro tuto činnost nacházeli a nacházejí, totiž vytvářejí pozoruhodnou mapu toho, co překlad je – a co naopak není.

Nedávno jsem narazila na překladatelskou anketu, v níž překladatel sám sebe popsal jako potrubí: na jedné straně je vstupem arabská báseň, na druhé straně výstupem báseň anglická. Podle mé zkušenosti si takhle překlad představuje většina lidí: překladatel sedí u počítače, vedle sebe rozevřenou knihu, a rychlostí jen o málo nižší, než kdyby jen přepisoval, transformuje to, co přijímá očima, v to, co vychází prsty na klávesnici. Elékové se ještě dívají do slovníku, ale skuteční překladaatelé... ti zkrátka přiloží prsty a jedou. V reálu ovšem právě *skuteční* překladatelé vědí, že takhle to nechodí. A ani tenhle respondent to nejspíš nemyslel úplně vážně: ve skutečnosti totiž řekl, že si *někdy připadá* jako potrubí. Ke skutečnému překladateli sebeironie jaksi přirozeně patří. Je výsledkem nesouměřitelnosti mezi podaným výkonem a veřejnou odezvou.

Na to, že *vztah* mezi rozevřenou knihou a prsty na klávesnici není tak bezproblémový, jak

by se mohlo zdát, upozornil v téže anketě jiný překladatel. Ten přirovnává překladový proces k šachové partii s nadanějším soupeřem, který zrovna z neznámého důvodu záhadně táhl věži. Možná by bylo přesnější říci: se soupeřem, který si z neznámého důvodu *libuje* v záhadných tazích. Protože když vstoupíme do tahů velkého spisovatele, zjistíme, že jeho brilantnost tkívá právě v těch záhadných tazích: proč tohle slovo, a ne tamto? Proč tenhle slovesný čas, když gramatika předepisuje jiný? Který význam homonyma je hlavní, když oba dávají dobrý smysl? Je klíčem k řešení slovo napsané o 120 stran dál? Takže je to, co už mám přeloženo, s ohledem na to třeba přepsat? A nedostanu pak mat někde jinde?

Jiný okruh metafor se týká vztahu mezi překladatelem a autorem díla – jako třeba podání ruky, jímž se překladatel vyklání k autorovi a stvrzuje závazek vzájemné důvěry. Překlad má totiž také etický aspekt – a ten nespočívá jen v tom, za co se dostává Skřípec, tedy že si nepřivlastním starší překlad někoho jiného. Trochu drsně (a příznačně opět s překladatelskou sebeironií) na to v knize svých pamětí poukazuje renomovaný překladatel latinskoamerických literatur do angličtiny Gregory Rabassa: „Autor (Jekyll) píše svá slova a v tu chvíli ještě neví, že se jich v jistém smyslu zmocní překladatel (Hyde) a tím, jak bude text přetvářet, stane se autorem. Doufejme, že se šťastnějším vyústěním, než jaké měl vztah mezi Stevensonovým hrdinou a jeho

pobočníkem.“ Jinak řečeno, je-li „potrubím“ neumětel, stane se z krásného a dobrého člověka obluda a nelida.

A v současném českém kontextu stojí za zmínku ještě jedna metafora: metafora otroka, který dře na cizím. Odkazuje k tomu, že překladatel svou práci takřka neviditelně buduje slávu svého autora a v širším smyslu i povědomí o literatuře jeho země. Na tuhle metaforu se ovšem můžeme podívat i z postkoloniálního pohledu: rab se může panu spisovateli či paní spisovatelce vzepřít, za rohem vysmát, něco zatajit, něco jim podsunout nebo ukrást. Překlad se může stát i transkrací nebo „překradem“, v nichž se překladatel rozhodne domoci svých vlastních práv.

Tuhle metaforu ale můžeme vtáhnout i na situaci samotného překladatele: tak jako otrok ani překladatel není svobodný. Za malou a často dlouho zdržovanou odměnu a v pracovní době, jež sahá daleko za průměr, vykonává dřinu, kterou nikdo jiný dělat nechce. Výsledek své práce nevlastní a soustavně se podřizuje cizí vůli. Otrokářem ovšem v tomto případě není autor, nýbrž nakladatel a jeho šafáři. Přeháním? Spíš přejímám – v tomto případě z knihy vydané slovník nakladatelstvím Routledge.

Dalo by se takhle dlouho pokračovat. A jak by také ne, když samo slovo překlad – translace – je metafora. Překladatelův pracovní prostor totiž nesluje překladiště.

Autorka je portugalistka a překladatelka.

Pozorovat, jak život jde kolem

S Lud'kem Čertíkem o vnímání světa jako domova

Luděk Čertík. Foto z osobního archivu

Básníka, hudebníka a akustického ekologa jsme se zeptali, proč od psaní poezie odbočil k esejistice. Odkud se vzal jeho vztah k aktuálně čím dál oblíbenějšímu žánru „nature writing“, jehož kořeny lze hledat v romantismu? A co ho fascinuje na zvukové stránce přírody?

MARTA MARTINOVÁ

Aktuálně je k tisku připravena vaše nejnovější kniha *Spolu, nezkratní*. Vydal jste doposud dvě sbírky básní, toto jsou eseje. Proč ten obrat?

Esejistika mi vždycky byla sympatická, protože má svou povahou k poezii velmi blízko. Dovoluje psát hravým obrazným jazykem, v němž se stírají rozdíly mezi formami a žánry. Krásně je to vidět třeba u francouzsky píšících autorů a autorek, jako je Gaston Bachelard či Vinciane Despret. I proto lze tu knihu vnímat jako přirozené pokračování toho, co jsem na začal ve sbírkách.

Některé eseje jsou spíše pocitové a prožitkové, jiné naopak odbornější. V tomhle směru navazují na angloamerický žánr „nature writing“. Už v knihách jeho duchovního otce, německého polyhistora a přírodovědce Alexandra von Humboldta, se světy přírodovědy a poezie prolínaly a vzájemně obohacovaly. A to je i moje cesta.

Proč podle vás tento typ přemýšlení o přírodě tak silně zakotvil v angloamerickém prostoru?

V Americe to, myslím, souvisí s ideou divočiny i povahou amerického kontinentu z hlediska jeho reliéfu, členitosti, pestrosti divokých zvířat, toho, co ideu divočiny formovalo. Otevřenost americké krajiny a to, jak mocně ten prostor na člověka působí, je hodně unikátní. Pro Američany je tohle součástí jejich identity, jejich kulturního příběhu a dědictví, politické emancipace – v dobrém i zlém. Zásadní, a bohužel často opomíjenou roli v tom pochopitelně hrají i tamní kultura původních obyvatel, domorodý způsob

nazírání na zemi jakožto fundament veškeré existence. Knihy současných původních Američanů patřívají k tomu nejlepšímu, co bylo na tohle téma napsáno. Vzpomenout musím třeba i u nás známou Robin Wall Kimmerer a její knihu *Braiding Sweetgrass* [Copánky z trávy].

Obliba psaní o přírodě mě spíš fascinuje v případě podstatně zkratlejší a menší Británie. Proč zrovna tam, kde si vykáceli všechny původní lesy už za Římanů? Možná ale právě to, že britská krajina prošla tak dramatickými změnami, roznítlo imaginaci a naučilo to britské básníky a přírodovědce, ty amatérské i pozdější profesionály, vážit si toho, co zůstalo. A třeba tak lze vysvětlit i dlouhou tradici britské ornitologie a birdwatchingu, kterou pak Britové vyvezli i do svých kolonií.

Nedávno jsem četl úžasnou knížku *Thin Places* [Tenká místa] od irské autorky Kerri ní Dochartaigh. Píše v ní o tom, kolik mají Britské ostrovy silných míst, kde jsou už z dálky viditelné různé henge, menhiry a mohyly. Vztah k místu, tolik charakteristický pro všemožné animistické kultury, je tam i dnes daleko silnější, navzdory průmyslové revoluci a dalekosáhlým proměnám venkovské krajiny. U nás se sice historicky každý druhý básník, včetně těch současných, vztahuje k přírodě, je to ale často nereflektované. Máme to v krvi, ale málokdo se u nás vědomě profiluje jako autor píšíci o přírodě.

A nemusíte být trochu cizinec v krajině, abyste se naladil na tenhle typ vnímání přírody?

Nemyslím si. Můžu vyrazet na jedno a to samé místo a můžu tam pocít vkročení do neznáma a objevování něčeho nového zažít opakovaně. Když půjdu poslouchat ptáky nebo pozorovat denní motýly, každý den na tomtéž místě najdu a potkám něco jiného. I když člověk nemá možnost moc cestovat, může zažívat velká dobrodružství každý den a může cestovat napříč tolika druhy světů a vesmírů, jenom musí vědět, kam se dívat, čemu a komu naslouchat. Nejúžasnější na tomhle světě je, že možnosti ho poznávat a vnímat se nikdy nevyčerpají.

Jak člověk dospěje k takovému pohledu na svět?

Jako dítě na chalupě jsem pozoroval vlaštovky a jiřičky. Nebo jsem doma v paneláku sledoval oknem racky. Pak ale přišlo dlouhé období, kdy jsem se věnoval jiným věcem. To vyvrcholilo, když jsem v Praze studoval filmovou vědu. Byl jsem opravdu dlouhou dobu zahlcený jenom lidskými věcmi – myšlením, v němž mimolidské nemá místo. A potom přišel zvláštní moment prozření. Říkal jsem si, já se tu dennodenně učím o Lacanovi nebo Metzovi, kterým ani nerozumím, a přitom nejsem schopen pojmenovat stromy, co rostou u nás před barákem!

Začal jsem víc chodit ven a zároveň vyhledávat autory, kteří jsou schopni o pozemské existenci uvažovat v mnohem širším měřítku. A dostal jsem se přes pozdějšího kamaráda Jirku Zemánka k lidem, jako je ekolog a filosof David Abram. Velkým objevem pro mě byl například paleontolog Loren Eiseley, autor s neuvěřitelně rozpínavým kosmickým vědomím a neopakovatelnou púlnoční imaginací. Nebo tvorba filmového režiséra Terrence Malicka, shodou okolností i vášnivého birdwatchera. A rozhodně i něžná poezie Mary Oliver nebo knihy mé spřízněné duše, Henryho Davida Thoreaua. Absolvoval jsem kurz filosofie živé přírody u Zdeňka Kratochvíla, začal jsem číst Zdeňka Neubauera nebo goethovskou biologii ovlivněného zoologa a antropologa Adolfa Portmanna. Zkrátka jsem začal tenhle široký pohled třítbit skrz zkušenosti jiných autorů anebo lidí, které znám osobně. Jedna věc je o tom všem čist, ale nejlepší je, když člověk může vyrazit s někým ven a učit se přímo od něj. Vlastním očím a smyslům doporučíte, dokud vám to v hlavě někdo nějak příhodně neodoblokuje. Kolik jsem toho jenom minul bez povšimnutí, i když jsem to měl doslova před očima!

Jaký význam mají pro vás jiné smysly než zrak?

Hudba pro mě vždycky hrála zásadní roli – a skrze ni zvuk jako takový. Opravdový „aha moment“ ale nastal, když jsem se v dospělosti poprvé setkal se zvukovou ekologií – s pracemi Bernieho Krause či kanadského skladatele R. Murraye Schafera.

Naše kultura si sama o sobě s oblibou vypráví, že je vizuální. Jenže když člověk vyjde na ulici, hned uslyší, jak se odněkud line hudba, jak někdo troubí za volantem nebo pokřikuje...

Zvuk ovšem často podceňujeme – pro spoustu lidí je unikavý, těžko uchopitelný. Podívejte se na přepisy ptačích hlasů v určovacích příručkách. Nedá se podle toho nic naučit, protože máte dojem, že ty popisované hlasy zní ve skutečnosti úplně jinak. U vizuálních vjemů se zdá, že jde dosáhnout mnohem většího konsenzu. Ale právě otevřenost a neuchopitelnost je to, co mě na zvuku fascinuje.

Nakolik vás při nahrávání zajímá perspektiva vnímatele?

Už jenom to, jaký použiju mikrofon a kam ho postavím, se do nahrávky otiskuje. Velkou roli hraje i momentální nálada. Když se zaposloucháte do většího množství nahrávek renomovaných lovců zvuků, třeba Langa Elliotta, Chrise Watsona a dalších, tak vám to za chvíli začne připomínat diskografie různých hudebníků – v nahrávkách je slyšet, jaké mají ti dotyční posluchačské preference, co nahrávkami sledují, co je dlouhodobě fascinuje.

Perspektivu toho, kdo nahrává, nejde nikdy utajit. Zvířata o vás moc dobře ví. Zvuková krajina kolem je jiná, když se v ní nacházíte, protože její obyvatelé si mezi sebou říkají: Hele, je tady člověk! A chovají se trochu jinak, zvědavě nebo ustrašeně. V nahrávce budu vždy přítomný v dialogu tvorů, které nahrávám – v promluvě toho místa. Jak říká skladatelka Annea Lockwood, když člověk poslouchá, vždycky poslouchá s někým.

Každá nahrávka je pro mě dokument vzácného okamžiku v daném místě a čase, hudební kompozice, kterou nelze zopakovat. Zmiňuji to i v nové knížce: zvuk nás dokáže vtáhnout do živoucí reality míst. Každé místo má svou hudbu. Nejvíc mě baví si jenom někde sednout a pozorovat a poslouchat, jak život jde kolem. To je moje cesta do neznáma.

V knížce je důležité i téma domova.

Není domov ze své podstaty protiklad dobrodružství?

Vědomím, že tenhle svět je náš domov, celé dobrodružství začíná. Do svého domova jsme vpleteni na úrovni minerálů a atomů, tím, že dýcháme, že jíme a vylučujeme, že posloucháme a hovoříme, že nás někdo vnímá, vpouští do vědomí – že vnímá s námi. Člověk se může v hlubokém existenciálním smyslu vztahovat k různým místům, ke světu jako celku či domovu, a přitom nepřijít o prvek překvapení a chvění z neznáma. Domov nemusí být nutně něco, co je beze zbytku poznatelné. Tenhle svět je všechno, jenom ne dokonale vyslovitelný. Naopak. Na každém kroku se vynořuje něco neočekávaného.

Domov je samozřejmě i důvěrnost, blízkost. Domov je, že si můžu utrhnout zralou bobulku rybízu a dát si ji do pusy a cítit tu neopakovatelně kyselosladdkou chuť. Tohle velmi ordinární prožívání hmatatelných dimenzí světa, jež jsou přitom tak zázračné, spouště lidem chybí. Asi to je pro mě dost možná největší téma mojí knížky. Přál bych si, aby se všichni cítili být součástí světa, jak tělesně, tak duchovně, aby zkrátka byli silněji v kontaktu se životem kolem nás, byli v něm víc jako doma, hlouběji mu důvěřovali, a současně aby je svět víc překvapoval.

Luděk Čertík (nar. 1989) je básník, esejista a hudebník, zakládající člen audiovizuálního projektu *Mess of Iguanas*. Publikoval v časopisech *Film a doba*, *Sedmá generace*, *Tvar* či *Host*. Je členem organizačního týmu spolku *Pilgrim – Potulná univerzita přírody*. Vydal básnické sbírky *Mnohé řeky* (2021) a *Poslední divoké objetí* (2023) a knihu esejů *Spolu, nezkratní* (2024).

Vše jinak jest

Vylití ducha pod závojem racionality

Debutový román Miroslava Hlauča Letnice se pokouší najít nový jazyk pro události, které už nastaly. Připomene řadu knih, jež jste četli, nebo příběhů, které jste někdy slyšeli, ale rozhodně se nepodobá žádnému z děl současné české prózy.

BLANKA ČINÁTLOVÁ

„Lidé vůbec nejsou opilí, jak si myslíte – vždyť je teprve devět hodin! Děje se ale, co bylo předpověděno,“ píše se v druhé kapitole Skutků apoštolských v souvislosti s děsem, jež vyvolají Letnice. Ve stejnojmenném románu Miroslava Hlauča se, pokud jde o alkohol, na čas nehledí, děje se něco, co se s obavami očekává, ačkoli nikdo neví, co přesně bylo předpovězeno, a blížíci se Svatodušní svátky vyvolávají hrůzu navzdory tomu, že „vylití ducha“ neprovází hukot, prudký vítr a ohnivé jazyky, ale groteskní idyla.

Za dnů slunečných a jasných

Rozpomínání na konec světa – jak zní podtitul Hlaučova románu – začíná na Květnou neděli roku 1903. To se totiž do podhorského městečka Svatý Jiří, zapadlého kdesi v habsburské monarchii, vrací ze světa zmrtvýchvstalý Odysseus Pastýř. Nápadně emblematický počátek vyprávění až skoro s drzostí připomene ta nejtradičnější topoi – návraty marnotratných synů, udatných bojovníků či nepoznaných panovníků, ale také osudové příchody dobrodruhů a záhadných cizinců, budoucích mesiášů. Zkrátka všech, kteří přicházejí rozvracet vztahy, dobré mravy a staré pořádky. Svatojiřský Odysseus, jenž si v kufru nese učebnici newtonovské fyziky a Mayův příběh rudého gentlemana Vinnetou, má jediný zásadní úkol – připravit své rodné městečko na příchod nového století.

Topograficky nese Svatý Jiří všechny znaky idylly a utopie: zapomenuté a uzavřené údolí pod vysokými horami, ztracené a neviditelné pro úřední moc, domorodci žijící ve svornosti a v souladu s přírodními i nadpřirozenými silami. A najdeme zde i klíčové rysy tradičního společenství, nikoli ve smyslu technologické naivity, ale v intenci mytické důvěryhodnosti. Neosobní vypravěč, jemuž nenašeptávají homérské múzy, ale výhradně vlastní knihovna, vypráví o dobách, „kdy není smyslem věci zamlžovat a znejasňovat, nýbrž zjemňovat a oblékat je do závojų, v nichž se směly ve věcech hledat i jiné významy a smysly, než jakými byly ty jejich zjevné za dnů slunečných a jasných“. Na návsí každou neděli, kdy ani nefouká, ani neprší, „nachází Bible své naplnění“, když se mohutní vlci nechávají dětmi tahat za uši. Po vodě však místní chodí i ve všední den, stromy se porážejí a ryby chytají slovem, kámen se láme hrou na píšťalu, léčit lze dotykem, umírá se jen v pátek a na paměť toho, že právě zde v lese svatý Jiří opravdu zabil draka, se za humny pravidelně koná lov na nové draky. A také tu nikdo nemůže mít stejné křestní jméno, a protože křesťanský kalendář nestačí, žije tu Ptolemaios Oráč, Vergilius Půllán, Yorick Hlína, Faust Boursal a křtí se také Goriot, Sorel...

Nácvik normality

Se zmrtvýchvstalým rodákem se městečko, kde se zázraky „dějí denně a koná je téměř kdokoliv, včetně lidí, kteří nevědí, co činí, či lidí hříšných“, vyrovná poměrně snadno. Na počátku velikonočního týdne se přece může objevit leckdo, obzvlášť provází-li jej znamení přesně zaznamenávaná místním knězem, matrikářem a kronikářem Metodějem Třiačtyřicátým. Oba vy se vynoří teprve ve chvíli, když se na úřední kontrolu ohlásí mladý ambiciózní notář von Rechnitz, loajální a horlivý poddaný paragrafů,

jemuž činí potěšení pohled na fyzickou práci druhých, neboť si přitom vždy uvědomí, „jak spokojený může být ve své kanceláři“. Na scénu tedy nastupuje Odysseus, jenž může prokázat své pastýřské i mesiášské poslání, a společně s učitelem a knězem vytvoří plán, jak zvládnout letniční vizitaci obávaného notáře – „věci je nutno zahalit závojem racionality“ a místní naučit, aby odlišovali, „co je normální, od toho, co by normální lidé považovali za kouzlo či zázrak“.

A právě tento divadelní nácvik normality přebíje všechny ostatní dějové linie a tvoří stěžejní zápletku *Letnic*. Hajný se učí používat pušku, rybář udici, kameník dynamit, léčitelka dostane stetoskop a bílou zástěru a nikdo nesmí chodit po vodě. Dlouho jsem nečetla v české literatuře pasáže napsané tak vtipně, že se při čtení smějete nahlas. Vypravěč udrží celou dobu lehce pobavený a ironický odstup, který však nepřeroste v intelektuální pomrkávání. Vůči bláznovství autentických Svatojiřanů i akurátnosti úředníků vyjevuje chápavou shovívavost, ale nikdy nesklouzne do sentimentu či bodrosti pověstného laskavého humoru. A vtip v sobě má i nekonečná hra s literárními konvencemi a kánonem.

Nepravděpodobná vyprávění

Skoro každá situace se totiž jeví povědomá – dialogy, kdy domorodci s „autentickou snahou“ naoko simulují zázraků prostý život lidí z nížin anebo nad zprávami o dopravních lodích sní o tom, že všichni společně odplují na ostrov, kde se v zimě nemusí topit, připomíná jurodivou stepní utopii Andreje Platonova *Čevenгур* (1929, česky 1995). Ve chvíli, kdy převáží konfrontace s absurditou byrokratického aparátu, při níž se pečlivě připravovaný plán nutně musí vymknout kontrole, si nelze nevzpomenout na Gogolova *Revizora* (1836, česky 1902) nebo Vančurův *Konec starých časů* (1934). Notářovu umanutost a nepokojnou melancholi, kterou v sobě má okresní velitel četnictva Rosenkrantz, zase vypravěč odkoukal od středoevropských mužů bez vlastnosti z románů Roberta Musila či Josepha Rotha. Na mysl přijde i třeba Apuleius a možná také Stokerův *Dracula* (1897, česky 1919). Vše je pak orámováno vyprávěním biblickým a mytickým. Vypravěč si

neustále zahrává se čtenářovým zklamaným očekáváním, proto mohou některé zápletky či motivy působit nedotaženě. Na základě čtenářské zkušenosti a pravděpodobnosti například čekáme dramatické milostné vyprávění, ale jedná z klíčových postav milostného trojúhelníku náhle zmizí. Tam, kde podle vši narativní logiky má dojít k tragickému finále, přichází nepravděpodobný happy end. Propracovanost zápletky či postav nahrazuje zprostředkování atmosféry – erotického snění, hororového děsu, ale i poklidného rytmu nedělního dopoledne, kdy po návratu ze mše postavíte na polévku.

Ovšem tato nedotaženost či ledabylost může být dalším literárním vtipem. Podobně jako Josef Váchal v *Krvavém románu* (1924) testoval možnosti oblíbeného literárního braku, a když došel nakladateli Pasekovi papír, nechal postavy slisovat, aniž by jim umožnil dožít jejich příběhy, i Miroslav Hlaučo zkoumá schopnosti fikce jako takové. A navzdory rozpomínání na rozličné zdroje inspirace se vymyká všem trendům současné české prózy. Mytický realismus tu nesměřuje k ohledávání jinakosti, šokujícímu fantastičnu či zprostředkovávání lokálního koloritu a obraz archaického společenství, o jehož konci se má vyprávět, neslouží jako podnět k emancipačnímu či historickému vyprávění, jak to známe z četného využití folklorních prvků v české i slovenské próze posledních let. A především žádné autofikční legitimizace – já a jeho (de)konstrukce, potřeba „vyprávět se“ zde nehrají žádnou roli, navzdory tomu, že se vypráví o době, která je pro formování moderní identity v odkouzleném světě zásadní.

Kapitalismus hebký jako plyš

Neznamená to ale, že by Hlaučova perspektiva tonula v lhostejnosti vůči dějinnému kontextu – ostatně vypráví-li se o nástupu 20. století, ani se tomu nelze vyhnout –, ale nechce čtenáře poučovat, neboť spoléhá na jeho základní obeznámenost s událostmi století, jež přichází s příslibem „budoucnosti, která nemůže být zářnější“, a tudíž ví, že jej nemůže opít idyllou. Navíc i sama kauzalita historického nebo společenského vyprávění může mít povahu hry, ať se jedná o otázku pokroku, anebo revoluce.

I ve Svatém Jiřím opráší marxistické příručky. Ovšem kapitalismus, který do městečka vtrhne současně s ženskou emancipací, má „tvář domácího mazlíčka, hebkou jako plyš“. Určitě se najdou čtenáři, jimž bude Hlaučův román páchnout naftalínem. To, co se může jevit jako nostalgické starosvětské vyprávění, však dokáže k současnosti promlouvat skrze univerzálnější otázky, než jaké si klade sociálně angažované psaní. „Událostem chvíli trvá, než pro ně člověk najde slova,“ konstatuje jedna z postav *Letnic* (tzv. angažovaná tvorba naproti tomu nezřídka vychází z jistoty slov). A o to, zdá se, celou dobu běží – nalézt jazyk, který by popsal okamžik, kdy se moderní člověk vzdává důvěry v zázračno a kouzelnou moc deleguje výhradně na náhodu nebo kdy jej touha po zdravém rozumu a spolehlivém poznání naopak doveďe k naprosto iracionálním jistotám.

V očekávaný den *Letnic* skutečně dojde k doslovnému vylití ducha – ti, kteří nejvíce spoléhali na racio a věřili v sílu organizace a inventarizace světa, přijdou o rozum. V Hlaučově groteskní apokalypse nevstupujeme do nových pořádků s inženýry či zeměměřiči, ale s Odysseem, který z lásky vynalezne první mop v mocnářství a dveřní kukátko, aby se lidé mohli dívat „na nový svět před vlastním prahem“. A který, pokud se jedná o schopnosti adaptace na neklidnou dobu, nevsaď na učebnici fyziky, ale na mayovky. Protože přesně takovou tvář zářných zítřků *Letnice* ukazují – pokrok se jeví spíše jako brikolérské hračkářství. A svéráz Hlaučova stylu má nakonec nejblíží k rabelaisovské groteskní karnevalovosti. Nejen proto, že andělé promlouvají v kadibudkách a rozum se neustále převrací v bláznovství, ale především díky radosti, která pramení z důvěry v regenerující sílu fikce, jež se stává stále novou skutečností. Vždyť i hodnověrnost nacvičovaného života bez zázraků se nastává podle toho, „jak to dělají lidé v nížinách a v knížkách“. A dešifrovaná zpráva prapůvodního Metoděje, zprostředkovatele prvního překladu Písma do slovanského jazyka, oznamuje: „Vše jinak jest, nutno znovu přeložiti.“

Miroslav Hlaučo: Letnice. Rozpomínání na konec světa. Paseka, Praha 2024, 382 stran.

Nové století slibovalo budoucnost, která už nebude potřebovat zázraky, války ani Boha, budoucnost, která nemůže být zářnější. Foto Blanka Činátlová

Ti, jež očekávám, neexistují

V jádru básní argentinské básnířky Alejandry Pizarnik zeje nepřítomnost a nemožnost, v krátkých prózách o hraběnce Báthoryové zase chladně obsedantní destrukce mladých dívčích těl. Všechny texty ale mají společné bydliště „v sevřeném pěsti mrtvého / v paměti blázna / ve smutku dítěte“.

pouze žízeň
ticho
žádné setkání

dej si na mě pozor lásko
dej si pozor na tichou ženu v poušti
na pocestnou s prázdnou sklenicí
a na stín jejího stínu

svléká se v ráji
své paměti
nezná krutý osud
svých vidění
má strach, že nedokáže pojmenovat
neexistující

S košilí v plamenech skáče
z hvězdy na hvězdzu,
ze stínu do stínu.
Ta, která miluje vítr,
umírá vzdálenou smrtí.

Tyhle kosti zářící do noci,
tahle slova jak drahé kameny
v živém hrdle zkamenělého ptáka,
tahle tak drahá zelená,
tahle horká fialová,
tohle pouze tajemné srdce.

Báseň, kterou neříkám,
kterou si nezasloužím.
Strach z rozdvojení
cestou k zrcadlu:
kdosi ve mně spící
ze mě jí a pije.

Andrému Pieyru de Mandiarguesovi

Tady žijeme s rukou na hrdle. To, že nic není možné, věděli už ti, kteří tvořili déšť a tkali slova z muk nepřítomnosti. Proto v jejich prosbách zněl zvuk rukou zamilovaných do mlhy.

Živote, živote můj, propadni pádu, propadni bolesti, můj živote, propadni objetí ohně, moudrého ticha, zelených kamenů v nočním domě, propadni pádu a bolesti, můj živote.

Na tvých narozeninách

Přijmi tuto mou tvář, němý, žebráku.
Přijmi tuto lásku, kterou na tobě žádám.
Přijmi to, co ve mně přebývá z tebe.

Tvary

Nevím zda pták nebo klec
vražedná ruka
nebo mrtvá dívka mezi svícemi
nebo amazonka supící ve velké tmavé strži
nebo mlčící
ale možná vánek jako pramen
možná kejklíř
nebo princezna v nejvyšší věži

Paměť

Jorgemu Gaitánu Duránovi

Harfa ticha,
v níž hnízdí strach.

Měsíční kvil věcí,
který značí nepřítomnost.

Uzavřený prostor barev.
Někdo buší a stlouká
jednu rakev hodině,
druhou rakev světlu.

Soumrak

Stín halí spatřené okvěti
Vítr odnáší poslední gesto listu
Cizí a dvojnásob němé moře
vprostřed léta jehož světla budí soucit

Zdejší touha
Tamější paměť

Stín budoucích dní
Yvonně A. Bordeloisové

Zítřka
mě zahalí popelem úsvitu,
naplní mi ústa květy.
Naučím se spát
v paměti zdi,
v oddechování
snícího zvířete.

Bydliště
Théodoru Fraenkelovi

V sevřeném pěsti mrtvého,
v paměti blázna,
ve smutku dítěte,
v ruce hledající sklenici,
ve sklenici mimo dosah,
v neustálé žízni.

Vzývání

Vytrvej ve svém objetí,
zdvojnásob svůj vztek,
utvoř prostor z pohany
mezi mnou a zrcadlem,
utvoř zpěv malomocné
mezi mnou a tou, za niž se mám.

Starobylý příběh

O půlnoci
přicházejí dětské stráže
a přicházejí již bezejmenné stíny
a přicházejí odpouštěči
toho co spáchaly tisíce mých tváří
v nepatrné trhlině každého dne.

Osamělý pokoj

Pokud si troufneš odkrýt
pravdu této staré zdi;
a její praskliny, trhliny
ve tvaru tváří, sfing,
rukou, klepsyder,
určitě přispěchá nějaká
přítomnost uhasit tvou žízeň,
pravděpodobně odejde
nepřítomnost z tebe pijící.

Otevřené oči

Kdosi vzlyky přeměřuje
rozpětí úsvitu.
Kdosi trhá nožem polštář,
hledá nemožné místo
svého spočinutí.

Svátek

Rozložila jsem svou sirobu
na stůl, jako mapu.
Načrtla jsem plán cesty
k mému návětrnému místu.
Ti, co přicházejí, mě nenajdou.
Ti, jež očekávám, neexistují.

A vypila jsem zuřivé likéry,
abych proměnila tváře
v anděla, v prázdné sklenice.

Srdce toho, co jest

nevýdávej mě,
přesmutná půlnoci,
nečistému bílému poledni.

Velká slova
Antoniu Porchioví

ještě není teď
teď je nikdy

ještě není teď
teď a věčně
je nikdy

Zbytečné hranice

místo
neříkám prostor
mluvím o
čem
mluvím o tom co není
mluvím o tom co znám
ne čas
jen všechny okamžiky
ne láska
ne
ano
ne
místo nepřítomnosti
nit ubohého spojení

Na místě stvořeném k útěku

Prostor: Velké čekání.
Nikdo nejde. Tento stín.

Dát mu to, co všichni:
stinné významy,
ne nastíněné.

Prostor: Žhavé ticho.
Co si předávají stíny?

Smysl jeho nepřítomnosti

Troufám-li si
vidět a říkat
pak skrz jeho stín
tak jemně svázaný
s mým jménem
daleko
v dešti
v mé paměti
skrz jeho tvář
žhnoucí v mé básni
jež krásně šíří
vůni
po zmizelé milované tváři.

Jmenovat tě

Ne báseň tvé nepřítomnosti,
pouhá kresba, trhlina ve zdi,
cosi ve větru, nahořklá chuť.

Alejandra Pizarnik (1936–1972) byla argentinská básnířka, pocházející z rodiny židovských imigrantů z východní Evropy. Vystudovala literaturu a filosofii na univerzitě v Buenos Aires a studovala i malířství. V letech 1960 až 1964 pracovala jako novinářka a překladatelka v Paříži (překládala například Henriho Michauxe nebo Antonina Artauda). Po návratu do Argentiny vydala několik básnických sbírek a prózu Krvavá hraběnka o maďarsko-slovenské hraběnce Báthoryové. V roce 1972 spáchala sebevraždu.

Alejandra Pizarnik

Čeněk Folk: Bez názvu, 2017

Na druhé straně

Roky a minuty se milují.
Zelené masky v dešti.
Oplzlé vitráže kostela.
Modrá stopa na zdi.

Neznám.
Nepoznávám.
Temnota. Ticho.

Dětství

Hodina, kdy roste tráva
v paměti koně.
Vítr pronáší bezelstné projevy
na počest lilí
a někdo vchází do smrti
s očima otevřenýma
jako Alenka v říši již spatřeného.

Ticha

Smrt neustále po boku.
Poslouchám její řeč.
Jen sebe slyším.

Krvavá hraběnka

Zločinec nevytváří krásu,
on sám je skutečná krása.
Sartre

Valentine Penrose shromáždil dokumenty a svě-
dectví o jedné skutečné a neobvyklé postavě:
o hraběnce Báthoryové, vražedkyni 650 dívek.

Jako vynikající básník (jeho první knihu uvá-
dí vroucí předmluva Paula Éluarda) neoddě-
lil své básnické nadání od pečlivé učenosti.
Aniž pozměnil namáhavě získaná skutečná
fakta, přetavil je na jakousi rozsáhlou a krás-
nou báseň v próze.

Pohlavní zvrácenost a demence hraběnky
Báthoryové jsou natolik prokazatelné, že si
jich Valentine Penrose nevimá a soustředí
se výhradně na křečovitou krásu své postavy.

Není snadné ukázat takový druh krásy. Valen-
tine Penrose to nicméně dokázal, neboť si obdi-
vuhodně pohrává s estetickými hodnotami
tohoto pochmurného příběhu. Umisťuje pod-
zemní království Alžběty Báthoryové do mučír-
ny jejího středověkého hradu: tam se temná
krása nočních tvorů soustředí do jediné, legen-
dárně bledé bytosti s šílenýma očima a okáza-
le havraními vlasy.

Jeden známý filosof řadí výkřiky do kate-
gorie ticha. Výkřiky, supění, prosby vytvářejí
„tichou látku“. Látka tohoto podzemí je zlo-
věstná. Z výše svého trůnu sleduje hraběnka
mučení a poslouchá křik. Její staré a strašli-
vé služebné jsou tiché postavy, které přiná-
šejí oheň, nože, jehly, pohrabáče. Mučí dívky,
potom je pohřbívají. Stejně jako pohrabáč
nebo nože jsou tyto stařeny nástroji zmocně-
ní. Tento chmurný obřad má jediného mlčen-
livého diváka.

Železná panna

... parmi les rires rouges des lèvres
luisantes et les gestes monstrueux
des femmes mécaniques.
R. Daumal

V Norimberku existoval slavný nástroj zva-
ný „Železná panna“. Hraběnka Báthoryová

získala jednu repliku pro svou mučírnu na
hradě Čachtice. Tato kovová dáma byla velická
jako člověk a měla i stejnou barvu. Byla nahá,
nalíčená, ověšená šperky, světlé vlasy klesaly
až na zem a nějaký mechanismus umožňoval,
aby se její rty otvíraly jako při úsměvu, aby se
pohybovaly oči.

Hraběnka, usazená na trůnu, pozoruje.

Aby „Panna“ začala fungovat, je třeba se
dotknout několika drahých kamenů na jejím
náhrdelníku. Okamžitě odpovídá děsivými
mechanickými zvuky a velice pomalu zvedne
bílou paži, aby se sevřely v dokonalém objetí
toho, co má na dosah – v tomto případě dívky.
Automat ji obejmě a už nikdo nebude moci
odpoutat živé tělo od železného, obě stejně
krásná. Najednou se otevrou nalíčená řadra
železné dámy a objeví se pět nožů, které pro-
píchnou její živou společníci se stejně dlouhý-
mi rozpuštěnými vlasy, jako má ona.

Když je oběť dokonána, je třeba se dotknout
jiného kamene na náhrdelníku: paže klesnou,
úsměv pohasne stejně jako oči a z vražedkyně
se znovu stává „Panna“ nehybná ve své rakvi.

Smrt vodou

Stojí. A stojí tak absolutně a definitivně,
jako kdyby seděl.
W. Gombrowicz

Cesta je zasněžená a pochmurná dáma za-
chumlaná v kůžích se nudí uvnitř kočáru.
Náhle vysloví jméno nějaké dívky ze svého
doprovodu. Přivádějí jmenovanou: hraběn-
ka ji zuřivě kouše a vráží do ní jehly. O chví-
li později průvod zanechá jednu zraněnou
mladou ženu na sněhu a pokračuje v cestě.
Ale protože se znovu zastavuje, zraněná dív-
ka utíká, je pronásledována, chycena a znovu

strčena do kočáru, který stále pokračuje
v cestě, než se znovu zastaví, protože hraběn-
ka právě požádala o ledovou vodu. Teď stojí
dívka nahá na sněhu. Je noc. Kolem ní stojí
v kruhu neteční lokajové s loučemi v rukou.
Polévají její tělo vodou a voda ledovatí. (Hra-
běnka se dívá z kočáru.) Dívka se posledním
pohybem pokouší trochu přiblížit k loučím,
z nichž sálá jediné teplo. Vrhnu na ni ještě
trochu vody a už navždy zůstává stát, vzty-
čená, mrtvá.

Smrtící klec

... des blessures écarlates et noires éclatent
dans les chairs superbes.
Rimbaud

Je vystlaná noži a ozdobená ostrými ocelo-
vými hroty, vejde se do ní lidské tělo. Zve-
dá se pomocí kladky. Obřad s klecí se ode-
hrává takto:

Služka Dorkó přivleče za vlasy nahou mla-
dou ženu, zavře ji do klece, zvedne klec. Obje-
ví se „paní těchto ruin“, náměsíčná v bílých
šatech. Pomalu a v tichosti usedá na stoličku
umístěnou pod klecí.

Rozzhaveným pohrabáčem poštvívá Dorkó
vězeňkyni, která se při ústupu – a v tom spo-
čívá půvab klece – sama napíchne na nabrou-
šenou ocel, zatímco její krev stéká na bledou
ženu, která ji netečně přijímá s očima upřený-
ma do prázdna. Když se vzpomíná na transu,
pomalu se vzdaluje. Proběhly dvě proměny:
její bílé šaty jsou nyní rudé a na místě, kde
byla dívka, je mrtvola.

Ze španělských originálů **Poesía completa** (Lumen,
Barcelona 2001) a **Prosa completa** (Lumen,
Barcelona 2003) vybral a přeložil **Petr Zavadil**.

Nejděsivější blackface široko daleko

Společenské přesahy hororového seriálu Oni

Seriál Oni navazuje na tradici černošského hororu. Žánrové postupy a paranormální jevy tu slouží mimo jiné jako komentář k traumatickým dějinám Afroameričanů. Druhá řada, zasazená do devadesátých let, reflektuje bolestivou minulost hrdinů a přímé i nepřímé dopady rasismu.

JAN BODNÁR

Hororový seriál *Oni*, který pro streamovací platformu Amazon Prime Video vytvořil začínající showrunner používající pseudonym Little Marvin, se ve své druhé řadě přesouvá z reálií padesátých let minulého století na začátek let devadesátých. Paralelně s tím, jak se vyšetřovatelka Dawn Reeve z oddělení vražd losangeleské policie snaží objasnit brutální vraždu pěstounky, sledujeme příběh mladého hereckého aspiranta Edmunda, kterému se ale vlivem jeho afroamerického původu nedaří prorazit a čím dál více propadá šílenství.

Černý horor ožívá

Obě dosavadní řady *Oni* umně čerpají z tradice tzv. black horroru, který často obsahuje sociální a politický komentář a srovnává rasismus a další prožité zkušenosti Afroameričanů s běžnými hororovými tématy a tropy. Tento žánr zažíval výrazný vzrůst už na přelomu šedesátých a sedmdesátých let minulého století díky vzrůstající oblibě blaxploitation, tedy filmů vytvořených Afroameričany, ve kterých hlavní postavy hráli herci převážně tmavé barvy pleti. A i když snímky jako *Scream Blacula Scream* (1973) nebo *Dr. Black, Mr. Hyde* (1974) nebyly primárně určeny pouze afroamerickým divákům, málokdy se dočkaly úspěchu u mainstreamového publika. Svou renesanci tento typ filmů zažívá až v posledních letech například díky sérii děl s Candymanem, televizním projektům typu *Lovecraft Country* (2020) od HBO a především třem filmovým dílům renomovaného autora Jordana Peelea *Uteč* (Get Out, 2017), *My* (Us, 2019) a *Nene* (Nope, 2022). *Oni* na Peeleův rukopis pomyslně navazují: strach ze segregace, rasismu a násilí vůči ostrakizované afroamerické komunitě ze strany bílého obyvatelstva zde děsí víc než možné paranormální jevy.

V první sezóně s podtitulem *Covenant* vyvolává napětí už samotná premisa. Sledujeme osudy černošské rodiny Emoryových, která se stejně jako mnoho dalších Afroameričanů a Afroameričanek v padesátých letech s vidinou nového začátku rozhodne přestěhovat z venkova na jihu Spojených států do Kalifornie, na převážně bělošské předměstí. Zde jsou

Emoryovi ale od začátku trnem v oku místním obyvatelům, kteří se nebojí použít ty nejnásilnější praktiky, aby nově příchozí sousedy vyděsili a ze své privilegované, bílé čtvrti je co nejdříve vyštvali. Rasismus a nesnášenlivost ze strany starousedlíků jsou zcela neskrývané a rodina Emoryových se pod silicím tlakem začne postupně rozpadat. Všechny členy navíc stihají temné síly, které je postupně připravují o rozum. Od příjezdu do Los Angeles pronásleduje otce groteskní a nevyzpytatelný „Da Tap Dance Man“ s děsivým vzezřením klauna s obličejem pomazaným tekutým černým make-upem, pod kterým prosvítají vrstvy bílého make-upu. Jedná se o jasnou referenci na blackface, který používali především bílí herci, aby karikovali lidi s tmavou pletí. V seriálu *Oni* blackface naopak užívá herec afroamerického původu, aby dotvořil děsivý přízrak, který ve skutečnosti představuje internalizovaný rasismus a psychologické trápení, jemuž postava otce čelí. Přítomnost „Da Tap Dance Mana“ tak zdůrazňuje zákeřnou povahu rasismu a to, jak může psychicky poškodit jedince, na něž se zaměří. Stejně tak tajemná bytost muže s kloboukem, který pronásleduje ostatní členy rodiny a jenž je později odhalen jako bývalý pastor a vrah několika otroků, slouží především jako symbol vyrovnávání se s násilným dědictvím otrokářské historie. Všechny paranormální jevy a bytosti tak v sérii nefungují pouze jako nástroje budování děsivé atmosféry a strachu, ale především coby důmyslné atributy upomínající na bolestivé dějiny afroamerického etnika.

Panenka s rasistickým podtextem

Druhá řada volí od počátku výrazně jiný žánr detektivního thrilleru. Často odkazuje ke konvencím filmů z devadesátých let, jako byly *Sedm* (Seven, 1995) Davida Finchera nebo *Mlčení jehňátek* (Silence of the Lambs, 1991) Jonathana Demmea. Paranormální jevy jsou zde spíše tušené a díky postupnému odhalování informací zjišťujeme skutečnou podstatu vražd až téměř v samotném finále, přičemž závěrečné rozuzlení nabízí poměrně vynalézávé propojení s první sérií. Osudy policejní vyšetřovatelky Dawn Reeve a neúspěšného herce Edmunda se postupně čím dál více

proplétají a vedou k odhalení identity vraha a k tragickému závěru. Edmundova minulost se postupně stává ústředním motivem příběhu, ve kterém se prolínají osobní a nadpřirozené hrůzy. Druhá série tentokrát více reflektuje, jak se stará traumata (především z dětství) projevují v současnosti, a navazuje tak na jedno z obecnějších témat seriálu – generační trauma z rasismu.

Hlavním strašákem je tentokrát tajemný muž s červenými vlasy, kterého oběti zahlédnou vždy těsně před smrtí. Jeho vzhled odkazuje k populární americké panence Raggedy Ann, která se může v určitých kontextech stát problematickou. V minulosti totiž byla často využívána k reprezentaci rasových stereotypů nebo v narativech s rasistickým podtextem. Kromě toho, že v druhé sérii panenka inspirovala podobu brutálního vraha, figuruje v příběhu zároveň jako tajemný totem, který odkazuje k minulosti protagonistů a symbolizuje přetrvávající dopady rasismu či zneužívání. Jedná se o příklad důmyslné práce se symboly rasových nespravedlností v rámci daného žánru.

Seriál poskytuje také vděčné herecké příležitosti. V hlavní ženské roli tak jako v první řadě vystupuje oceňovaná Deborah Ayorinde. Nováček Luke James coby Edmund skvěle zvládá přerod své postavy z naivního prostáčka v psychicky narušeného jedince, který ale s přihlédnutím k jeho strastiplné minulosti zvládne vzbuzovat i soucit. Ve vedlejší úloze matky hlavní hrdinky se objeví Pam Grier, někdejší hvězda blaxploitation a akčních filmů sedmdesátých let.

I když se u nás seriál nedočkal větší pozornosti diváků ani médií, na rozdíl od kvalitativně upadajících osvědčených značek žánru, jako je franšíza *American Horror Story*, přináší svěží přístup k tradičním hororovým zápletkám, navíc s trefným celospolečenským komentářem.

Autor je filmový publicista.

Oni (Them). USA 2021–2024, 18 epizod. Tvůrce Little Marvin, režie Nelson Cragg, Ti West a další, scénář Little Marvin, Christina Ham a další, hrají Ashley Thomas, Deborah Ayorinde, Christopher Heyerdahl, Luke James, Pam Grier a další. Premiéra druhé řady 25. 4. 2024.

V seriálu *Oni* slouží přízraky též jako symboly zákeřné povahy rasismu. Foto Amazon Prime Video

Prolog k epické rozlučce

Staromilský western Horizont Kevina Costnera

Vysněný projekt režiséra a herce Kevina Costnera je možná jedním z posledních velkých epických westernů. Rozvláčný snímek, v němž se nostalgie střetává s revizionismem, je prologem plánované čtyřdílné sagy. Z obchodního hlediska se zatím jedná o propadák.

MARTIN PLEŠTIL

Westerny jsou pro Costnerovu kariéru klíčové, od *Silverada* (1985), kde dostal svou první větší roli, přes veleúspěšný režisérský debut *Tanec s vlky* (Dances with Wolves, 1990) až po propadák *Posel budoucnosti* (The Postman, 1997). Zmínit můžeme ještě snímek *Wyatt Earp* (1994), kde protagonista vystřídá pro Divoký západ snad všechny signifikantní profese, nebo na dlouhou dobu poslední Costnerův režijní počín *Krajina střelců* (Open Range, 2003). Restart kariéry díky populárnímu rančerskému seriálu *Yellowstone* (od roku 2018) mu pomohl realizovat robustní a v některých ohledech bezprecedentní čtyřdílný projekt *Horizont: Americká saga*.

Horizont Costner nosí v hlavě od osmdesátých let. Do jeho uskutečnění vložil podobné množství ambic a také vlastních financí jako Francis Ford Coppola do snímku *Megalopolis* (2024). Obě díla shodou okolností měla premiéru na letošním canneském festivalu. A hned první týdny po premiéře ukázaly, že publikum o Costnerův srdcový film zájem příliš nejeví. Jde tak dost možná o poslední velkolepou ozvěnu žánru, který z Hollywoodu začal mizet v průběhu sedmdesátých let. *Horizont* je nicméně podnětným začátkem rozsáhlé fresky, která chce zachytit dobu předcházející občanské válce, události během ní i období, které po ní následuje.

Revize s příchutí romantismu

Přestože jsou Costnerovy westerny svým stylem a režijním vedením staromilské, označení konzervativní úplně nesedí. Empaticky nahlíží svět původního obyvatelstva a Divoký západ nedělí na dobro a zlo, jakkoli je například protagonista *Tance s vlky* prezentován jako morálně čistý bílý spasitel. *Horizont* zřetelně pokračuje v tomto přístupu. Costner načrtává několik paralelních linií, ať už se jedná o osudy lidí z města vyvražděného původním obyvatelstvem nebo rozpolceného indiánského kmene, příběhy americké kavalerie, anarchistických banditů či konvoje, který se vydává založit nové město. V centru stojí neznámý samotář Hayes v Costnerově podání, o jehož minulosti se zjevně dozvíme více až v dalších pokračováních.

Costner demytizuje prostředí Divokého západu jako neobydlené oblasti s minimálním osídlením a chybějící infrastrukturou. Bílá místa na mapě se zaplňují, není možné beztréstně okrádat a střílet. Unikátní je *Horizont* ve vyobrazení každodenního života jednotlivých městeček i toho, jak vznikala. Klade důraz na dobové reálie a vrcholnou éru osídlování západu vykresluje nepřikrásleně. Zaprášené oblečení, kočovné životní podmínky a neustálý boj s přírodou však staví do kontrastu s opojnými panoramaty hor a rozlehlých plání, která čerpají z estetiky westernů Johna Forda.

Krajina je ústředním vizuálním prvkem, akce se snímá v dlouhých záběrech z jeřábu či kamerových jízdech. V tomto ohledu staromilský film vypadá, jako kdyby vznikl v období klasického Hollywoodu – včetně herecké stylizace a příznačné cudnosti či naivity. Ta je někdy roztomilá i podmanivá, občas však nechtěně zavání trapností. Tento romantizující přístup se neustále tře s revizionistickým uchopením éry Divokého západu.

Současnosti navzdory

Nostalgiu podtrhuje také monumentální smyčková hudba. Tvůrci nespěchají, pomalu a plynule přepínají mezi dějovými liniemi, jichž je

skutečně hodně; k poznávání všech postav je potřeba značné množství času i úsilí. Rozsáhlá stopáž umožňuje listovat dějinami žánru stejně jako vybranými kapitolami americké historie. Snímek se opírá o formativní kresby Frederica Remingtona, ale přitom umí být také surový a špinavý, podobně jako třeba pozdní westerny Clinta Eastwooda.

Costner se nepřizpůsobuje trendům. *Horizont* vzniká v době, kdy už k westernu revizionisticky přistoupili Quentin Tarantino, Martin Scorsese, Taylor Sheridan a mnozí další. Je časovou konzervou, jež jako by ani nebyla vytvořena pro současné publikum. Nelze se ubránit dojmu, že autor jej točí především pro sebe. Odstřelit ho jako projev Costnerovy megalomanie by však bylo nespravedlivé. Costner oddaně věří svému nejmilovanějšímu žánru a využívá jej jako ukázkou toho, že se americká společnost zas tolik nezměnila.

Kevin Costner se ve své monumentální westernové sáze nepřizpůsobuje trendům. Foto Vertigo International

Druhá část měla přijít do kin v půlce srpna, ale kvůli špatným výsledkům jedničky byla premiéra odsunuta. Costner má aktuálně roztočený třetí a čtvrtý díl. Už teď je saga svým způsobem unikát. Jde dost možná o poslední western klasického ražení, snímek plný kontrastů, navazující na dávnou tradici filmových seriálů a zakončený krkolomnou a z tempa vytrhující upoutávkou na další části. *Horizont* není jen vyprávěním z Divokého západu, ale také příběhem filmaře, který se plně ponořil do riskantního autorského projektu, u něž hrozí, že bude vnímán jen jako historická anomálie.

Autor je filmový publicista.

Horizont: Americká saga. USA 2024, 181 minut. Režie Kevin Costner, scénář Jon Baird, Kevin Costner, kamera J. Michael Muro, hudba John Debney, hrají Kevin Costner, Sam Worthington, Sienna Miller, Isabelle Fuhrman, Abbey Lee a další.

filmový zápisník

MFF Karlovy Vary: drobná vítězství

TOMÁŠ STEJSKAL

Padesátý osmý ročník festivalu v Karlových Varech se nesl ve znamení nenápadných filmů. Očekávané opusy z Cannes vzbudily spíše rozpaky. V diskutovaném francouzském feministickém body horroru *Substance* vítězí design nad scénářem, za nějž snímek paradoxně dostal na květnové francouzské přehlídce cenu. Zklamáním bylo i do sebe zahleděné esejistické sci-fi *Šelma* Bertranda Bonella, volně inspirované povídkou Henryho Jamese, v němž se cestuje třemi časovými rovinami a také dějinami francouzské kinematografie – jako by autorovým záměrem bylo ukázat, co všechno zná a jak to umí variovat. A tak k nejsilnějším zážitkům patřila spíše drobná díla jako íránský *Můj oblíbený dort*, dojemný, tragický, vtipný i subtilní příběh chvilkové pozdní romance dvou seniorů, případně další kontemplativní nenarativní dílo Tsaie Ming-lianga *Kupředu nikam*, které prostřednictvím postavy extrémně pomalu kráječícího mnicha uprostřed hektického Washingtonu zkoumá mimo jiné různé způsoby vnímání času.

A podobně neokázalá překvapení přinesla i tuzemská tvorba. Debut Adama Martince *Mord* z prostředí venkovské zabíjačky naviguje na autorův krátký, poetikou československých novovlnných komedií inspirovaný snímek *Cukr* a sůl, který zaujal prací s neherci i schopností spojit komické načasování s melancholií a úvahami nad vlastní smrtelností uvnitř mužského kolektivu, kde zdánlivě nejde o nic jiného než o pivo a jehněčí pečínku. *Mord*, který si z karlovarské soutěže odvezl zvláštní uznání, sleduje čtyřgenerační rodinu během porážky čuníka Ferdý. Postupně dochází k různým rozkolům a výsledkem je autentický, v dobrém slova smyslu lidový snímek, jenž chce na tradice stejnou měrou navazovat jako je zpochybňovat.

Jiří Mádl, jehož dobové drama *Vlhy* z prostředí Československého rozhlasu v roce 1968 se stalo vítězem diváckého hlasování. Autor prokázal svým třetím režijním počinem, že umí myslet a vyprávět ve filmových obrazech a také se dokáže vyhnout jednoduchému antikomunistickému rámci, který dominuje většině českých historických děl. Natočil sevřené drama se špionážními a thrillerovými prvky, které sice tu a tam klopýtne – třeba v „povinných“ milostných linkách –, ale do popředí staví netriviální etickou volbu zdůrazňující, že svět se tehdy nedělil jen na odvážné disidenty a zlotřilé komunisty. Kéž by podobný přístup byl v tuzemské mainstreamové kinematografii standardem.

Dokument Kláry Tasovské *Ještě nejsem, kým chci být* měl světovou premiéru už letos v lednu na Berlinale a ve Varech se potvrdilo,

že kladné ohlasy nelhaly. Portrét fotografky Libuše Jarcovjákové je složen výhradně z jejích fotografií a doprovodného komentáře z deníků, z nichž předčítá sama autorka. Křehký, intimní, otevřený i velmi vtipný tvar je plný vzpomínek na dělnické prostředí, do něhož Jarcovjáková dovedla zapadnout mimo jiné schopností vypít osm panáků rumu a nepadnout pod stůl, ale také úvah a pochyb o vlastní umělecké tvorbě. Ta dlouhé dekády vznikala mimo pozornost předních světových institucí, v nichž fotografa dnes vystavuje.

Pozoruhodný dokumentární debut *Ta druhá* Marie-Magdaleny Kochové, uvedený ve vedlejší karlovarské soutěži Proxima, je dalším citlivým portrétem. Tentokrát dospívající Johany, jejíž sestra má Aspergerův syndrom, a tak se chod rodiny točí převážně kolem jejích mnohdy komplikovaných psychických stavů. Kochová empaticky zachycuje pocity osmnáctileté dívky, která má před sebou zlomové životní okamžiky, jako například maturitu, přitom se však musí prát s rozporuplnými pocity, zda není sobec, když chce trochu pozornosti a prostoru také pro sebe. A podmanivý, formálně radikální, a zároveň opět velmi osobní dokumentární debut natočila také slovenská autorka Paula Ďurinová. Ta během pandemie přišla o prarodiče a její esej *Lapilli* je pochmurným oratoriem postaveným čistě na záběrech hornin či sopečných vyvěřelin. Směs přírodnin a niterného komentáře dává vzniknout studii různých rovin smutku.

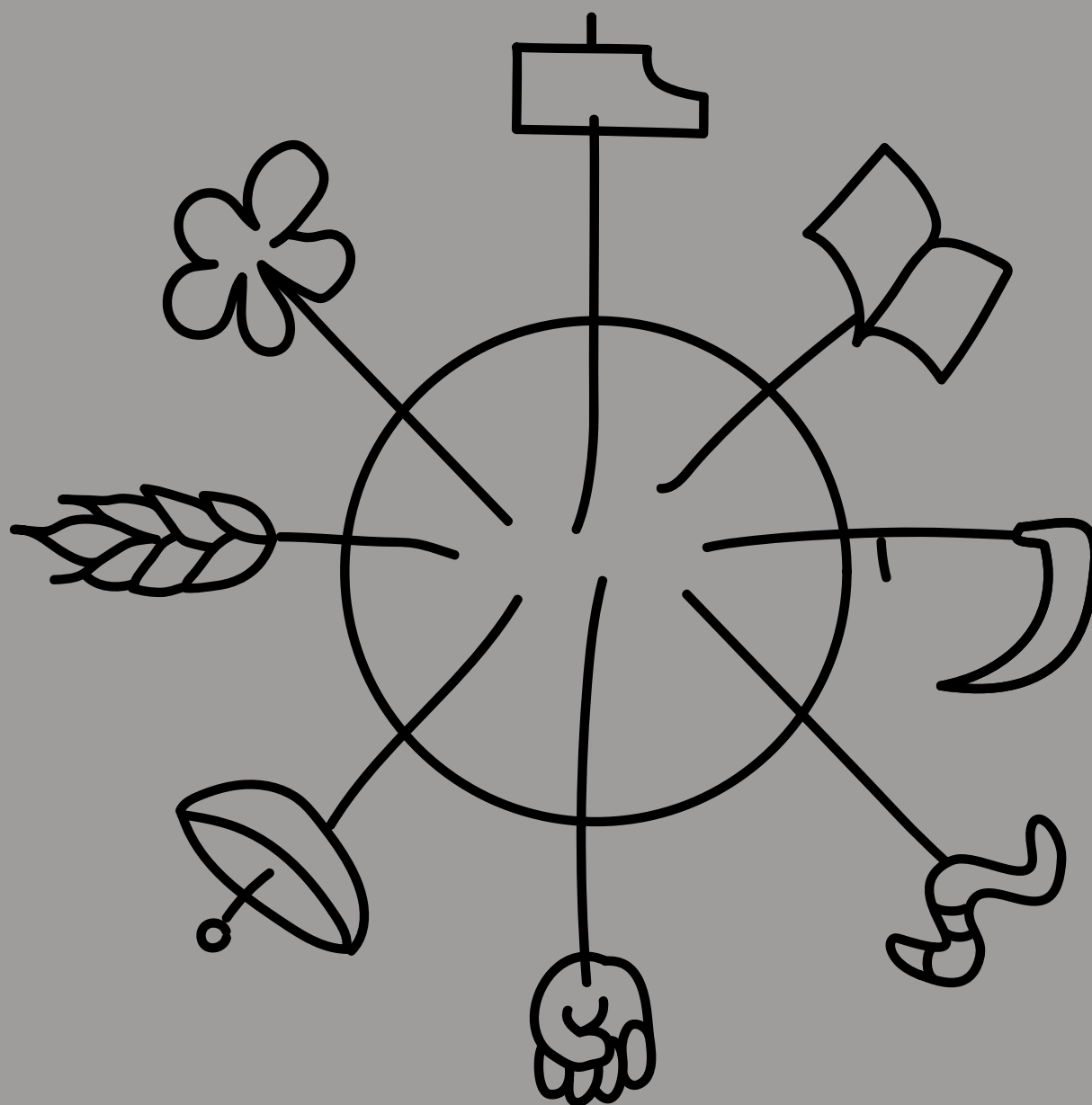
Festival pak nabídl také české snímky, v nichž snaha o originální autorský koncept

vedla ke spíše tristním výsledkům. Beáta Parkanová se ve filmu *Světýlka* pokouší vystavět rodinné a partnerské drama čistě na základě optiky šestileté Amálky, která bezelstným dětským očima pozoruje své okolí. Snaha o lyrický tvar připomínající třeba tvorbu Jaromila Jireše působí v lepším případě přežitě, pohledy skrze kamínky do slunce nepřesahují hranice banálního poetična. Celková koncepce založená na tom, že většina scén je snímána z protagonistčiny perspektivy, vede jen k nechtěně komickému záběrování, jež ukazuje z dospělých postav jen výřez od kolen po hrudník. Nevznikl ani dětský film, ani autorské drama, jen nefunkční pahýl postavený na útržcích z partnerských i mezigeneračních rozporů a lyrickém haraburdí z výprodeje. Jiří Havelka ve svém třetím filmu *Zahradníkův rok* opět zkouší mísit realitu s nadsazeným žánrovým tvarem. Skutečný příběh zahradníka, kterého se nový majitel okolních nemovitostí snaží vyštípat z jeho zahradnictví pomocí nevybíravých a nezákonných prostředků, režisér a scenárista narouboval na stejnojmennou Čapkovu prózu, z níž se tu celkem hojně předčítá. V jádru sympatická snaha obsadit Oldřicha Kaisera do role beze slov a za partnerku mu vybrat debutující Dášu Vokatou naráží na to, že Havelka nemá cit pro filmové vyprávění ani pro filmové herectví. Divadelně strnulý snímek uvízl na půli cesty mezi hříčkou a snahou pojmenovat reálné společenské nešvary.

Mezinárodní filmový festival Karlovy Vary. 4.–12. 7. 2024.

Ve věci umění Matter of Art

Biennale 2024

14. 6. –
29. 9. 2024

Vstup zdarma

Místa konání
Národní galerie Praha – Veletržní palác
Lidická galerie

@biennale.matterof.art

www.matterof.art
www.ngprague.cz

Pořádá tranzit.cz ve spolupráci s Národní galerií Praha a Lidickou sbírkou umění / Organized by tranzit.cz in cooperation with the National Gallery Prague and the Lidice Art Collection

tranzit.cz

Opravdu neškodný hluk

Operní inscenace Hořký konec Russolův

Jednou z premiér uvedených na sedmém bienále festivalu NODO, který proběhl na konci června, byl *Hořký konec Russolův*. Opera o čtyřech obrazech je pomyslným setkáním dvou excentrických myslitelů: italského futuristy Luigiho Russola a českého filosofa Petra Rezka, který vytvořil libreto. Výsledek je rozporuplný.

JIŘÍ SLABIHOUEK

Dny nové opery Ostrava (NODO), které se ob rok střídají s Ostravskými dny, se drží pravidla, že všechna díla musí zaznít v premiéře, ročníky však nemívají jednotná témata. Představení jsou různorodá – vedle víceméně klasických děl se objevují i neobvyklé inscenace zpochybňující zažitě představy o tom, co je to opera. Mezi ně patří i *Hořký konec Russolův*, inspirovaný životem italského futuristy Luigiho Russola a vycházející z libreta českého filosofa a teoretika umění Petra Rezka.

Pokud jde o další letošní premiéry, rád bych upozornil alespoň na tři. Mnohé nadšené i kritické reakce sklídila opera *Zaprodanec* od Františka Chaloupky a příjemným překva-

V jiné části opery hrdina vkládá své naděje do Papinova hrnce. „Tak vař a zpívej,“ pobízí nádobu italský futurista (ztvárněný Miroslavem Paulíčkem), „jen do toho, směle se natla-kuj!“ Kocour Giacomo (Petr Ferenc) jeho nadšení mírní, papiňák podle něj sotva pšouká. Na oba se pak oboří nahněvaná Russolova pomocnice v domácnosti Georgetta (Lucie Zachovalová). Té dal Rezek nejvíc prostoru ve scéně z divadla, kde Georgetta ničemu nerozumí a bojí se, aby se divadlo nepromo-čilo, když na scéně přší. Její pochyby našťes-tí střídavě zahánějí moudrý muž a moudrý mluvící kocour. Režisér Petr Odo Macháček, umělecký šéf Divadla Kámen, z pomocnice

Opera na libreto Petra Rezka pracuje s hlukem, ale vyznívá jako intelektuální hříčka. Foto Martin Popelář / NODO

pením byla operní prvotina Haštala Hapky *Až tu všichni budou*. Ze zahraničních děl upoutala především opera *The Little Lives* o síle dez-informací a strachu od irské skladatelky Ann Cleare. V této recenzi se však omezím na výše zmíněnou operu na Rezkovo libreto.

K Schrödingerům pro mléko

Měla to být asi odlehčená pocta autorovi pro-slulého manifestu *Umění hluku* i tuzemské-mu fenomenologovi a milovníkovi opery, kte-rý předloni zemřel (viz esej v A2 č. 23/2023). Za to, že byl výsledek až ochotnický a význa-mově jaksi bezzubý, si nicméně Rezek může tak trochu sám. V jeho libretu se to totiž hemží intelektuálními vtipy vytvořenými poněkud na sílu, mimo jiné o tom, jak se kočka posílá „k Schrödingerům pro mléko“, nebo proč je k pochopení hluku třeba pře-číst Aristotelovu *Poetiku*. A právě Aristote-lův pojem mimésis, tedy nápodoba, je hlav-ním motivem díla. Poprvé je zmíněn ve třetí scéně s názvem „Wellingtonovy koule“, ve které Russolo zklamaně naslouchá Beetho-venově skladbě *Wellingtonovo vítězství*. Je to ovšem jen další z řady rozčarování při Russo-lově neúspěšné honbě za dokonalým rámu-sem, který by fungoval sám o sobě, aniž by musel simulovat zvuky bouře či bitevní vra-vy jako v případě Beethovenova díla.

udělal výraznou postavu teatrálně kome-n-tující dění na scéně. Sama sebe nazve „inteli-gentní a krásnou“, přitom se chová střídavě jako přihlouplá naivka a jako praktická žena – to když se chystá umýt nádobí.

Zatímco Zachovalová herecky přeháněla, Paulíček a neherec Ferenc byli roztomile prkenní – první jaksi manicky, druhý znuděně lakonicky. Tento trojlístek, který se pohybo-val ve smutně nízkorozpočtových kostýmech a kulisách, doplnila ještě sopranistka Pavla Radostová, která byla nucena se při zpěvu bezúčelně procházet jevištěm. Na konci vyšlo najevo, že se jedná o anděla, který Russola po jeho smrti odvede do nebe. Russolo totiž jako správný operní hrdina v závěru umírá žalem poté, co Debussy, Stravinskij, Janáček i Bar-tók odmítnou jeho prosby o napsání nových skladeb pro jím vyrobené hlukostroje.

Konečně rámus

V sympatickém protikladu k ději stála hud-ba, nebo lépe řečeno hluk. Onen absolutní rámus, po kterém prahnul Russolo. Na jevi-šti ostravského Divadla loutek stáli tři hráči na hlukostroje neboli intonarumori, akustic-ké objekty s velkou ozvučnou troubou, které generují různé typy hluku. Russolo je v desá-tých a dvacátých letech minulého století navr-hl a konstruoval společně se svým asistentem

Ugem Piattim. Původní intonarumori se sice nezachovaly, ale existují různé repliky a tři z nich si našly cestu do Ostravy. O „ladiče hluku“ totiž dlouhodobě jeví zájem pražské experimentální těleso Opening Performan-ce Orchestra (viz A2 č. 24/2022), zvláště jeho člen Petr Studený. Není to vůbec překvapivé, připomeneme-li si, že motto tohoto ansám-blu zní „Žádná melodie, žádné rytmy, žád-ná harmonie“. Členové souboru sice většinou produkují digitální hluk, ve světě akustických nástrojů by však jen těžko našli vhodnější prostředek pro vytváření čistého, starosvět-ského noisu.

Během ostravské premiéry nicméně na into-narumori hráli zahraniční hosté, versatilní performeři Anna Clementi, Luciano Ches-sa a Werner Durand. V jednu chvíli zaskočil u hlukostroje také Jan Kolář, český výrobce intonarumori. Nutno říct, že když se hudeb-níci v dlouhých mezihrách pustili do svých hlukových improvizací, rozpačité divadel-ní repliky byly zapomenuty. Hrál se často i doprovodně, během jednotlivých scén, aniž by přitom na sebe veškerou pozornost strhá-vali sami hráči. I impozantní hluk vyluzovaný třemi dřevěnými bedýnkami se však časem omrzí. Multiinstrumentalista Durand tak hrál také na násadu od koštěte a květináč nebo na ventil od papiňáku. Vrcholem bylo Chesso-vo sólo na vietnamský monochord, ze kterého italský performer a muzikolog vyluzoval cosi mezi punkem, noisem a metavariací na kyta-rové sólo Jimiho Hendrixe. Vzhledem k libre-tu hry šlo vpravdě o tragikomický prvek – jak jinak interpretovat skutečnost, že nejpamát-nější moment opery o hluku obsahuje náznak melodie?

Divadelní záminka

U melodie ještě zůstaňme: na jevišti se obje-vil také klavírista Miroslav Beinhauer. Ve svě-tě soudobé hudby vyhledávaný sólista, jedi-ný virtuózní hráč na šestitónové harmonium, vybrnkával citace z různých známých klasic-kých děl. Lze-li usuzovat z jeho úsměvů při závěrečném klanění, své vtipné cameo si náramně užil.

V tomto momentě je nutné být osobní a od-hodit škrabošku objektivity, která je při posu-zování umění koneckonců stejně efemérní jako odlišování skutečnosti od mimésis. Asi už je patrné, že jsem si inscenaci příliš neužil. Je však třeba říct i to, že mnozí diváci se smá-li a odcházeli spokojení. Líbila se jim absurdi-ta a lehkovážnost představení, které mohlo dopadnout i daleko hůř – jako patetická pocta dvěma velkým mužům. Tvůrci *Hořkého konce Russolova* se rozhodli pro bláznivou anekdotu, která je zároveň tak trochu cimrmanovskou přednáškou, během níž se neustále na všech-ny strany spiklenecky pomrkává. Pochopili jste to s tím Diderotem? Výborně, jste sečtělí!

I při tomto pozitivním nastavení myslí ale zůstává otazník nad tím, co zajímavého, pro-vokativního či objevného mělo libreto opery sdělit. Tedy kromě toho, že se Petr Rezek – coby operní nadšenec – uměl pobavit a vytvo-řit ironickou intelektuální hříčku ve formě operního libreta. Ať se na to dívám jakkoliv, nakonec stejně v divadelní části představení nacházím především záminku k tomu, aby se na jevišti rozhlučely intonarumori. „Opravdu neškodné, to jsem přece nechtěl!“ zní jedna Russolova replika. Lépe bych to nevyjádřil.

Autor je hudební publicista.

Luigi Russolo, Petr Rezek ad.: Hořký konec

Russolův. Libreto Petr Rezek a Opening Performance

Orchestra, režie Petr Odo Macháček, intonarumori

Luciano Chessa, Anna Clementi, Werner Durand a Jan

Kolář, klavír Miroslav Beinhauer, hrají Miroslav Paulíček,

Lucie Zachovalová, Petr Ferenc, Pavla Radostová.

Premiéra 28. 6. 2024 na festivalu New Opera Days

Ostrava / Dny nové opery Ostrava.

VERONIKA BÁLKOVÁ

Přechodné období

Debutový román s detektivními prvky odehrávající se v čase mezi ztrátou a novým začátkem.

Na dlouhých procházkách se psem hledá Kateřina klid, ale najde jen otráveného orla mořského. Po tomhle nálezů jsou vyhlídky na klidné dny definitivně pryč. Kdo za otravou stojí? A dokáže se Kateřina popasovat se stíny minulosti?

BENJAMÍN LABATUT

MANIAC

Životní cesta vědce Neumanna od atomové bomby až k základům umělé inteligence.

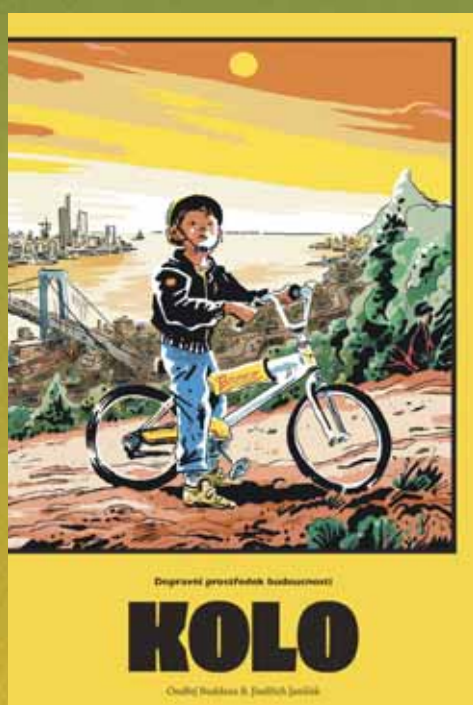
Labatut nás podobně jako ve své prvotině Strašlivá závrať nechává nahlédnout do mysli člověka, jehož vědecké objevy posouvají lidstvo kupředu, ale zároveň s sebou nesou hrozné následky, jež nelze dohlédnout.

JINDŘICH JANÍČEK
ONDŘEJ BUDDEUS

Kolo

Dopravní prostředek budoucnosti.

Bohatě ilustrovaná kniha vypráví příběh dopravního prostředku, který dokáže měnit svět. Kolo je zdánlivě všední věc, která nám dává nevšední zážitky. Je to symbol svobody a zdravého a ohleduplného života.

Proměny podob solidarity

Současný pohled na vznik sbírky moderního umění pro Skopji

Po zemětřesení, které roku 1963 zničilo celou Skopji, se vzdmula vlna mezinárodní podpory, díky které v nově postaveném městě vznikla také sbírka moderního umění. Zpětný pohled na tuto událost na výstavě Žádný pocit netrvá věčně v Národní galerii otvírá mnoho kritických otázek.

BARBORA BAHLSENOVÁ

Letos v létě probíhají v pražském Veletržním paláci hned dvě výstavy, které tematizují důležitost solidarity a vzájemnosti ve světě, jenž čelí několika krizím najednou. Kromě současného bienále *Ve věci umění* je to také výstavní projekt *Žádný pocit netrvá věčně. Sběrka solidarity ve Skopji*, který přibližuje dějiny vzniku mezinárodní sbírky moderního umění pro město, které téměř kompletně zmizelo z mapy po ničivém zemětřesení v roce 1963. Již v šedesátých letech se jednalo o sbírku světového významu, v mnoha ohledech překonávající politické a ideologické rozdělení světa i hierarchii uměleckého kánonu.

Ačkoli je těžiště výstavy zasazeno v nedávné minulosti, texty kurátorského týmu i zmínky v médiích často skloňují relevanci a inspiraci, kterou světová solidarita s postiženým městem může nabídnout ve vztahu k současným krizím a válkám. Jaká jsou úskalí mnoho-
vrstevnatých výstav, které se současnému člověku snaží zprostředkovat spletité historické momenty? A jak výstava *Žádný pocit netrvá věčně* naplňuje možná poselství solidární sbírky dnes, o šedesát let později?

Budování moderní sbírky

Výstava v Národní galerii Praha je reprízou projektu, který započal v loňském roce ve vídeňské Kunsthalles a jehož původními autorkami jsou kurátorky Ivet Čurlin, Nataša Ilić a Sabina Sabolović, tvořící uskupení WHW (What, How and For Whom). Jejich výstavní koncepce pracuje s několika rovinami současné: představuje výchozí kontext tragického zemětřesení v létě roku 1963, následnou architektonickou a urbanistickou obnovu města a založení Galerie moderního umění (později Muzea současného umění – MoCA) včetně výběru zlomku exponátů ze solidární sbírky, zahrnující více než dva tisíce darovaných děl. Současnost uvozují fotografie Skopje posledních let od Elfie Semotan a nakonec autorské zásahy a reinterpretace umělců a umělkyní, které oslovil kurátorský tým přímo pro tuto výstavu.

V tuzemské verzi pod institucionální patronací Národní galerie se součástí týmu stal kurátor tamní Sběrky umění po roce 1945 Rado Ištók. Ten pro české prostředí vytvořil novou část expozice, představující dary, které Skopji v několika vlnách věnovali českoslovenští umělci a umělkyně, respektive Svaz československých výtvarných umělců, a později samotná Národní galerie. Dále byla přizvána umělecká dvojice Isabella Grosseová – Jasper Alvaer, jejíž intervence reagují právě na české a slovenské autorstvo zastoupené ve sbírce. Přehlíženou součástí jsou také grafické práce vystavené v Lidickém památníku, jehož vlastní sbírka se v mnohém podobá té ve Skopji, byť vznikala za zcela jiných historických okolností.

Hned u vstupu se setkáváme jak se závěsnými díly (malby, práce na papíře, assembláže), tak s dobovou televizní reportáží ze zničené Skopje. Tento úvod vytváří přesvědčivý most mezi katastrofou v Jugoslávii, zemí, která se vymezovala vůči pozici satelitu Sovětského svazu i blízké alianci se Západem, a na ni reagujícím velkolepým projevem nadnárodního sdílení kulturních hodnot z obou stran železné opony. Sběrka se rozrůstala (na rozdíl

od oficiálních akvizic institucí, které probíhají na základě ověřených metodologií a dle jasně stanovených pravidel) spontánně a bez jasného konceptu – zpočátku vznikala pouze v rámci oblasti Jugoslávie a až posléze byli k příspěvku vyzváni umělci a umělkyně z dalších zemí. Tato skutečnost nám předestírá, že nejen samotná díla, ale také výstavu jako celek je třeba nahlížet netradičním prizmatem.

Skopskou sbírku nelze vnímat jako představení reprezentativního fragmentu klasického uměleckého kánonu, tak jak jej předestírají západoevropské dějiny umění. Přestože se v ní nacházejí díla od autorů a autorek takzvaného světového formátu (Pablo Picasso, Sol LeWitt, Bridget Riley, Niki de Saint Phalle a další), je třeba si uvědomit, že nešlo o to představit jejich mistrovská díla – význam spočívá v tom, že právě začlenění jejich slavných jmen podporuje a podtrhuje hodnotu této sbírky. Nelze však říct, že by autorstvo západního kánonu věnovalo do sbírky méně hodnotné artefakty, a ani opačně nemůžeme tvrdit, že by umělci a umělkyně Balkánského poloostrova, středovýchodní Evropy, Afriky, států Jižní Ameriky nebo Asie jednali opačně a darovali svá nejlepší díla. Sběrka je nejenom záznamem solidárních gest od zúčastněných států, ale také zhmotněním dobové představy, že bez zastoupení věhlasných jmen tehdejšího euroamerického umění se žádná nově vznikající instituce neobejde.

Příliš paralelních dějství

Výstava se od darovaných děl vystavených v úvodním koridoru brzy rozbíhá do šířky, a to nejen ve smyslu prostoru. Přestože je její architektura kvalitní a promyšlená – například použití stěrkového betonu na stěnách silně evokuje brutalistní budovy vznikající během výstavby nové Skopje koncem šedesátých a během sedmdesátých let –, o rozvržení jednotlivých částí výstavy se totéž tvrdit nedá. Autoři a autorky přizvaní kurátorským týmem WHW již pro vídeňskou verzi putovní výstavy *Žádný pocit netrvá věčně* reagují na vlastní výběr děl ze sbírky: Iman Issa, Yane

Calovski & Hristina Ivanovska, Gülsün Karamustafa, Brook Andrew a Siniša Ilić reflektují a rekontextualizují dobové podmínky, ve kterých díla vznikala, popřípadě představují své vlastní interpretace. Ve výstavě se tak mimo jiné objevují současná témata jako dekolonizace, problematika genderu nebo kulturní aropriace. Většící se koridor sice uvádí publikum k částem původní sbírky, do nichž svými intervencemi vstupují současní umělci a umělkyně, další dějství výstavy ovšem takto plynule nenavazují a nesouvisle se rozptylují v prostoru.

Je možné diskutovat o tom, zda kurátorský tým vůbec od diváctva očekává, že bude schopno pojmout veškeré roviny najednou. Samozřejmě je vítána možnost se (i vzhledem k délce trvání) do výstavy vrátit – návštěvnictvo si také může vybrat pouze jedno z témat, na které se soustředí. Druhá možnost se však zdá poměrně obtížnou vzhledem k nejasné provázanosti jednotlivých částí: přestože kurátorský kolektiv precizně přenáší komplexní příběh vzniku sbírky mezi stěny výstavních institucí, pro srozumitelnost by se tentokrát hodilo některé momenty vynechat a na jiné dát větší důraz.

Dnešní reflexe modernistického myšlení v kontextu vzniku sbírky nabývá dalšího rozměru, pokud ji usouvztažíme s architektonickým a urbanistickým plánem nové Skopje. Vypsání soutěže se zúčastnilo osm architektonických týmů, a ačkoli zvítězilo japonské studio v čele s Kenzóem Tangem, do realizace byly zapojeny návrhy všech zúčastněných. Tato situace dobře ilustruje uvažování typické pro pozdní modernu: šlo o jedinečnou příležitost postavit od základu zcela nové město pro ideálního člověka budoucnosti. Nabízí se tak otázka, do jaké míry šlo v rovině architektury o solidaritu a nakolik byla motivací především možnost podílet se na takto významném projektu. Ze současného hlediska se zároveň můžeme ptát, zda by při obnově podobně zasažených měst neměla hrát roli zejména schopnost citlivě navázat na jejich původní podobu – dnes totiž víme, že i přes své nesporné kvality se některé dobové architektonické projevy

a trendy stávají postupem času terčem kritiky a budovy samotné obětí nezdařilých přestaveb. Fotografie Elfie Semotan jsou sugestivní, ale současná architektonická podoba Skopje by si zasloužila ještě více pozornosti – i kdyby to mělo být na úkor jiné výstavní části.

Proměny solidarity

Žádný pocit netrvá věčně není v letošním roce zdaleka jedinou tuzemskou výstavou, která si na diváctvu nárokuje soustředěné rozložení pozornosti mezi několik celků, brilantní schopnost kontextualizovat a porozumět vzájemným vazbám mezi jednotlivými částmi výstavního projektu. Tyto tendence v kurátorství je třeba pečlivě sledovat a ptát se, z čeho jejich četnost pramení – především uvědomíme-li si, jak přehlčené je obyvatelstvo Evropy informacemi, dezinformacemi a obecně nejrůznějšími vjemy. Snaží-li se současná umělecká scéna akcentovat péči nebo solidaritu, bylo by namístě, kdyby přistupovala empatičtěji i k publiku – zásadní sdělení se totiž v množství rovin mohou ztrácet.

Výstavní projekty jako prezentace Sběrky solidarity nicméně mají v současnosti své nezpochybnitelné místo. Pomíjivost a roztržistěnost kolektivní paměti si žádá neustálé připomínání nejen samotných historických událostí, ale také způsobů, jakými jim čelíme. V uplynulých letech jsme byli svědky proměnlivosti solidarity v závislosti na tom, koho a za jakých okolností se týká. V době několika souběžně probíhajících krizí, válek a genocid mohou být právě takovéto výstavy vhodným zrcadlem. Vnímání veškeré současné problémy a být soustavně solidární je úkol, který vyžaduje empatii, ale také odstup. Ten se dnes stává těžko dosažitelným luxusem – bez něj to však opravdu není možné.

Autorka je studentka Katedry teorie a dějin umění na UMPRUM.

Žádný pocit netrvá věčně. Sběrka solidarity ve Skopji. Národní galerie v Praze – Veletržní palác, 22. 3. – 29. 9. 2024.

Nen jen samotná díla, ale také výstavu jako celek je třeba nahlížet netradičním prizmatem. Foto Adéla Kremplová, Národní galerie Praha

letní literární příloha A2

TURISMUS VE VZPOMÍNKÁCH A REPORTÁŽÍCH

„Což tedy není kout anglické půdy v bezpečí před zbrklým útokem?“ ptal se v roce 1844 romantický básník William Wordsworth, když se v Jezerní oblasti, kde žil, začala stavět železnice. Na konci básně dokonce vyzývá přírodu, aby se bránila. Ve skutečnosti mu ale zřejmě šlo o něco jiného – bál se turismu. A to přesto, že sám o něco dřív napsal turisticko-poetického průvodce po okolním kraji. Ten byl ale pro úzké publikum, které vážilo náročnou cestu a dokázalo krajinu jaksepatří vnímat. Co když ale po železnici přijedou zástupy obyčejných lidí z průmyslových měst? Po sto osmdesáti letech je princip pořád stejný, jen měřítko se změnilo – turismus už se netýká tisíců, ale stovek milionů lidí. A kdo z nás někdy neměl v některé turistické destinaci pocit, že každý další turista – samozřejmě kromě nás samých – už by tu byl navíc?

Na následujících stránkách najdete tři čerstvé reportáže z míst stížených přemírou turismu (netřeba dodávat, že jsme tím sami k tomuto jevu přispěli). Všechna přitom leží jen několik hodin cesty od Prahy. Zážitek horský resort Dolní Morava se díky atrakci jménem SkyBridge 721 nedávno objevil na obálce časopisu Time a dál se zakusuje do masivu Králického Sněžníku. Rakouský Hallstatt, městečko o sedmi stech obyvatelích, trpí tím, že sem přijíždí přes milion lidí ročně kvůli jedné a té samé instagramové fotce. A budapeštský sedmý obvod se zase proměnil v turistický zábavní komplex, který postupně vytlačuje místní obyvatele. Nejprve vás ale čeká vzpomínkové ohlédnutí za cestováním v době, která turismu zdaleka tolik nepřála...

Alžběta Medková
Michal Špína

TURISTIKA JAKO OBRAZ DOBY

Alena Zemančíková

„Ani jsme nevěděli, že děláme to, o čem se později začalo psát jako o charakteristickém znaku normalizace, rozhodně jsme neměli v úmyslu normalizaci charakterizovat.“ Vzpomínky aktivované prohlížením fotek z rodinného alba neukazují jen příběh jedné rodiny, ale také proměny tuzemské turistiky v průběhu minulého století.

Rok 1927. Žena v dlouhé sukni a tvídovém kabátku s plátěným kloboučkem na hlavě stojí mezi dvěma muži v pumpkách a tvídových sakách, jeden přes rameno tlumok, druhý na zádech batoh, oba v ruce okovanou hůl, za nimi malované pozadí vysokohorské scenerie. Žena je moje babička Anna, muž s batohem dědeček Karel, muž s tlumokem rodinný přítel zvaný Kuděj (po kom, si snadno dokážeme dovodit). Hůl, okovaná mosaznými a cínovými štítky s reliéfy hradů, horských vrcholů a hotelů, je dodnes uložena v komoře. Fotka, tónovaná dohněda, je jediným důkazem turistické záliby v naší rodině. Tedy v její měšťanské části, otcovo proletářské příbuzenstvo žádnou turistiku nepěstovalo.

Rodinná turistika skončila celkem brzy. Ještě pár let se konaly výlety do okolí Prahy, ale na počátku okupace zakoupil dědeček bankovní úředník pozemek (peníze rychle ztratily hodnotu) a založil na něm zahradu (válečné zásobování bylo čím dál horší). Volnost rodinných výletů se změnila v pachtění za úrodou. O turistice se ale vyprávělo, zejména ve vztahu k Šumavě, jejíž hraniční vrcholy se staly nedostupnými. Znělo dobrodružně a nedosažitelně, když babička pak v poválečných letech (dědeček byl tou dobou už po smrti) vyprávěla, že na těch vrcholcích stála, že na Ostrém je turistická útulna, na Luzném kamenné moře a na Roklanu propast, kterou si ovšem vymyslela, je to jen pověst. To vše zlezla v univerzálních střevících, které přežily až do mých časů.

Dědeček Karel byl řádným členem Klubu českých turistů, po narození dcer se ale spolkové činnosti věnoval už jen on, spolu se zmíněným přítelem Kudějem. Děti se v rodině, kde se matka vzdala po svatbě zaměstnání, neodkládaly. Letní tábory mimo skautské nebyly, manželé tudíž nadále spolu turistické

výpravy konat nemohli, s dětmi se jezdilo na letní byt.

Turistické výpravy mých prarodičů se konaly výhradně v hranicích republiky, ateliérové pozadí fotografie neodpovídá skutečnosti. Že se mladí manželé nevydávali k moři, bych ještě pochopila, oba byli neplavci, ale proč necestovali alespoň do Alp, když pro oba byla němčina samozřejmostí, nevím. Ale už i já si pamatuji, s jakým nadšením se v naší rodině četly cestopisy Karla Čapka, který jako by veškeré zahraniční cestování uskutečnil za nás.

uzavřený vrcholy Českého lesa a nevíme, jestli jsou v Čechách, nebo v Německu, stejně jako nevíme, kde přesně pramení řeka Mže. Není koho se zeptat a mapa hraniční pásmo nezabírá. Fotila teta zrcadlovkou Flexaret.

◆◆◆

Pět výrostků sedí na nádraží, nad nimi nápis Pavlovice. Jeden ukazuje do objektivu placatý, rozsednutý rohlík. Dva kluci mají tlumok zvaný tele, ostatní takzvaný sportovní pytel, který se dal hodit na záda, ale řemeny byly tenké a strašně to řezalo. Na nohou máme tenisky a kecky promáčené od ranní rosy (později se o tom bude zpívat čundrácký hit). Spí se pod širákem, v krmelcích, ve stozích. Spacáky moc nehřejí, před svítáním bývá taková zima, že člověk musí vstát a jít se proběhnout, aby se rozhýbal z té ztuhlosti. Když vyjde slunce, vleze znovu do spacáku, usne a zaspí. Jako se ze zásady nechodí k holiči a všichni si doma pižláme vlasy žiletkovým ořezávačem, tak by nikdo z nás nikdy nespal v hotelu. Jsou to časy dost špatného piva a kofoly s rumem.

Turistická mapa v měřítku 1 : 100 000 stále ještě nezabírá hraniční pásmo, turistické značky v krajině jsou v dobrém stavu. Nikdy nepotkáme nikoho, kdo se o ně stará. Rok 1967, foceno fotoaparátem Pionýr, jehož spoušť zmáčkla službu konající výpravci.

◆◆◆

Skupina lidí, vesměs učitelé a kolegové rodičů, před horským hotelem v Nízkých Tatrách. Turistika horských chat a útulen, o kterých vyprávěla babička, se změnila v odborářskou

ANEB NĚKOLIK OBRÁZKŮ Z RODINNÝCH VÝLETŮ

rekreaci. Pro pracovníky v kultuře a školství v pohraničním okresním městě zpočátku neexistovala ani nabídka takovéto rekreace, ale v létě 1968 poprvé a naposledy jedeme s ROH do Tater. Pak jsou rodiče z práce vyhozeni, svůj volný čas rozhodně s nikým z nucených pracovních kolektivů, kam se museli uchýlit bez ohledu na kvalifikaci, trávit nechtěli, ačkoli tyto podniky odborářskou rekreaci nabízely. Ale tenkrát v osmašedesátém to byl prima výlet s fajn lidmi, jeden kolega dokonce kdysi chatařil na Téryho chatě, po celý týden vyprávěl horolezecké a meteorologické historky. Spali jsme v hotelu, v mém životě poprvé a na velmi dlouho naposledy. Datum někdy v létě před 21. srpnem 1968, autor fotky neznámý.

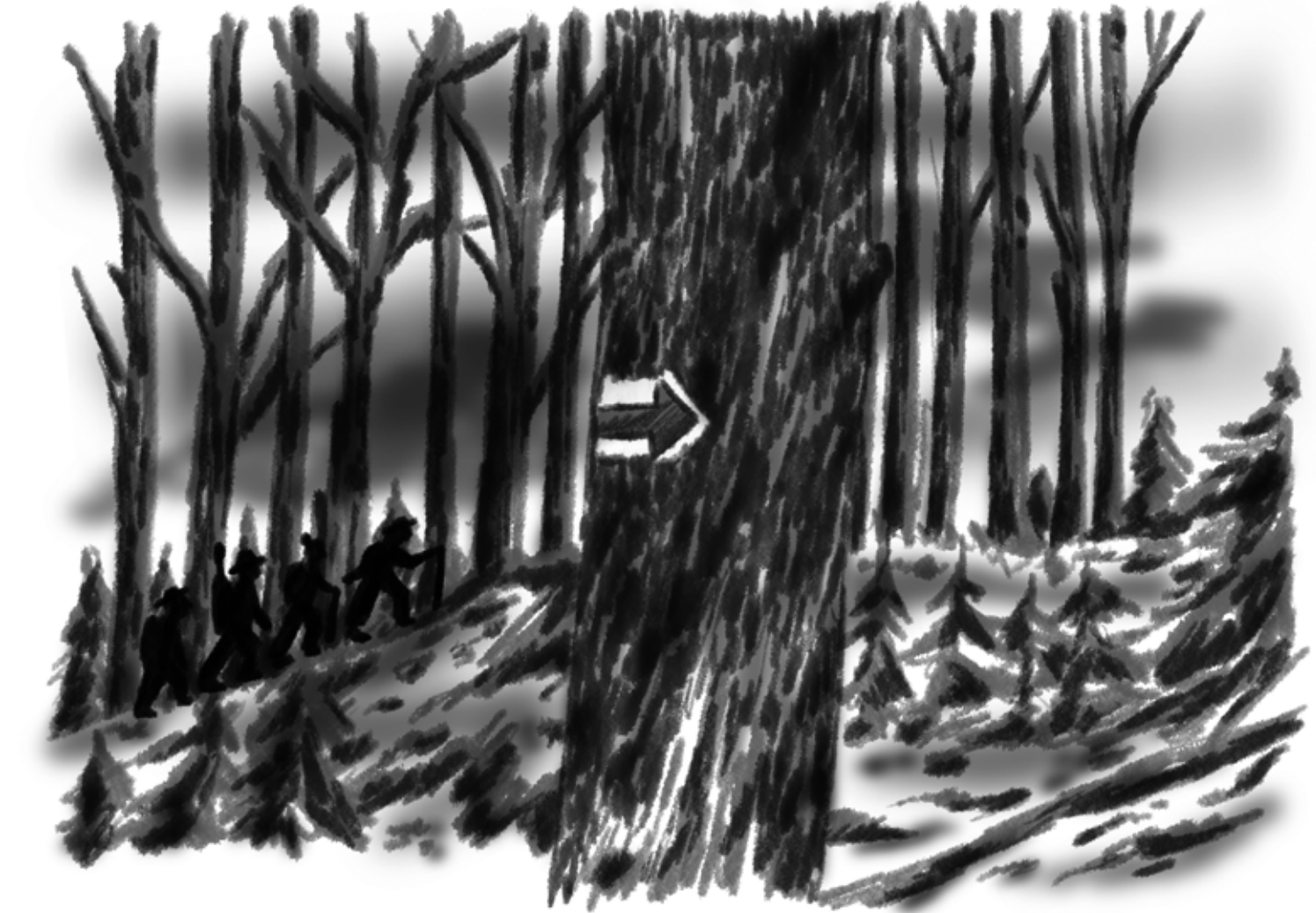
◆ ◆ ◆

Dvě malé postavičky (já s mámou) před velkým hotelem Sputnik, letovisko Gagra, oblébené za carského Ruska i za Sovětského svazu, Abcházská autonomní sovětská republika. V pozadí Kavkaz, Černé moře před námi. Moje jediná a na dalších třicet pět let poslední cesta k moři, s Čedokem na týdenní dovolenou s mámou. V hotelu jsou na stropě štukové výjevy z vesmíru, turecký záchod a společná sprcha na konci dlouhé chodby: poměrně luxusní stavba z řady sovětských rekreačních objektů. Nadšení z vln na moři, zážitek orientálního trhu, kde se máma pohoršuje nad tím, jak po vyložení skopového masa lezou mouchy. Jezero Rica v horách, bílé víno a k němu přikusovaná čokoláda. Sovětská estetika města Soči, kde se roku 2014 bude konat zimní olympiáda. Protivné zupácké chování personálu v hotelu i na letišti, sovětské manýry kontrastující s milým chováním místních lidí. Červen 1968, sleva mimo sezónu, velmi neinvazivní turistika s iluzí vzájemně srdečných vztahů. Dnes je letovisko Gagra poničené válkou za abchazskou nezávislost na Gruzii. Válkou, na kterou jsme zapomněli, co skončila podivným patem, kdy samostatnou Abcházii žádný stát politicky neuznal. Do Gagry se už zase jezdí rekreovat Rusové.

Vyfotil Vladimír Páral, spisovatel, který tam byl s námi.

◆ ◆ ◆

Červenec 1968. Na tetině zahradě v Davli s mámou vypeckováváme višně. Teta, která to zaznamenala, byla donedávna průvodkyní monopolní cestovní kanceláře Čedok. Když ji vyhodili a sebrali jí pas, obrátila svou životní aktivitu k zahradě u Prahy, kterou dědeček bankovní úředník pořídil jako investici v době hospodářské krize. Postavila na ní skromnou chatu a přidala se ke způsobu trávení volného času, který se změnil z poznávání dalek na zvelebování rekreačního objektu (podoba s vývojem za protektorátu je výmluvná). Ani jsme nevěděli, že děláme to, o čem se později začalo psát jako o charakteristickém znaku normalizace, rozhodně jsme neměli v úmyslu normalizaci charakterizovat. Máma s tetou se staraly o chatu a zahradu, když jim byl upřen podíl na veřejném dění. Nám, dospívajícím dětem, zůstaly čundry, z nichž nejkrásnější byly ty do rumunských hor. To byla turistika bez jakéhokoli komerčního doprovodu a výjezdní doložky, levná a náročná. Měla i vůni exotiky, cest k lidem

s úplně jiným životním stylem, méně civilizačně deformovaným, distancovaným od jakékoli politiky. Do větších dálek jsme jezdili vlakem, na kratší vzdálenosti stopem. Kluci jsou obutí v kanadách, holky v botách, kterým se říkalo pionýrky. Shora do nich padal štěrk. Fotku z toho nemám žádnou.

◆ ◆ ◆

Na dvoře stojí kůň zapřažený do bryčky, kolem něj několik dospělých a dětí. Je léto roku 1989, naše děti už toho docela dost ujdou, ale dosud málo unesou. Nemáme auto a nemůžeme si dovolit pobyt někde, kde by se za něj muselo platit, naše platy kulturních pracovníků jsou otřesně malé. Kromě chaty na zahradě u Prahy nevládneme žádný rekreační objekt. Na chatu zajedeme z našeho vzdáleného bydliště tak nanejvýš na tři dny, protože to tam je pro všechny malé, ale hlavně se v tom malém prostoru děti projevují jako všetečná a divoká smečka, s níž se člověk příliš nezrekreuje.

A tak po několik let putujeme o prázdninách s koněm a zapřaženou bryčkou – jeden z nás takové spřežení má a nás se kolem něj shluklo několik rodin. Jdeme nalehko, batohy, spacáky a zásoby se vezou na bryčce, na kozlíku se můžou trochu popovázat i naši nejmenší, na které by byl denní úsek dlouhý, nebo ti, kteří si způsobili krvavé puchýře či jiné bolesti. Jedeme podle turistických map, velice rychle vyjdou nové v měřítku 1 : 50 000, které už pohraniční pásmo zahrnují. Zjistíme, že ne každá trasa vyznačená pro pěší se dá projet i s vozem: objíždíme skaliska, hledáme brody poblíž úzkých lávek, za pomoci klíče šestky zvedáme závory u lesních cest. Poznáme tak bezděky, jak se naši předkové pohybovali po krajině s nákladem, po polních a lesních

cestách. Po červené značce projedeme místa, o kterých jsme doposud ani nevěděli, jestli leží v Čechách, nebo už v Německu. Rozmnožily se hospody u cesty, v kdejaké garáži dostane člověk nanuka, fernet, kafe s lógreem a coca-colu. Je to drobné soukromé podnikání načerno, které muselo zákonitě skončit a taky skončilo, ale to už jsme s naším putováním s dětmi skončili i my. Když jsme starého koně oželeli, uvědomili jsme si, že konečně máme volnost pohybu po světě. Celé to dosavadní putování (i naše obutí) se podobalo víc tuláctví než turistice.

Fotek mám spoustu, tak alespoň jednu: můj muž na kozlíku bryčky projíždí brodem, vůz je ověšený malými dětmi, vzadu na pérech stojí dva nejstarší kluci a přidržují padající spacáky a ešusy. Kůň cení zuby, vlaje mu hříva, voda stříká od kopyt, kočí vypadá šťastně. Foto z tohoto i všech ostatních vandrů Bob Pacholík.

Fotku, jak jsme s dětmi na borůvkách, přeskočím, i tu, na které naši dva patnáctiletí kluci s čerstvými občankami, takže už bez dozoru, cosi vaří v ešusu na ohni (kdo to mohl vyfotit?).

◆ ◆ ◆

Dva dospělí jdou po lesní cestě vybaveni plechovkami, štětcí, pilkou a zahradnickými nůžkami, na zádech batohy. V plechovkách je barva: červená, modrá, zelená nebo žlutá, bílá na pruhy, které ohraničují, a khaki zelená na retuše a pozadí. Barvy turistického značení. Naši dva kamarádi se stali značkaři a přihlásili se na schůzi oblastní rady Klubu českých turistů o vytipované trasy. Nikdy jsem značkaře za všechna léta chození po značkách nepotkala, a teď je osobně znám. Dozvim se, že náklady na pravidelnou

obnovu jednoho kilometru značení se pohybují kolem tří set korun a vyžadují přibližně čtyřicet minut času značkářské dvojice. V průběhu dne se obnoví asi pět až sedm kilometrů značené trasy.

Začátečníci mívají za úkol už existující značky udržovat, nahradit ty, které zmizely s pokáceným stromem, odstranit z okolí značky větve a překážky, které brání v tom, aby ji turista viděl, obnovit barvy, popřípadě pozměnit trasu tam, kde se změnily vlastnické poměry a dosavadní cestou už nelze projít. To se stávalo po roce 1989 častěji, než by člověk řekl, často svévolně a proti právu, ale co je turistovi jdoucímu krajinou do toho, lépe je cestu prostě přeznačit. Některé obecní úřady si přály, aby přes jejich pamětihodnost (a kolem hospody) značka nově vedla – nové značky vytyčují už zkušení mistři –, některé si zase přály ji zrušit. I to se dělo častěji, než by člověk řekl, třeba když v místě něco fatálně zkrachovalo. Spotřeba času na značkování je veliká, člověk musí projít trasu tam i zpátky. Značkař nesmí z turistů přehnanou péčí dělat hlupáka, ale taky ho nesmí nechat zabloudit. Je to náročná, namáhavá činnost, mnohem méně zábavná, než bychom řekli, zvlášť pokud hospoda na návsi, která má být otevřená, otevřená není či když se na cestě náhle objeví elektrický ohradník s varováním, že „ve stádě je plemenný býk“. Výroční srazy značkařů jsou plné historek i značkářské latiny. Září 2015. Fotila jsem já.

Když jdu s dvojicí přátel reportovat jejich činnost, uvědomuji si, jak se obnovila servisní podpora turistiky – a nejen té pěší. Zjišťuji až teď, jak velký podíl na katastrofální neprospěch socialistické ekonomiky měla absence turistického průmyslu. A jak veliký podíl na devastaci krajiny i osídlení má jeho přítomnost.

Autorka je spisovatelka a publicistka.

PROKLETÍ DOKONALÉ FOTKY

Alžběta Medková

Rakouský Hallstatt je už několik let symbolem overturismu. Do obce o sedmi stech obyvatelích přijede přes milion lidí ročně. Místním turismus nepřináší jen peníze, ale také mnohá nepříjemná omezení a zhoršenou kvalitu života.

„Pozor. Bydlíme tady,“ vzkazují místní turistům v Hallstattu. Foto Alžběta Medková

„Sotva jsem kdy viděl místo tak zvláště položené jako Hallstatt. Domy vypadají, jako by seděly na sobě, postaveny na svažujícím se uzounkém břehu, přilepené k němu jako vlaštovčí hnízda a odrážející se ve smaltové zeleni jezera,“ píše lékař a cestovatel Franz Satori v roce 1813. V těch dobách bylo cestování ještě výsadou majetných jednotlivců. Jak se asi do Hallstattu dopravil? Stezkou přes horské průsmyky vinoucí se mezi obřím dachsteinským masivem a Hallstattským jezerem? Připlul k němu lodí, a spatřil ho tedy poprvé tak jako dnes miliony jeho turistických následovníků? Tak jak ho vidím i já, když společně s redakčním kolegou Michalem Špínou a desítkami dalších pasažérů vystupujeme na železniční zastávce Hallstatt a čekáme na přívoz, který nás převezde do stejnojmenné vesnice, jež se dvě stě let po Satoriho návštěvě stala synonymem pro overturismus.

Po stopách influencerů

Hallstatt vypadá stejně pitoreskně jako před staletími a jeho pohádkově působící architektura je pro jedny výhodou, zatímco pro druhé prokletím, záleží jen, na kterou stranu barikády se postavíte. Městečko má v současnosti něco málo přes sedm set

obyvatel, rozkládá se na necelých šesti hektarech a tvoří ho všeho všudy jen pár ulic. Ročně ho ale navštíví odhadem mezi milionem a milionem a půl turistů. Památka UNESCO, ležící v srdci Solné komory pod oblíbeným Dachsteinem, byla turistickým cílem vždy, davy sem ale začaly proudit až po roce 2010. Tehdy vznikl instagram a právě Hallstatt je jedním z příkladů instagramového turismu.

Rozmach sociálních sítí, kromě instagramu především TikToku, výrazně proměnil podobu turistického průmyslu. Zejména pro mladší generace (ale už zdaleka nejen pro ně) jsou dnes sítě, reprezentované hlavně travel influencery, nejdůležitějším zdrojem turistických tipů. K tradičním destinacím, jež chce vidět každý, jako jsou Eiffelovka, Sagrada Família nebo náměstí svatého Marka, přibyla nová místa, jejichž hlavní akvizicí je, že vypadají dokonale na fotce; jsou takzvané instagrammable – instagramovatelné. Miliony lidí se tak dávají do pohybu, aby mohli pořídit tu samou fotografii a prezentovat se jí na svých sociálních sítích. Existují celé seznamy „instagrammable places“, podle kterých si můžete naplánovat dovolenou. Problém je, že se často rozkládají na malé ploše, jsou špatně dostupná či na nich

žije vzácná flóra a fauna, zkrátka z různých důvodů nedokážou pojmout davy lidí, které je začaly navštěvovat takřka ze dne na den. Ani ta nejlépe vymyšlená turistická infrastruktura (jež ovšem na řadě těchto lokalit ani nebyla) nedokáže navýšit počet lidí, kteří se vejdou na metr čtvereční. Ale zatímco třeba pláž Caló des Moro na Mallorce nebo vodopády Königsbachfall v Bavorsku, které se také staly symbolem overturismu, lze pro veřejnost jednoduše uzavřít, těžko se to samé dá provést s místem, kde žijí lidé.

I Hallstatt se stal jedním z nejnavštěvovanějších míst planety „díky“ influencerům a jejich fotografiím novogotického kostela zrcadlícího se na jezerní hladině s velehorami v pozadí. Ruče s telefony a selfie tyčemi se začínají rojit už na palubě přívozu. Před třiceti lety jsme se vysmívali japonským turistům, kteří neustále fotili, dnes všichni děláme to samé, a navíc většinou okamžitě zveřejňujeme, co jsme právě prožili. Není důvod pohoršovat se nad davy mačkajícími spouští, ale je jisté důležité ptát se, jaké má jejich konání a obecně současný masový turismus důsledky.

Město jako skanzen

Zhruba desetiminutovou plavbu od železniční zastávky k břehům Hallstattu si krátím čas pozorováním spolupasažérů. Totožný snímek si v tu samou chvíli pořizuje chilská rodina i dva chlapci legračně buršáckého vzezření. Jak asi vypadají jejich instagramy? Co ke stejné fotografii napíší? Mezitím přistaneme, a aniž bychom se museli pořádně dívat na cestu, jsme unášeni k místu, kam zavítá každý návštěvník Hallstattu. Pouze odtud totiž můžete pořídit onu inkriminovanou instagramovou fotku. V pár metrech široké a několik desítek metrů dlouhé ulici se tak protočí tisíce lidí denně. V uličce ale stojí normální obytné domy, jejichž vchodové dveře a okna do kuchyní a obývacích pokojů neoddělují od turistických skupin žádné předzahrádky, ploty a mnohdy ani pár decimetrů. Veřejný a soukromý prostor tady – k nevo-li jedněch a nevědomosti druhých – de facto splýnul v jedno.

„Je to katastrofa,“ komentuje situaci lakonicky Jörg Zimmermann, kterého odchytneme přímo u jeho domu na „fotovyhliďce“. Na vratech garáže má nalepený nápis *Ticho. Děkujeme* v čínštině, angličtině a němčině. Zimmermannův dům je v obležení lidí takřka neustále. „Turisté nám klidně vlezou až do domu nebo do garáže, protože si myslí, že tu máme bufet nebo obchod,“ svěruje se. Cedulí *Privat!*, *Prosím respektujte naše soukromí*, *Prosím pssst*, *Soukromý majetek*. *Nezustupujte*, *No Drone Zone!* a podobných je v Hallstattu k vidění nespočet, stejně jako řetězů před vchody a před schůdky, které vedou k domům v příkrém svahu. Přímou na vyhlídku je na dvou místech vyvěšen velký nápis: *Pozor. Bydlíme tady. Užijte si nádherný výhled v klidu, bez hlasitého křiku nebo hudby*.

Zvláště mimoevropští návštěvníci si podle místních neuvědomují, že Hallstatt není skanzen nebo muzeum. „Klid tady není snad vůbec nikdy. Pořád se tu pohybuje a halasí spousta lidí a není kam se před tím schovat. V těchhle starých domech je vevnitř všechno slyšet. Nejhorší jsou velké turistické skupiny, hlavně Asiaté, kteří jsou velmi hluční,“ vysvětluje Jörg Zimmermann. „Kvalita života se tu za poslední roky výrazně zhoršila. Radnice s tím ale přes různá prohlášení a plány ve skutečnosti nic dělat nechce,“

říká rezignovaně bývalý dlouholetý ředitel místní střední školy a dodává, že si ze svého venkovského domova v Alpách jezdí odpočínout do Vídně. Nakonec nás pobaveně upozorní, že každá reportáž o overturismu vždy jen přilákala další turisty.

Na fotovyhlídce nám několik oslovených turistů z různých zemí shodně tvrdí, že v Hallstattu jsou jen na otočku. „Je to tu tak na hodinu nebo na dvě. I den by byl moc, být tady třeba týden, vůbec nevíme, co dělat,“ přiznává i mladý český pár. „Byli jsme tu už tak před pěti lety, tehdy jsem instagram možná ještě neměla, myslím, že jsme to koupili jako nějakou akci na Slevomatu. Každopádně je třeba jít sem v týdnů ráno nebo dopoledne, o víkendu tu je třikrát, čtyřikrát víc lidí,“ dodávají a pak si jdou tak jako všichni včetně nás vyfotit selfie s kostelem v pozadí.

Většina návštěvníků stráví v Hallstattu maximálně pár hodin. Projdou ulicí táhnoucí se středem obce, jež je obležena obchody s nevkusnými a rádoby žertovnými upomínkovými předměty, které si mohou koupit v jakékoli turistické destinaci. Jen tady není na hrníčkách natisknutý kýčovitý obrázek Hradčan, ale hallstattské panorama. Tato „promenáda“ je dovede až na vyhlídku před dům pana Zimmermanna, cestou zpátky na parkoviště nebo k přístavišti se ještě stihnou občerstvit v jednom z mnoha pohostinství zaměřených na turisty a obvykle jedou dál. Chce-li někdo podnikat výlety do okolní přírody, většinou se neubytuje v Hallstattu, ale někde v okolí, kde se nekoncentrují na malém místě takové davy a kde je i o něco levněji. Jak ukazují zkušenosti místních i dostupné statistiky, pokud už zde turisté přespávají, tak v průměru jednu noc, na ostatních místech regionu to bývají tři až čtyři noci.

Auta, lodě, autobusy

Zatímco přes den je v Hallstattu hlava na hlavě, v šest hodin se turistické občerstvovny i obchody zavřou a ulice se vyčistí. Je to vlastně opak toho, co zažívají obyvatelé party čtvrtí třeba v Praze nebo Budapešti, kteří trpí nájezdy turistů hlavně v noci. Ztráta atmosféry domova a pocit druhořadosti ve vlastním městě, tedy situace, kdy mají lidé dojem, že město řeší v první řadě potřeby turistů, a ne vlastních obyvatel, je ovšem stejná. Místní trápí, že v obci nemá žádný prostor pro sebe, všudypřítomní výletníci narušují, jakkoli možná nechtěně, i takové události, jako jsou třeba pohřby. Potřebám turistů je přizpůsobena i nabídka služeb: „Máme tu desítky obchodů se suvenýry a restaurace s dovezeným, rozmrazeným jídlem, a skoro všechny zavírají v šest. Ale to není nic pro místní. K normálnímu životu si potřebujete koupit chleba, máslo a další základní věci. Zdejší majitele navíc mají jen asi dvě restaurace,“ tvrdí Jörg Zimmermann. Jak jsme se přesvědčili na vlastní kůži, obchody s potravinami jsou v Hallstattu skutečně jen dva, s poměrně skromnou nabídkou a vyššími cenami, než jaké jsou v okolí obvyklé.

Obyvatelé Hallstattu i sousedního Obertraunu ovšem strádají hlavně v důsledku dopravního kolapsu, který způsobuje velké množství neustále pendlujících návštěvníků a k němuž přispívá specifická poloha obce. Hallstattem prochází jediná silnice, jinudy se po souši přijet ani odjet nedá, takže už ráno se začínají tvořit zácpy zapříčiněné nejen osobní automobilovou dopravou, ale i desítkami autobusů, které přivázejí velké turistické skupiny. Jejich řidiči zastaví na kraji městečka, vypustí pasažéry, odjedou na odstavné parkoviště mezi Hallstattem a Obertraunem a za devadesát minut se pro své turisty vrátí. Denně dorazí do Hallstatu i několik desítek autobusů, osobních aut rovněž, dvakrát za hodinu připlouvá přívoz a vedle toho také další, výletní lodě. Dostáváme se tak k tisícům přijíždějících a odjíždějících lidí denně.

„Cesta do Obertraunu, která autem trvá pět minut, teď zabere klidně půl nebo tři čtvrtě hodiny,“ stěžuje si jeden ze starousedlíků. „Obří problém, který by radnice také měla řešit, je parkování,“ doplňuje majitelka našeho apartmánu. „Šance zaparkovat tu je

jen ráno, dopoledne už máte, hlavně v sezoně, smůlu.“ Paní S., která se přistěhovala ze Slovenska, provozuje ubytování hned u silnice spojující Obertraun s Hallstattem. Zatímco začátkem června je na ní ještě celkem snesitelný provoz, během prázdnin tudy prý neustále projíždí jedno auto za druhým. „Tipuju, že většina návštěvníků Hallstattu tam nespí, ale ubytovávají se někde v okolí, kde je to levnější, třeba i u nás,“ zamýšlí se. „Naši hosté tu obvykle bydlí několik dní a jezdí sem hlavně za turistikou.“ Obertraun je před letní sezonou oproti svému slavnému sousedovi skoro až mrtvolně prázdný, díky blízkosti Hallstattu ale mají zdejší pronajímatelé stabilní přísun hostů, aniž by trpěli následky overturismu v takové míře jako obyvatelé sousedního městečka. „Ale třeba bydlení a nemovitosti jsou tu hodně drahé. Normální člověk, pokud není odsud a něco nezdědí, má celkem smůlu,“ říká naše hostitelka a z několika náznaků pochopím, že ubytovací služby poskytuje hlavně kvůli nemalé hypotéce. Podle paní S. by turisté do oblasti jezdili, i kdyby Hallstatt nebyl tak oblíbený, koneckonců práce je prý v regionu celkem dost, takže místní by nemuseli být závislí jen na masovém turistickém ruchu. „Ale přijde mi, jako by takových těch normálních služeb pro místní ubývalo, zavírají se, zkracuje se otevírací doba. Všem jde jen o to vydělat co nejvíc peněz a nehlídá na nic okolo,“ povzdechne si na závěr našeho rozhovoru.

Souboj na radnici

Nespokojené obyvatele Hallstattu zastupuje především spolek Bürger für Hallstatt (Občané pro Hallstatt, BfH), který má nyní zastoupení i v obecní radě. Jeho členové vyčítají vedení obce malou ráznost při řešení turistické krize. Cílem spolku je omezení masové turistiky, podpora udržitelného turismu a zvýšení kvality života místních. „Zátěž na obyvatele je tu v přepočtu dvakrát vyšší než například v Benátkách,“ vysvětluje Jörg Zimmermann, který je spolu se svou manželkou Andreou také členem BfH. „Už bylo vypracováno několik projektů, jak městu ulevit,

čerpaly se dotace, demonstrovali jsme, vyplňovali jsme dotazníky, ale reálně se doteď nic nezměnilo,“ říká Zimmermann. Spolek by rád nastavil horní hranici počtu turistů, kteří mohou do Hallstattu přijet. Krátkodobou masovou turistiku by mělo aspoň omezit razantní zvýšení poplatků za parkování, přičemž získané prostředky by členové a příznivci BfH chtěli primárně investovat do projektů prospěšných všem hallstattským obyvatelům.

Starosta Alexander Scheutz (SPÖ) s podobnými obviněními nesouhlasí, je přesvědčený, že radnice dělá, co může. „Tento spolek nereprezentuje většinu obyvatel Hallstattu,“ tvrdí. „Turismus nám také umožňuje financovat v obci řadu věcí.“ Je podle něj snadné požadovat například omezení počtu návštěvníků, ale při realizaci konkrétních návrhů se často objeví mnoho praktických překážek. „Nemůžeme například blokovat provoz na státní silnici. Můžeme pro auta uzavřít centrum, což jsme udělali, ale to nelze udělat s velkou komunikací. Všichni víme, že lidí je tu moc, ale jak chcete jejich počet omezit, aniž byste z města udělali mrtvé muzeum?“ ptá se starosta. Scheutz upozorňuje, že dosud bylo obecnou normou turisty lákat, v Hallstattu se nyní snaží návštěvníky naopak přesvědčit, aby nejezdili. Podobný obrat se samozřejmě neděje jen v Rakousku a Hallstattu, ale i na mnoha dalších přetížených místech světa. A ačkoli jsou některé destinace už tak přelidněné, že se pohybují na hraně obyvatelnosti, či dokonce (sebe)zničení, nevypadá to, že by se kola globálního turistického průmyslu měla v nejbližší době zastavit.

Střet kultur

Souvisí to i s tím, že své cestovatelské sny už si neplní jen ekonomicky zajištění obyvatelé bohatého Severu, ale také desítky milionů lidí z Číny, Indie a dalších, hlavně asijských zemí. A všichni chtějí vidět to samé. Zejména čínští turisté jsou terčem stížností ze všech stran. Evropané se rádi považují za sofistikovanější cestovatele, kteří se vždy přizpůsobují místním kulturám, je to ovšem často velmi idealizovaná a mnohdy i rasisticky

povyšená představa, která se zdaleka nezakládá na pravdě. Bezpochyby ale platí, že například pro Číňany jsou typické masové zájezdy, které mohou být zejména pro menší lokality velmi zatěžující. Když k tomu připočteme přece jen poněkud odlišné formy chování, na nevraživost je zaděláno.

„V poslední době se to ale mění, Číňané se chovají z našeho pohledu mnohem slušněji – respektují fronty, nepohazují odpadky, nejsou tolik hlasití,“ vypráví mi Libor (jméno bylo na jeho žádost změněno), který se živí provázením čínských turistů po Evropě. „Je hrozný, že to musím říct, ale je to kvůli jejich kreditovému systému – doma jsou za všechny přestupky penalizováni. Jsou tak zvyklí na neustálé sledování a kontrolu, že se pak disciplinovaně chovají všude.“ Hallstatt je pro Liborovy zákazníky povinnou zastávkou na jejich evropské cestě. „Číňany zajímá, že to dobře vypadá na fotce. Okamžitě všechno házejí online, aby se ukázali před ostatními, všichni chtějí jet na stejná místa,“ vysvětluje. „Pro ně je to jasná otázka statusu: „Byl jsi ve střední Evropě, a nebyl jsi v Hallstattu? Jseš mimo!“

Libor dělá průvodce malým soukromým skupinám průměrně o osmi až deseti lidech, s nevolí místních se v Hallstattu (na rozdíl třeba od Benátek) nikdy nesetkal. Ani on netráví na břehu Hallstattského jezera víc času, než je nutné. „Vysadím je na parkovišti, oni si jdou udělat fotku, dají si zmrzlinu a jedeme dál. Ani na jídlo je tam nebeuru, není totiž o co stát. A takhle to dělají všichni, parkoviště jsou furt plné.“ Dopady na místní čínští turisté prý moc neřeší. „V tomhle mají taky jasno: Žiješ v Hallstattu, a nevyděláváš na tom? Tak jseš blbec!“ Podle Libora se ale turistické zvyklosti mezi Číňany začínají měnit. Po pandemii covidu už do Evropy v takovém množství nejezdí a mezi zámožnějšími lidmi – a zejména mladšími – stoupá poptávka po individuálním cestování.

Neodolatelná přitažlivost cest

Unaveni slunečním žářem i shonem panujícím v městečku se na závěr dne vydáváme na vyhlídku nad Hallstattem. Jen pár metrů za posledními domy nás pohltní zelené lesní příšeří a cestou vzhůru potkáváme jen pár lidí. Můžeme se v klidu kochat výhledy na vápencový masív a modravé jezero. Asi v půli svahu najednou narazíme na dřevěný altán s lavičkami, který je tak jako všechna odpočívadla posety stovkami načmáraných a vyškrábaných vzkazů od tisíců předešlých návštěvníků. Při bližším zkoumání jsme stále více fascinováni. Před sebou máme fyzický důkaz, že Hallstatt je jedním ze středů světa, tak jako jím byl v prehistorických dobách, jejichž jedna epocha dodnes nese jeho jméno. Ač zcestovali, asi nikdy jsme neviděli na pár metrech čtverečních nápisy, pozdravy a zvolání ze všech koutů planety – od Afghánistánu přes Tatarstán a Moldavsko po americké zapadákovy. Od Ukrajiny přes Maroko po Čínu. A nevěřila bych, že někdy těsně vedle sebe uvidím věty *Viva El Chapo Guzmán* a *Mráčková smrdí*.

Pokud by měl být Hallstatt někdy pohřben pod obřím nánosy bahna a kamení tak jako pravěké centrum halštatské kultury, jež se nacházelo právě tady, přeji si, aby pro budoucí archeology zůstal zachován právě tenhle altán. Jako důkaz toho, že přese všechny rozepře současného světa existuje něco univerzálního, co nás všechny spojuje a vede k tomu, abychom svůj čas věnovali přesunům po zeměkouli, mačkání se v dopravních prostředcích, čekání ve frontách a v podstatě nesmyslnému pohybu po kopcích a městech. Così, co na stejné místo dovedlo trampy Hnědku a Jonyse, Aidana z Irska, Joshe z Texasu i Marinku z Běloruska. Cynici mohou říct, že je to důsledek bezduchého kopírování trendů z instagramu. Anebo lze přijmout jako fakt, že svoboda vždy byla definovaná především volným pohybem. A jakkoli omezený a ubohý se nám současný masový turismus může zdát, znamená pro většinu obyvatel planety lapených v neúprosném soukolí globální ekonomiky aspoň malý kousek svobody. I tady je ale namístě se ptát, co moje svoboda znamená pro druhé.

Mnoho návštěvníků si neuvědomuje, že Hallstatt není skanzen nebo muzeum. Foto Alžběta Medková

KDE VŠUDE SE BUDE TANČIT ZÍTRA?

Michal Špína

„Místo, kde se setkávají šťastní lidé.“ Tak zní slogan Gozsdu udvaru, vyhlášené zábavní zóny v historické zástavbě Budapešti. Méně šťastní jsou ti, kteří tu dřív bydleli a turismus je vytlačil jinam. A protože turistů opět přibývá, proces bude zřejmě pokračovat.

„Na, na-na-na, na-na-na / na-na-na-na-na-na,“ diktuje purpurově zářící obrazovka návštěvníkům Blue Bird Karaoke Clubu, co mají zpívat, a chumel převážně mladých lidí z různých koutů světa se odhodlaně snaží trefit do nenáročného refrénu písničky od My Chemical Romance. Návštěvníků je tolik, že se do baru ani nevejdou, a tak se zpívá a trsá i před ním. „Super zábavné místo, jen nápoje jsou velmi drahé, takže bych doporučila se předpít,“ radí uživatelka Tiffany v jedné z čerstvých recenzí na googlu a zdá se, že většina zpívajících tak učinila. „Obecně ale skvělý zážitek v pozdních nočních hodinách.“ Další karaoke bar je hned naproti, zrovna z něj zní Shakira – „Whenever, wherever, we’re meant to be together“ –, ale dostat se tam není snadné, protože celý průchod mezi vnitrobloky je i v půl druhé v noci plný popíjejících lidí. Ať se vydáte na kteroukoli stranu, vypadá to stejně: jeden zábavní podnik za druhým, změř jazyků, hudba, smích a křik.

Kdyby se sousední bar nejmenoval po Ferenci Puskásovi, sotva by člověka napadlo, že se nachází v Maďarsku. Jenže Budapešť se od zbytku země dost liší a tahle čtvrť se zase liší od většiny Budapešti. Jsme v Erzsébetvárosi, sedmém městském obvodu, konkrétně v jeho části, která sousedí se starou Peští a je známá jako *party district*. Tvoří ji zhruba deset ulic a patří k nejkosmopolitnějším místům

Evropy – a také k těm, jež nejvíc poznamenal turismus.

Čas od času se z nočního života v sedmém obvodu stane téma celostátních médií a politiky. V květnu, pár týdnů před komunálními volbami, se situací zabývala Orbánova vláda. Ve vládním věstníku pak vyšlo komuniké, podle nějž je ve vnitřním Erzsébetvárosi nutné urychleně zřídit policejní stanici, a k věci se vyjadřovali kandidáti vládního i opozičního tábora. Mluvili o hluku a špíně, špatné pověsti a veřejné bezpečnosti. Čtvrť si ale dál žije vlastním, převážně neregulovaným životem. Jak se stalo, že pár set metrů od baziliky svatého Štěpána vznikl takový zábavní babylon? Jaký vztah k němu mají obyvatelé Budapešti? A co vypovídá o současných podobách a problémech turismu?

Řecký langoš s britskou kávou

Budapešť, kam s kolegyní Alžbětou Medkovou přijíždíme za horkého červnového dne, má leccos společného s Prahou. Obě města lákají kulturním dědictvím a stále ještě relativně levným alkoholem a zábavou. To generuje dva základní typy turistů – jedni se potí při výstupu na Pražský nebo Budínský hrad, druzí v nočních klubech kolem Václavského náměstí nebo Gozsdu udvaru. Sedmý budapešťský obvod ale nabízí něco, co se v naší části Evropy jen tak nevidí: zábava tu probíhá nejen v hospodách a klubech, ale i kolem nich, ve zdánlivě normálních ulicích a činžákových vnitroblocích takřka v centru města.

Ubytováváme se v sousední čtvrti Józsefváros, která patří v Budapešti k nejhudší, a je tak o něco levnější. Apartmán jsme rezervovali přes booking.com, ale když dorazíme, vidíme, že ubytování by se hodilo spíš do nabídky Airbnb – platformy, která co do zisků už dohnala svého „tradičnějšího“ konkurenta. Instruke nám posílá po WhatsAppu jistý pan Colton: kód nám otevře dveře do průjezdu klasického peštského činžáku pro nižší třídy, projdeme na druhé nádvoří a na zdi najdeme typickou schránku na klíče.

Chybějící povlečení nám ovšem nepřinese Colton – zřejmě expat, který zainvestoval do bytu a používá ho na krátkodobé pronájmy –, ale utahaný pán, který mluví jen maďarsky. Kdo tu asi bydlel dřív? napadá nás, zatímco sem z bytu na druhé straně pavlače doléhá konejšivý monolog maďarské televize.

Večer míříme do večírkové zóny. Přejdeme Rákocziho třídu a míjíme čínské a thajské restaurace, wok a sushi bary, íránskou cukrárnu, kebabárny, italské podniky Ciao Bella a Pasta Bella, Havana Salsa Bar, palačinkárny, burgerárny a bary v americkém stylu, irish puby, košer restaurace i neurčité podniky s názvy jako Traveller’s Bar. Nechybí řecká restaurace, která na typicky modrobíle vyvedené ceduli nečekaně nabízí i langoš, na nějž vám ovšem dají „řecký“ neboli balkánský salát. Jinde zase na obrazovce namířené do ulice pouštějí video prezentující inovaci v podobě plněného langoše – čili vlastně pirohu –, ke kterému si můžete dát Costa Coffee. Zároveň na každém rohu narážíme na plakáty z kampaně k právě proběhlým komunálním volbám. Se starostou sedmého obvodu Péterem Niedermüllerem, který v nich obhájil mandát, už mám domluvenou schůzku, a jsem čím dál zvědavější, co mi řekne.

Kolem půlnoci přicházíme do epicentra dění – ke komplexu Gozsdu udvar. Je to soubor sedmi čtyřpodlažních domů s šesti vnitřními dvory propojenými velkorysým, asi čtvrt kilometru dlouhým průchodem. Stavba vznikla na přelomu 19. a 20. století z pozůstatosti jednoho uherského mecenáše, po druhé světové válce byla zestátněna a začala chátrat, v roce 1999 ji městská část levně prodala soukromým investorům. Dnes ji celou zabírá turismus a noční život. Postupujeme pomalu, prodíráme se skupinkami lidí kolem karaoke barů, pivnic, strip baru a dalších podniků. Pobaveně si čteme cedulku vyzývající k respektu vůči rezidentům a nočnímu klidu, které si většina lidí ani nemá šanci všimnout. Čím hlouběji se noříme, tím víc je tu husto. Uprostřed, u třetího nádvoří, nás obří

plyšový medvěd zavěšený u stropu láká do rozlehlé, růžově osvětlené herny. Jsou tu fotobálky, pinball, závodní simulátory, desítky dalších atrakcí, které ani neumím pojmenovat, několik barů a omamující hluk.

Zóna šťastných lidí

Po chvíli vyjeveného zírání zdejšímu ruchu přivykneme a probíjíme se do dalších nádvoří. Dojdeme k Blue Bird Karaoke Clubu a nakoukneme i do podniku s neprůhlednými okny, kde na barovém pultě twerkují tři dívky ve spodním prádle, a když jim někdo zastrčí za podvazek bankovku, přiblíží mu hýždě k obličejí. U baru It’s Beer O’Clock se chvilku bavíme s náhodnou mladou ženou, která tu v dobré náladě sedí s pivem a cigaretou – tipoval bych ji na Západoevropanku, ale je to Ukrajinka, která už před ruskou invazí odešla za prací do Varšavy. Je tady už poštěsté, má v Budapešti kamarádku a pokaždé se spolu vypraví do večírkové zóny. Líbí se jí, že se tu setkávají lidé z celého světa, a vlastně tak zosobňuje marketingový slogan Gozsdu udvaru: *Where happy people meet*. Moje očekávání, že tu budeme potkávat hlavně mladé západoevropské alkoturisty na všelijakých pánských jízdách a rozlučkách se svobodou, pro které patří Budapešť spolu s Prahou stále ještě mezi top destinace, se nenaplnuje: jsou tu samozřejmě také, ale spolu s nimi i ženy a muži z různých koutů Evropy, Severní i Latinské Ameriky, Indie, občas vidíme i někoho v muslimském oděvu. Možná nejsou všichni šťastní, ale nikdo nevypadá, že by vyloženě trpěl.

Po zastávce v pobočce ukrajinského řetězce nálevení ovocného likéru Pjana Vyšna se jdeme podívat o pár ulic dál, do podniku Szimpla kert. I tady to žije až tak, že se musíme proboujet ke schodišti, abychom mohli pozorovat dění z pavlači. Nacházíme se v ikonickém místě budapešťského turistického průmyslu – v nejstarším a nejslavnějším *ruin baru*, jak se tu říká podnikům, které začaly v nultých letech vznikat v chátrajících činžácích a dvorech sedmého obvodu. Kombinují estetiku přirozeného úpadku s eklektickou DIY výzdobou a většinou jsou plné všelijakých popínavejších rostlin. V internetových recenzích se dokola opakuje, že Szimpla kert prostě musíte navštívit. A tak se z původně celkem originálního místa stala turistická atrakce, která se v různých obměnách rozšířila po celé čtvrti. Vstupné se neplatí, podnik si to vynahrazuje na cenách forinů – půllitr tankové plzně tu stojí 2000 forinů, tedy asi 130 korun. Tomu celkem snadno odoláme, pro dnešek už stejně máme dost.

Nejošklivější klavír na světě

Turismus v Budapešti má ale víc tváří – a s nimi přicházejí zase jiné problémy. Zatímco ze sedmého obvodu se stala zábavní zóna, ve staré Pešti a Budě se množí luxusní hotely. Částečně za tím stojí lidé kolem Viktora Orbána, kteří v hlavním městě sice nevládnou, ale to neznamená, že by tu neměli vliv. Nejvýznamnějším investorem v turistickém průmyslu je mladý podnikatel István Tiborcz, shodou okolností Orbánův zeť. Do proměny několika velkých budapešťských hotelů nalil už přes čtyři miliardy korun s cílem udělat z města vyhlášenou destinaci pro takzvaný high-end turismus.

Tiborcz ale není ve svých snahách osamocенý. Před několika lety vznikl hned vedle baziliky svatého Štěpána luxusní hotel Aria, součást sítě Library Hotel Collection, kterou vlastní americký hoteliér slovensko-maďarského původu Henry Kallan. Jak se později dočtu, kvůli hotelu byla původní, skoro dvě stě let stará

Místní si prý na hluk stěžují málokdy – většina bytů je pronajímána turistům přes Airbnb. Foto Michal Špína

neoklasicistní budova vykuchána tak, až z ní nakonec nezbyla ani většina fasády. My sem ale míříme kvůli baru na střeše hotelu, lákadlu pro zámožnou klientelu, a snažíme se tvářit, že se nám tu líbí. Naše pocity jsou pochopitelně opačné – už u recepcce, kde se nás ptají, jestli máme do High Note Sky Baru rezervaci, je vidět, že tu jde především o nevkusné pozlátko a továrnou na společenský status. Ve výtahu nás vítá obrazovka s houslistou a vzápětí se dovídáme, že pokoje jsou rozdělené do čtyř „hudebních žánrů“ – klasika, jazz, opera a současná hudba, „od Bacha po Whitney Houston“ –, když nás ale obsluha konečně usadí na rozpálené střeše, hraje tu stejný latino pop a reggaeton jako kdekoli jinde. Slunečníky by kazily výhled, hlavní devízu podniku, a než vypijeme předraženou kávu, jsme úplně upečení. Sjedeme zpátky do foyer, kterému vévodí nablýskaný černý klavír s designovými inovacemi – má všelijaké ohyzdné aerodynamické výstupky připomínající závodní auta, zřejmě aby budil dojem luxusu.

Večer ukazují fotku klavíru známým z budapeštské experimentální a improvizální hudební scény. Hned vědí, o co jde, a neskrývají opovržení. Klavír se maďarsky řekne *zongora* – to slovo mě fascinuje, představil bych si pod ním spíš nějakou bytost z fantasy – a tohle je tak zvaná *superzongora* nebo *luxuszongora*. Navrhl ji prý Orbánův oblíbený klavírista Gergely Bogányi a maďarská vláda jeden takový klavír koupila za pět milionů korun, aby jím ozdobila své aktuální předsednictví Radě EU.

Zajímá nás, co si skupinka kolem stolu myslí o overturismu a o komunálních volbách. „Podle výsledků to sice vypadá, že lidé v Budapešti většinou volí levice, jenže tak to není,“ říká Máté, vystudovaný filosof, který se věnuje organizování koncertů. „I když se ty strany označují třeba za sociálně demokratické, definují se hlavně jako opozice proti vládě a Orbánovi, a proto je taky lidé volili. Jsou to spíš liberálové a sociální témata zas tak neřeší. To je i případ starosty Niedermüllera – nemluví špatně, ale moc toho nedělá. Až ho uvidíš, můžeš mu říct, že jsem ho nevolil,“ směje se. Máté bydlí v sedmém obvodu, ale stranou od party zóny. Ptám se ho, jestli tam občas chodí. Prý prakticky vůbec, snad jediné s výjimkou podniku Fekete kutya.

Bar Fekete kutya neboli Černý pes už známe, ukázala nám ho kamarádka Ágnes, socioložka. Dá se tu do noci sedět v podloubí stranou největšího mumraje a celkem výrazně tu zaznívá i maďarština. Na čepu mají samá česká piva – speciály z Nymburka a rohožecký kyse-láč. Podle Ágnes se problém zdejší večírkové čtvrti spíš přeceňuje a ve skutečnosti obyvatelé Budapešti nijak zvlášť nepálí. Odpor proti ní sice existuje, ale nemá sociální kořeny a nesouvisí ani s antiturismem, jaký vidíme v jihozápadní Evropě, jde zkrátka o příslušníky místní zabezpečené třídy, která chce mít klid. Ani Ágnes nemá sympatie pro alkoholické rozlučky se svobodou, stejně tak se jí ale nelíbí tlaky na to, „aby všechno zavřelo o půlnoci, nebo nejlíp v deset“. Do jádra party districtu ale lidi z naší společenské bubliny nic neláká. Kdysi občas zašli do Szimpla kertu na koncert alternativní hudby, ale ta už by se tam dnes neměla šanci uchytit.

Hello, Coco Jambo!

Zatímco se Alžběta vrací do Prahy, já se přesouvám do největšího hostelu ve městě, přímo u vchodu do Gozsdu udvaru, a jdu si ho ještě jednou projít. Opakují se tytéž noční výjevy, ale jsem sám, a tak mi v okolních ulicích občas někdo nabídne nejen drogy, ale i sex. Jsou tu nicméně vážnější zájemci než já. „Hello, Coco Jambo, hello, sexy man!“ volají dvě podsadité ženy na Mexičana v květované košili. Než na protějším chodníku dokouřím, odvádějí si ho za roh. Mezitím tu i hluboko po půlnoci neustále projíždějí žluté taxíky. Často jsou to elektroauta, jenže ta skoro nejsou slyšet, a tak pozorují, jak se jedním z nich málem nechali srazit tři maníci na koloběžkách.

V Gozsdu udvaru se dávám do řeči se dvěma policisty. Jako snad každá policejní dvojice má i tahle určitý komický potenciál. Maďarsky se jich ptám, jestli mluví anglicky. Vytáhlejší ukáže na kulatějšího, a ten řekne maďarsky: „Minimális.“ Pak se ale docela rozpovídá. Zajímá mě, jak často musí řešit problémy. „Moc ne,“ dovídám se, „ono to vypadá jako bláznec a je tu rámus, ale lidi jen pijou a baví se.“

Nacházíme se v ikonickém místě budapeštského turistického průmyslu – v ruin baru Szimpla kert. Foto Michal Špina

„A vy sami,“ vyzvídám, „když nejste ve službě, zajdete si sem třeba na drink?“ „To ne. My ani nejsme z Budapešti.“ Zjišťuji, že nejde o strážníky, ale o posily státní policie odněkud z venkova. Ptám se ještě, zda si místní nestěžují na hluk. „Hodně málo,“ odpovídá s úsměvem příslušník. „Tyhle byty,“ máchne kolem sebe rukou, „to je prakticky samé Airbnb.“

Sedmý obvod má jen dva kilometry čtvereční, ale nabídek krátkodobých pronájmů jsou tu stovky. Čtvrť se sice vyliďňuje už dlouho, ale Airbnb a turistifikace přispívá k dalšímu vytlačování místních – za deset let jich ubylo sedm tisíc, tedy přes deset procent. Do devadesátých let se tu žilo v často zchátralých činžá-cích, které občas posloužily jako filmová kulisa – třeba v akční komedii *Rudé horko* (Red Heat, 1988) s Arnoldem Schwarzeneggerem. Následná privatizace bytů probíhala v Maďarsku trochu jinak než v Česku a nezahrnovala restituce celych domů, i tak se ale bytový fond ve veřejném vlastnictví scvrkl na minimum. Radikální proměna zdejší čtvrti nezačala v devadesátých letech, ale až začátkem nultých, kdy otevřely první ruin bary a domy u Gozsdu udvaru výhodně získal investor, za nímž stojí izraelský byznysmen Arie Yom Tov. Během pár let se oblasti začalo přezdívat party district. V roce 2016 se pak objevily zprávy, že Yom Tov chystá podobné „oživení“ jednoho areálu na budínské straně Dunaje. Je možné, že zábavní zóny v původně obytných čtvrtích budou ještě růst a přispívat k už tak závažné krizi bydlení.

Dá se zkrotit Airbnb?

Jak se k celé věci staví místní radnice? „Party district sice byl jedním z témat voleb, ale zdaleka ne tím hlavním,“ říká mi čerstvě znovuzvolený starosta sedmého městského obvodu, Péter Niedemüller z opoziční středolevé Demokratické koalice, ve své kanceláři na okružní třídě. „Voliče zajímala hlavně bytová politika, zelená politika a ze všeho nejvíc sociální témata – patříme ostatně mezi nejchudší obvody Budapešti.“ Sedmdesátník s brýlemi a knírkem je původním povoláním profesor kulturní antropologie, a zřejmě i proto dokáže problémy čtvrti dobře popsat – mluví o tom, jak byla čtvrť s mnoha židovskými památkami zanedbaná, o počátcích developmentu v raných nultých letech, o gentrifikaci, která vytlačila původní obyvatele žijící v Erzsébetvárosi po generace, o přílivu expatů a krátkodobých pronájmech. „Jako spíše levicové radnici se nám to pochopitelně nelíbí. Musíme hledat balanc, čelit jak gentrifikaci, tak chudobě.“ Když ale dojde řeč na příčiny, je jasné, že mluvím s opozičním politikem. Za situací podle něj můžou jeho předchůdci z Orbánova FIDESZu, kteří tu vládli v desátých letech a nechali zábavní zónu růst bez jakýchkoli regulací.

„Když jsem byl v roce 2019 zvolen, snažili jsme se zavést systém, podle nějž bude základní otvírací doba do půlnoci, a podniky, které splní potřebná kritéria, budou moci fungovat i po ní. Celkem je v našem malém obvodu osm set restaurací, barů a dalších provozoven a povolení mít otevřeno po půlnoci získalo dvě stě z nich.“ Pokud jde o bezpečnost, sami se prý na Orbánovu vládu obraceli kvůli nedostatečné policejní přítomnosti. „Vláda ale nedělala nic, tvrdila, že vypracuje jakýsi plán, ale pomoci nám nebylo v jejím zájmu. A myslím, že teď to bude stejné. Nejde mi ale o to, mít tu policejní čtvrť. Chceme především kulturní čtvrť,“ říká starosta a opakuje, že na tom radnice „tvrdě pracuje“. Místo laciného alkoholického turismu by prý rád viděl turismus „udržitelný a kulturní, undergroundová divadla a galerie, místa pro začínající a progresivní umělce“.

I když se to neposlouchá špatně, namítám, že globální turistický trh roste a Maďarsko prožívá další turistický boom, což může znamenat spíš tlaky na další rozšiřování party districtu a krátkodobých pronájmů na úkor místních obyvatel. Jak zajistit, aby se to nestalo? Tady už optimistická vize chybí: „My nemáme prostředky, jak Airbnb a další platformy regulovat. Naše jediná pravomoc je omezit počet dní v roce, kdy je ubytování takto využíváno. Ale jak to budeme kontrolovat? To je mimo naše možnosti. My se musíme snažit celý ten turistický sektor zkvalitnit,“ říká mi starosta, a než se rozloučíme, znovu se vrací k představám čtvrti plné alternativní kultury, tu a tam proloženým ironickým výpadem vůči vládě FIDESZu.

Vracím se Wesselényiho ulicí a říkám si, kolik dalších bytů se asi objeví v nabídce Airbnb během aktuálního volebního období. „Využívání bytů pro turistické účely je v Budapešti rozšířenější než v okolních hlavních městech, dokonce i než v Praze,“ napsal mi k problému Bálint Misetics, sociolog, někdejší aktivista a dnes poradce budapeštského primátora pro bydlení a sociální politiku. „V sedmém obvodu je to obzvlášť markantní – takových bytů je tu přes deset procent, mnohem víc, než kolik čítá komunální bytový fond, a už se to blíží velikosti soukromého nájemního sektoru. Klientelu Airbnb tvoří téměř výhradně cizinci ze západních zemí s větší kupní silou. To znamená, že nájemníci, včetně těch potenciálních, musí soutěžit nejen mezi sebou, ale také s bohatší globální střední třídou o více méně fixní nabídku bydlení.“

Starostův defetismus ohledně regulace Airbnb ale Misetics rozhodně nesdílí: „Městské obvody získaly legislativní pravomoc omezit využívání bytů ke krátkodobým pronájmům a musí se rozhodnout, zda i nadále umožní kvazihotelovému průmyslu expandovat na úkor svých obyvatel, nebo zda budou skutečně

řešit krizi dostupnosti bydlení. Po vzoru desítek západních měst měly zavést pravidla, která by umožňovala využívat obytné nemovitosti pro cestovní ruch pouze doplňkově, po menší část roku. Jejich nečinnost je důležitou připomínkou toho, že vládnoucí politická třída – téměř nezávisle na tom, zda je ‚liberální‘, ‚konzervativní‘ nebo alespoň nominálně ‚levicová‘ – často upřednostňuje ekonomické zájmy menšiny bohatých před veřejným blahem.“ Přijde mi to trefné, ale otázka je, nakolik se to týká i budapeštského primátora, středolevého zeleného liberála Gergelye Karácsonye.

Lidé si potřebují vydělat

Turismus je pro Maďarsko důležitější, než by si možná leckdo myslel. Jeho podíl na HDP je vyšší než v Česku, a i když se údaje různí, většinou se pohybují kolem osmi či devíti procent. A nejspíš se bude dál zvyšovat. Budapešť už v počtu návštěvníků dostihla Prahu a po covidu vykazuje rychlý růst. Aktuálně rychle přibývá turistů z Číny, k čemuž přispěly nejen dobré mezivládní vztahy, ale i gastronomická reality show Čínská restaurace vysílaná televizí Chu-nan – její sedmá sezóna se totiž loni natáčela v Budapešti. Pořad, který byl zároveň reklamou na maďarskou metropoli a v němž pronáší zdravotní zástupkyňe státní turistické agentury, sledovalo v Číně 160 milionů diváků. Počet čínských turistů v Budapešti ještě téhož roku vyletěl vysoko nad předcovidovou úroveň. Přibývají ale i návštěvníci z dalších zemí, zejména evropských, kteří sem mohou levně doletět s maďarským WizzAirem. A mnozí z nich jistě zamíří i do party districtu.

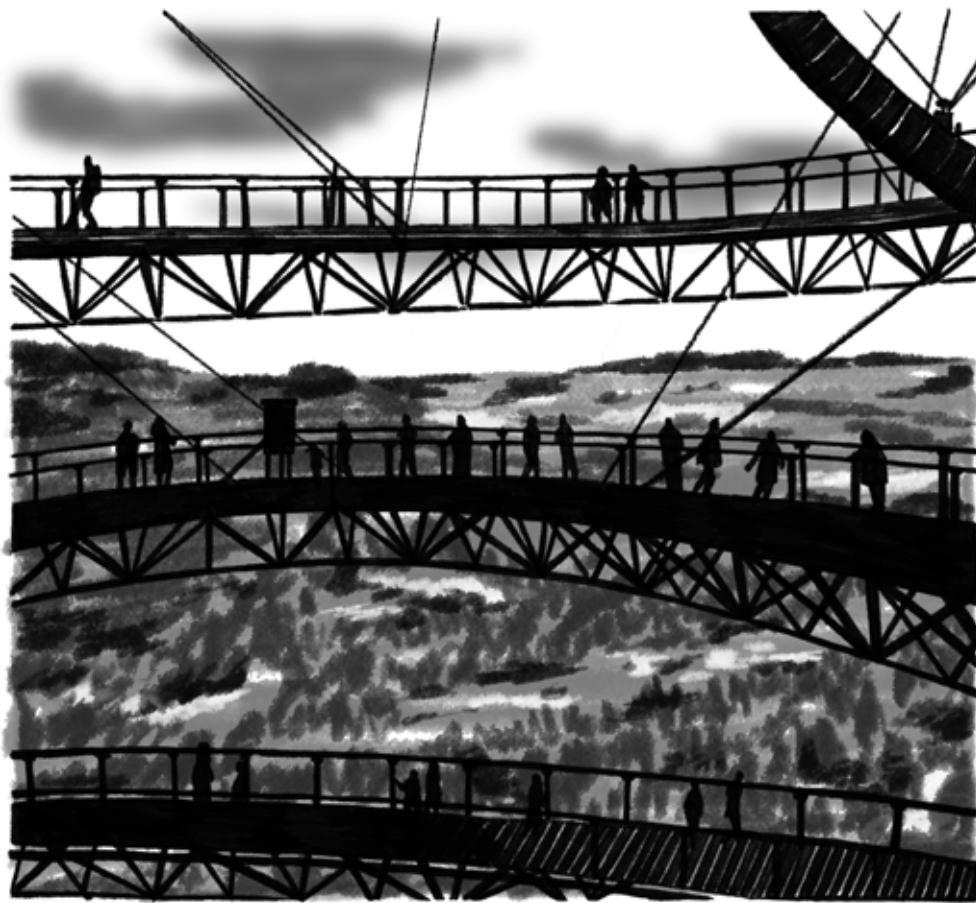
Když dopoledne vyrážím na vlak, zvědavost a chuť na sladké mě přiměje zastavit se v íránské cukrárně. Je tu klid, jediná zákaznice si persky povídá s cukrářem a nakonec se dá do řeči i se mnou. Je to sympatická šedesátnice, těsně před íránskou revolucí odjela do Budapešti studovat a po ní už tu zůstala. Bydlí prý hned u Gozsdu udvaru, a tak mě zajímá, co si o místních poměrech myslí. „Uznávám, že na mě je to trochu příliš,“ říká mi. „Ale pořád se k tomu snažím přistupovat empaticky. A nejen k té zábavě – Maďarsko na tom není ekonomicky zrovna dobře, a tak chápu, že si lidé potřebují vydělat.“

Užů chci namítat, že většina zisků stejně skončí jinde – vždyť sedmý obvod i po letech každodenních globálních večírků pořád patří k těm chudším –, ale nechci působit jako politický agitátor, a tak si nakonec povídáme o literatuře a o tom, jaké bylo číst Kafkovu *Proměnu* v patnácti letech na střeše rodného domu v Teheránu, než přijde čas, abych zaplatil a vydal se rozpálenými ulicemi k nádraží Nyugati.

Ať se ti daří, sedmý obvodu. Kde všude se bude tančit zítra?

TURISTA POD SNĚŽNÍKEM

Jakub Vaníček

Jak vypadá turistická perspektiva, která se obejde bez selfie tyče? Stále expandující proměnu jednoho horského údolí v Krkonošsko-jesenické subprovincii a s ní i transformaci zdejšího turismu, který se v současnosti neobejde bez adjektiva „zážitkový“, reflektuje následující reportáž.

Hory zážitků. Virtuální obraz resortu Dolní Morava, ležícího v údolí pod Králickým Sněžníkem, touto nejvýhodnější krajinnou dominantou východních Čech, je vlastně skvělým příkladem Baudrillardova simulakra. Jedeme na hory, jejichž podoba se s každým dnem, a zvláště během sezóny, mnohokrát reduplikuje, neustále se vytváří a oživuje na záberch plných nadšení a radosti. Jedeme na hory, protože tam můžeme frčet z kopce na koloběžkách, skákat na cyklistických trailech a užívat si rychlou bobovou dráhu, Stezku v oblacích nebo Sky Bridge 721. Jeho fotografie se ostatně objevila na obálce prestižního časopisu Time a od té doby se dál množí.

Děláme pouze to, co chceme?

Začínám den v Králikách na náměstí. Dopoledne v pracovní den tu je poněkud pusto, na lavičkách sedí pár lidí a cyklistů, kteří, soudě podle bicyklů obtěžkaných zavazadly, městem jen projíždějí. Později se s jedním z nich dám do řeči u stolku v kavárně; jede populární cestu kolem hranic republiky, cpe se melounem a kontroluje v apce, jestli náhodou nezmokne. Dolní Morava ho neláká, cestou ale zahlédl nahoře na kopci konstrukci

Stezky v oblacích. Nechápatě krouží hlavu nad tím, proč tam tak odporná věc musí kazit lidem pohled na horské údolí a jeho krásný Sněžník.

Z Králiků je to do Dolní Moravy jen přes kopec. Dá se jet po železnici, ale chci si užít postupně se otevírající pohled na údolí. Cestou se pustím do řeči s mužem rovnajícím dříví do vozíku. Dolní Moravu mi líčí jako místo, kam v pátek míří houfy lidí za svými zážitky. „Dřív,“ povídá, „byl ten turistický cyklus delší, jezdili sem na týden, jenže dnes se to všechno musí stihnout o dost rychleji. Nejrady by se do apartmánů stěhovali v pátek hned ráno a v neděli odpoledne už zase jedou pryč. Vymyšleno je to dobře, to se vždycky něco postaví, aby se nalákali lidi, ti pak přijedou jednou dvakrát. Potřetí by jeli jinam, protože proč pořád sjíždět dolů po stejné dráze, tak se rychle přistaví něco dalšího a turisti se mají proč vrátet.“ Místní už o žádné další návštěvníky moc nestojí. A vlastně ani o další hotely. Jenže jejich výstavbu se nejspíš zastavit nepodaří. A opravdu: vzadu v údolí se otáčejí dva obří jeřáby. Z nových hotelů jednou budou proudit turisté rovnou k nástupní plošině lanovky.

Když procházím obcí, nemám zrovna dojem, že jsem se stal návštěvníkem jednoho z nejvyhledávanějších horských resortů u nás. Momentálně se tam pokládá do země nová kanalizace a rekonstruuje se místní prodejna, auta tudy jen projíždějí a ze stavby se hrne prach. Svět, kde to žije, leží až výš proti proudu Moravy. Dolní část obce vlastně nijak nevybočuje z obrazu českého venkova – pozůstatky někdejší rozvinuté zemědělské výroby, cedula naučných stezek lákající na dějiny zdejšího systému vojenského opevnění –, jen tu snad najdete více podniků s teplou kuchyní než jinde. Většinou otevírají ve čtyři hodiny, případně mají na

dveřích cedulku s nápisem „Dnes otevřeno pouze pro ubytované“. Před prodejnou, nouzově umístěnou do budovy obecního úřadu, jsou dva stoly s lavičkou. Po otevřeném prostranství tu neustále přecházejí stavební dělníci s nanuky. Že někde poblíž leží centrum turistického ruchu, připomínají nanevýš desítky aut, která vozí na zádi kola.

Zdržím se jen na chvíli, kilometr proti proudu řeky totiž leží park, ze kterého se do sociálních sítí valí fotografie a posty, jejichž obsah je variací jednoho a téhož: Užíváme, odpočíváme, mlsáme i sportujeme, děláme pouze to, co chceme ♥♥♥.... Děkujem♥♥♥! Tady někde leží zóna, která funguje jako generátor násobícího se mediálního obsahu, jenž zasahuje další a další potenciální hosty a otevírá pohled do budoucnosti zdejší krajiny.

Zážitky na celý život

Druhý den ráno přicházím k základnímu stanovišti a infrastrukturnímu bodu nula. Stavby, které se při pohledu z dálky ztrácejí mezi stromy, působí v okolí poměrně sevřeného údolí jako úplná monstra. Je zřejmé, že když nelze ubytovací kapacity rozšiřovat plošně, musí se hnát do výšky. Příjezdová cesta k lanovce a hotelům vede výš po úbočí kopce. Kdo chce po turistické značce, musí se vydat cestičkou, která působí, jako by ji tu někdo načrtl spíš z nedorozumění. Ústí přímo mezi zaparkované automobily a pokračuje zezadu kolem Horského resortu Dolní Morava. Pěší si tu připadá opravdu zvláště a musí mu být jasné, že opravdový život začíná až nahoře nad parkovištěm. Pod lanovkou se protahují mezi cyklisty, kteří ještě naposledy zkoušejí odskoky tlumičů, než se nechají vyvézt nahoru na Slavník, a nasazují si chrániče na kolena. Ve vestibulu odbavovací haly tisknu lístek u automatu, probíhám prodejnou sportovního vybavení a jdu se podívat na Mamutíkův zážitkový park pro děti. Tam jsou totiž Vodní ráj, Lesní království i Obří mamut pěkně pohromadě. Lanovka ukusuje z fronty lidí, přibližně dvě sedačky chodců střídá sedačka s cyklistou či koloběžkářem a sem tam se od nástupního místa ozve křik hlídače.

Zesponu si prohlížím opakující se situaci. Lidé nasedají, a sotva se odrazí od nástupního prkna, vztyčují se ze sedaček paže nebo selfie tyče. Tu už se pořizují první záběry z hor, sedačka se zvedá do výšky a celý resort zůstává po chvíli utopený dole v údolí. I s jeřáby, servisním centrem, prodejnami a Obřím mamutem.

Nahoře se proud lidí okamžitě dělí do několika dalších, jedni míří na šnekovitou rozhlednu, druzí obloukem najíždějí do ústí horského cyklotrailu, opodál stojí hlouček těch, kteří pojedou po mírně svažitéch cestách úbočím kopce na terénních koloběžkách. Všude postávají jednotlivci a pořizují záběry sebe a svých rodin, fotografie přátel na pozadí horského údolí, snad jen cyklisté v očekávání náročného a pravděpodobně i místy nebezpečného sjezdu nemají pro tuto slavnostní chvíli, kdy člověk stane na vysokém kopci a přehlíží z něj celý kraj, příliš velké pochopení. Díra mezi nízkými stromy je pohlcuje jednoho za druhým v pravidelných rozestupech.

Samostatná skupina lidí se formuje před vstupem na visutou lávku. Ta se v nejvyšším bodě vznáší téměř sto metrů nad údolím a lidé, kteří sem kvůli ní jedou, ji můžou pozorovat, už když se blíží po silnici od Králiků. Jako tenká stříbrná nit spojuje dva protilehlé kopce. K zemi je připoutána monstrózními úchyty, ty celou konstrukci drží, samo o sobě to na mě působí jako demonstrace vítězství člověka nad gravitací a vlastně také jako pádný argument pro všechny, kdo by se ostýchali vstoupit. Provozovatel této atrakce to myslí s jejich bezpečností opravdu vážně. Někteří lidé jdou radostně vstříc „garanci neobyčejného zážitku na celý život“, jiní si dodávají odvahy. Telefony a selfie tyče jsou tu už všudypřítomné, tohle je momentálně místo, kde vzniká spontánní mediální obsah, tisíce příspěvků, na nichž se lidé portrétní za slunečných dní, v mrazu, mlze, prostě kdykoli je lávka otevřená.

Mezi horami a lidmi

Je pátek, jeden z posledních dnů před začátkem letní sezóny. Představuji si, jak to tady bude vypadat za čtrnáct dní, za tři týdny, až budou ubytovací kapacity v údolí naplněny. Fronty na jednotlivé zážitky budou delší, zahrádka s výhledem naplněná, hudba znějící z reproduktorů už asi nebude působit, jako by měla přehlušit ticho okolní krajiny a bez ustání přesvědčovat přítomné, že tenhle kus hor jim takřka beze zbytku patří.

Stoupám ještě kousek po horní části sjezdovky a za chvíli mám zážitkový ráj jako na dlani. Celý tenhle generátor nevšedních životních okamžiků a kapitálu odsud vypadá jako nicotný, i to ocelové vřetení vyhlídky působí jen jako dočasná hříčka proti mase okolních hor a doširoka otevřenému prostoru. Stojím na cestě, kde se větvi turistické stezky do nejrůznějších stran, je tu už opravdu ticho, do kterého občas zakřičí kroužící dravec. Sky Bridge mi leží u nohou, dalo by se říct, Sky Bridge a desítky lidí, kteří se pomalu sunou z jednoho konce na druhý a neustále se zastavují a pořizují nové a nové snímky. Tady nahoře je čas přemýšlet nad příběhem jednoho cílevědomého a šikovného muže z Dolní Moravy, který dlouhá léta budoval zdejší resort a kterému se podařilo proměnit místní turistiku k nepoznání. Později, cestou na Králický Sněžník, už z onoho davu houfujících se u lanovky nepotkáte takřka nikoho, to až nahoře na vrcholu hory, kde se sbíhají cesty z Polska a protilehlého horského hřebenu. Cestou mám příležitost mluvit s jednou milou, nahodilou turistkou, mimo jiné třeba o tom, jak moc se asi proměnil zdejší turismus. Dříve tu lidé šplhali po prudkých stráních, aby si z nich prohlédli velkou část české i polské krajiny, dnes si s takovým cílem očividně vystačit nedokážou. Mezi jejich zážitků z hor a hory samotné se totiž vsunul prostředník: obraz lidí, kteří si užívají a jimž je třeba také tyto zážitky poskytnout, aby se vůbec mohla vést řeč o turismu.

Když pak shlížím na krajinu utopenou hluboko pod námi, na miniaturní vyhlídkovou konstrukci, nemůžu se zbavit pomýšlení na to, že všechny tyhle hříčky jsou tu instalovány jen dočasně.

Autor je literární kritik a antikvář.

A bylo léto...

Ty a moře.
Nevím, co bude, je mi to jedno.
Já a moře povinností. A taky kapky závesti, že Ty a Moře.
Nikoho jsem za celý den nepotkal.
Já a moře obav. Že budu vyčerpaná a nedobrá máma,
že nemám dost radosti a pochopení.
Uvařil jsem polévku, byla hodně slaná...
Já a moře odhodlání. Koupím auto, po deseti letech
začnu řídit.
Nohy mi pak ztěžkly ve chvíli, kdy jsem chtěl odejít.
Já a moře zážitků. Byly jahody, zajely jsme se vykoupat.
Přemýšlel jsem, jak se dostanu zpátky, bylo mi trochu
smutno.
Já a naše Moře lásky. Starám se o ni pečlivě, s laskavostí,
větší k ní a menší k sobě.
Musím se vrátit, ale ještě bych zůstal...
Já Tě tak ráda vidím.

Andrea Průchová Hrůzová je socioložka (vizuální) kultury. Vyučuje na Fakultě sociálních věd UK a věnuje se výzkumu v Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd ČR. Právě vyšla její první česká kniha V zajetí obrazů. Vizualní politika 21. století.

Tomáš Hrůza ve své environmentálně laděné tvorbě reflektuje především vztah člověka a přírody. Je jedním ze zakladatelů platformy Fotograf 07 a nezávislého kulturního rozcestníku ArtMap. Spolu s Jiřím Zemánkem založil spolek Pilgrim – Potulná univerzita přírody. Příležitostně se věnuje pedagogické činnosti.

Přilétají vlaštovky

Svoboda je v západní tradici bytostně spjatá se svobodou pohybu, na jejíž omezování býváme velmi citliví. Současné ekologické, migrační i politické krize ale ukazují, že takové pojetí už nestačí. Svoboda zůstat – právě tak nazvala německá filosofka (viz rozhovor na následující dvoustraně) svou loni vydanou knihu. Přinášíme překlad několika úvodních kapitol.

EVA VON REDECKER

Víte, co je to za pocit, když se vlaštovky vrátí? Neznám nikoho, kdo by žil poblíž stodol a kůlen a ten okamžik pro něj nic neznamená. Je to svátek, skoro jako Vánoce nebo První máj. I ten nejtužší sedlák, třeba by měl v chlévech desetitisíce brojlerů živořících k porážce, zajišťuje zarážkou otevřená okna stodoly, aby jimi mohly vlaštovky létat sem a tam. Zahrádkáři v sousední vesnici hnětou hliněné misky, díky kterým se pod plechovou střechou nepřehřejí hnízda. Dokonce i lesby proklínají své kočky. A uprostřed mrzké každodennosti nastupujícího antropocénu vlaštovky zůstávají posvátné.

Ale není to datum předem vyznačené v kalendáři a neorganizujeme žádné slavnosti. Nedělá se vlastně nic, jen si spolu o tom vyprávíme: „U nás už jsou vlaštovky – a co u vás?“ Kus kouzla spočívá v tom, že vlaštovky k nám tak došla nedorazí. Odlišují se od jiných zpěvných ptáků tím, že téměř nikdy nepřistávají na zemi. Jen když stavějí hnízdo, sbírají ze země malé kuličky bláta; berou si k sobě do výšky trošičku země, aby na ní žily. Vlaštovky obecné loví a pijí za letu, a zůstávají tak ve svém živlu. A náš svět se malounko rozšíří, když najednou nad našimi střechami zase přelétávají v radostných přemetech ta na pohled tíží zbavená tělčeka. Nejsou to naše vlaštovky, a přece k nám přilétají.

Na začátku první vlny pandemie jsem původně měla odjet do USA a vystoupit tam s několika přednáškami. Pozvání, které mi původně způsobilo velkou radost. Ale když bylo jasné, že nebudu moci odjet, bylo mi to překvapivě jedno. A co víc: ulevilo se mi. Najednou mi to připadalo jako šťastná náhoda, jako by mi to právě zabránilo v nějakém rouhání. Co jsem si to vlastně představovala, být v těchto dnech v letadle a pumpovat CO₂ do atmosféry? Sice s rukopisem přednášky o autoritářství na kolenou, ale v setrvačném zajetí vlastních samozřejmostí? Avšak pocit svobody, který jsem ten den měla, nepramenil z ulehčeného svědomí. Koneckonců jsem neudělala nic správného. Byla to prostě úžasná radost z otevřenosti – dnes žádné schůzky, žádné termíny – a k tomu jsem dostala dar velmi zvláštní přízně. Právě ten den se vrátily vlaštovky. A já byla u toho.

Svoboda pohybu

Později jsem to pokusně nazvala *Bleibefreiheit*, svoboda zůstat. Přirozeně, je to paradox. Proč v souvislosti se zmařeným letem mluvit o svobodě? Zvlášť když jsem nemusela souhlasit hned na začátku; a když mi v naplánované cestě zabránilo něco, co jsem nemohla ovlivnit. Být nucen zůstat, to přece nemůže být svoboda. A bez ohledu na mou konkrétní

situaci zůstat na místě nebývá asociováno se svobodou.

V západní tradici je koneckonců „svoboda“ neoddělitelně spojena se svobodou pohybu. Thomas Hobbes, který svým *Leviathanem* v polovině 17. století založil moderní politickou filosofii, vysvětloval: „Svoboda znamená, přísně vzato, nepřítomnost odporu, a tím odporem myslím vnější překážky pohybu.“ O dobrých sto let později měla podle britského teoretika práva Williama Blackstonea svoboda jednotlivce spočívat v „lokomoci“, tedy ve schopnosti pohybovat se zvoleným směrem. Mechanická představa svobody jako neomezeného pohybu působí možná poněkud prostě, ale umožňuje i složitější konceptualizace. Je-li svoboda odvozena od autonomní vůle, spočívá v rozhodovacím prostoru, v jehož rámci se vůle pohybuje. Liberální svoboda vždycky odkazuje na prostorovou imaginaci, jde téměř o geometrický útvar: nezbytný rámec poskytují zákonem vymezené kruhy, uvnitř kterých by nás nemělo omezovat nic jiného než stejná práva ostatních. A ještě předtím, než revoluční charty vyhlásily svobodu jako lidské právo, mohla být zakoušena jako změna místa: svobodný je ten, kdo vyrazil z Egypta do zaslíbené země. Svobodné je město, které při vstupu za své hradby osvobozuje z nevolnictví, svobodné jsou severní státy, v nichž je otroctví zakázáno. Po zavedení údajně rovného práva na svobodu byla jeho hodnota spojena s právem na svobodu pohybu, tj. právem opustit svou vlast, aniž by se platila daň z emigrace.

A právě svoboda cestování byla jedním z rozhodujících momentů, které odzvonily nedemokratickému státnímu socialismu. A pokud byste se mě ptali na největší nespravedlivost současnosti, nejspíš bych řekla, že spočívá v tom, jak hranice národních států, upevňované v průběhu posledních dvou století, utužují a prohlubují globální nerovnosti za cenu desítek tisíc lidských životů. Pocit rozšíření světa, který se vás zmocní při pohledu na stěhovačké ptáky, se pro lidi vůbec musí teprve uskutěčnit. Jako majitelka německého pasu mohu bez víza navštívit 191 zemí; pro občanku Zimbabwe, země, kde mnoho vlaštovek tráví druhou polovinu roku, není otevřena ani třetina z nich, natožpak ty na Severu.

Při tak úzké spojitosti svobody a volného pohybu není divu, že mnozí vnímali omezení cestování v souvislosti s pandemií jako drastickou újmu na svobodě – a to nejen tam, kde opatření držela lidi v těsných a násilných domácnostech. Svoboda je svoboda pohybu. A z této perspektivy tvoří zůstávání přímo nulový bod svobody.

Rozlomená svoboda

Možná bych koncept svobody zůstat hned odložila ad acta jako idiosynkrazii cestovatelského morouse, kterému se nechce od jeho psacího stolu a zeleninové zahrádky, kdyby nerezonoval se základními politickými požadavky současnosti. Proti povrchové těžbě uhlí se mobilizuje s heslem „Všechny vesnice zůstanou“ a za lesy se slovy „Danni zůstane“, „Moni zůstane“ nebo „Fechi zůstane“ [sebeoznačení protestních okupací tří lesů na různých místech Německa – pozn. překl.]. „Všichni zůstaneme“ jako kampaň proti gentrifikaci a vytlačování z města. Proti každému odsunu běženců se vždy pozděd požadavek, aby se jim poskytlo místo, kde mohou bezpečně zůstat [*die Bleibe*]. Hnutí za osvobození sexuálních a genderových menšin také zdůrazňuje setrvání: „We’re here. We’re queer. Get used to it.“ („Jsme tady. Jsme queer. Zvykněte si na to.“) A když Německý svaz ochrany přírody uděluje plakety statkům, které jsou obzvláště přátelské k vlaštovkám, pak proto, aby nadále zůstala zachována hnízda, do nichž se páry ptáků žijících v otevřených vztazích věrně vrací.

Avšak to, že zůstávání je požadavek, z něj ještě nedělá svobodu. Nejde spíš o bezpečí? Nebo, když na to přijde, o „život“? Anebo jednoduše: ochrana životního prostředí, ochrana menšin; a taková ochrana je dneska bezmála podezřívána z toho, že chce zrušit svobodu.

Skutečně už několik let neexistuje účinnější manévř, jak oslabit progresivní požadavky, než odvolávat se na svobodu. Někdejší ústřední hodnota generace roku 1968 teď dodává palivo Meloniové, Bolsonarovým a Trumpovým kampaním. Z mého pohledu to není prosté převzetí. Spíše se tu v plném světle objevuje trhlina, která se táhne liberálním pojetím svobody od samého počátku: Na jedné straně nám moderní svoboda slibuje, že v zásadě všichni můžeme být vlastníky a bez překážek panovat nad určitým malým výřezem světa. Na druhé straně nás tato svoboda zavazuje k tomu, abychom nelezli druhým do jejich hájemství. Musíme uznávat meze, abychom zachovali svobodu druhých. Umírněná bezuzdnost. A tyto dvě stránky svobody jsou nyní v celém prostoru veřejnosti navzájem odtržené. Ať už jde o protiepidemická opatření, diskriminaci, migraci nebo udržitelnost, prakticky v každé vášnivé společenské debatě se opakuje táž podívaná: obě strany v ní mávají jedním kusem porušené svobody. Jedna nárokem vlastnictví, druhá ohledem k mezím. Jako bychom se navzájem chtěli mlátit střepey po hlavě.

Svoboda zůstat aneb Jak se zabydlet v antropocénu

Boje o zachování [zůstání], tedy boje proti deportaci a odbagrování, se mohou považovat za předvoj opětovného sebepřevzetí. Má-li být zaštitěn požadavek, aby někdo zůstal či něco zůstalo, pak je potřeba tady a teď stanovit nové meze, které se postaví do cesty vlastnickému liberalismu. Máloco to dnes symbolizuje tak dobře jako lidé z aktivistických hnutí, kteří si přilepují holé dlaně k asfaltu. Svým způsobem se sami stávají mezí, bariérou. Naproti nim kroutí hlavami lidé, jejichž každodenní život je už tak plný překážek, že nedokážou unést další komplikace. A někteří z nich jsou posedlí svým vlastnickým nárokem na mobilitu, vyskakují z aut, hrozí zdviženými pěstmi a používají jazykový arzenál vyjadřující touhu, aby se aktivní deratizace přenesla i na lidské bytosti. Právě tento zastaralý, vyprázdněný nárok na vlastnictví, kterému říkám fantomová držba, se s děsivou rychlostí převrací v násilí.

Ale je to opravdu všechno? Je smysl protestů v tom, že se vytvoří jiné zábrany? Není to spíše již zkomolený překlad daleko přesahujících tužeb do řeči našich běžných představ? Co když to, o čem běží, není v první řadě nové určení mezí, ale spíše jiné vztahy mezi námi navzájem? Pak můžeme docela jinak zařadit postoj těch, kteří tvrdošjně zůstávají v Lützerathu [a brání tuto vesnici proti vysídlení ve prospěch hnědouhelného dolu – pozn. překl.] nebo s dlaněmi přilepenými na ranveji mezinárodních letišť. Nikoli jako extrémní bod ve známém poli, ale jako průlom do nového. Pak by však to nové už vůbec nebylo pole, ale jiná doba. Ti, kdo zůstávají, totiž opouštějí prostorový koncept liberální svobody a ukazují na možnosti budoucnosti. Na prostorové ose nemůže být v zůstávání žádná svoboda; na časové ano.

Mít možnost zůstat a zůstat svobodný. Dokonce i omezení související s pandemií se vlastně dají lépe odůvodnit, pokud je oddělíme od svobody pohybu ve stávajícím okamžiku. Jedná se o svobodu být opět v budoucnu bezstarostněji mezi lidmi. Zůstat teď doma, abychom později mohli lépe cestovat. Ale abyste mohli takto uvažovat, musíte myslet svobodu vynesenu v čase: přestat teď úplně s létáním, abychom mohli i v budoucnosti vůbec dýchat. A ještě více. Ale jde to vůbec? Může se svoboda rozprostřít v čase?

Budoucí svoboda

Ve svém silně sledovaném rozhodnutí ze dne 24. března 2021 Spolkový ústavní soud stanovil, že je nezákonné rozdělovat opatření na ochranu klimatu příliš nerovnoměrně v čase. Pokud nyní nic neuděláme, budou dnešní mladiství později donuceni k mnohem drastičtějším omezením. To by znamenalo, že si v současné době užíváme své svobody na jejich úkor. Soud sám tuto časovou perspektivu označil jako „intertemporální zajištění svobody“ a tím si otevřel cestu ke své neobvyklé, až revoluční argumentaci. Ve svém zdůvodnění opustil představu svobody vázané na přítomnost, tj. svobody, již si mohou nárokovat pouze ti, kteří skutečně existují. Nebylo by to možné, kdyby předtím německá vláda nepodepsala Pařížskou dohodu a nezavázala se tak přispět k udržení limitu globálního oteplování ve výši 1,5 stupně. Rozložení v čase zabraňuje tomu, aby v budoucnu vyvstaly úkoly, které by byly příliš velké a nezvládnutelné. V tuto chvíli lze jasně předvídat, kolik emisí si [vzhledem k danému závazku] ještě vůbec můžeme dovolit. A pokud se toto množství hned vyčerpá, pak logicky na později nic nezbude. Také odkládané vytváření alternativních zdrojů dopadá do budoucnosti: více tradiční mobility dnes znamená méně mobility zítra.

Aniž bych chtěla význam tohoto soudního rozhodnutí snižovat, přece jen je důležité příliš neuvíznout v jeho argumentaci. Rozhodnutí stále pracuje s pojmem svobody, který je

Nejsou to naše vlaštovky, a přesto k nám přilétají. Kresba Robert Havell, 1827

konstituován akčním prostorem pohybu a jeho mezemi. Svoboda, o jejíž spravedlivé rozdělení jde, tu spočívá právě ve vlastnictví pohonných hmot. Ochrana klimatu je považována za naprosto nezbytnou, vystupuje ale jako blokátor svobody. Mimo zorné pole zůstává, že by svoboda mohla spočívat také v bohatství živého, biologicky rozmanitého světa nebo v kolektivní síle znovuoživení našeho způsobu života.

Z dobrých důvodů není ústavní soudnictví kompetentní k úplné revizi ústavního chápání svobody a odvážilo se hodně už s intertemporalitou. Skutečná temporalizace svobody by však zahrnovala mnohem více než jen zachraňovat pro budoucnost současnou svobodu cestovat. Měla by znamenat, že samotná svoboda se bude poměřovat dostupným, žitelným časem. Otázka by tedy neměla znít, kolik prostoru si smím zabrat, ale spíše: Kolik času je mi dáno? Teď, potom, v dlouhodobém horizontu? Od svobody rozprostřené v čase by se mělo dojít ke svobodě v čase. Pojem svobody zůstávání by mohl tyto fasety provázet. Dopřáváme tuto svobodu těm, kteří budou žít v budoucnosti?

Abychom si samotnou svobodu představovali jako čas, to není snadná změna. Není to jen myšlenková operace, ale ovlivňuje to všechny naše podněty a zájmy. „Svobodná cesta vpřed!“ – ten pocit známe. Ale co cítíme, když máme svobodu zůstat? Je to jako volně se nadechnout. Svoboda zůstat poskytuje nečekанý, intenzivní pocit neohrožené vitality. Za tento pocit vdčíme jistotě, že místo, na němž pobýváme, opravdu není vězení. Oproti svobodě pohybu je bod, kde začíná svoboda zůstat, zároveň bodem, kde končí nesvoboda. Neboť svoboda pohybu má ten háček, že vlastně ponechává nesvobodu nedotčenou. Jen jsme pak my sami někde jinde. V extrémních případech dokonce potřebujeme tamější přetrvávající zlořády jako kontrast, díky němuž se můžeme stále znovu ujišťovat o svém vlastním osvobození. To také degraduje získanou svobodu – místo, kde vane jiný vzduch – na pouhou komparativní záležitost: alespoň je to lepší

než předtím. Nebo dokonce jen: alespoň to není úplně stejné jako předtím. A to umožňuje pohodlně odsunout otázku, zda teď je všechno tak, jak by mělo být. Zda jsme vůbec došli na správné místo. Svoboda zůstat ale vůbec není na takové srovnávání odkázána. Že nejsme ve vězení, bychom viděli i tehdy, kdyby už nikde žádná vězení neexistovala. To není nějaké srovnávání – „ve vězení by to bylo horší než doma“ –, jde o zkušenost: zde mohu zůstat, svobodný a svobodně. A tahle zkušenost je reálně mnohem ohroženější a více vystavená mizení než svoboda cestování, reglementovaná prostřednictvím politických rozhodnutí.

Mít místo, kde člověk může svobodně zůstat, je velké štěstí. Je to způsobilost, nikoli však ve smyslu vlastní schopnosti, ale poskytnutého daru. Výše probírané boje o zůstání usilují o to, aby se tento výchozí základ rozšířil a zevšeobecnil; s cílem zajistit budoucnost, v níž by si vše existující mohlo tuto svobodu udržet. V bojích pracujících a ve vzpouře proti útlu běží o svobodu v čase; ochrana životního prostředí a systém zdravotnictví chtějí zajistit budoucí čas pro život. Nicméně koncept svobody zůstat nečiní žádná kategorická předběžná rozhodnutí. Mohli byste ji také použít k argumentaci, že by děti ve škole měly zůstat u udržování tradice nebo že by měla zůstat aktivní povrchová těžba – pokud byste vykávali svobodu, jež v těchto věcech trvá rozprostřena v čase.

Ubývající svět

Do antropocénu se už naše dosavadní pojetí svobody nehodí. Reaguje tuze citlivě, pokud je minimálně dotčena mobilita v plechových krabicích spalujících benzín, ale zůstává zcela netečná k tomu, zda budou v budoucnu ještě vůbec existovat ptáci. Tam, kde války a přírodní katastrofy zpusťují celé krajiny k neobyvatelnosti, znamená cestovní povolení provizorní pomoc v nouzi, jde však spíše o vynucenou migraci než o svobodu. Ani se stylizací letu vlaštovek jako svobody by se to nemělo příliš přehánět: ptáci migrují, protože na severu není v chladném a vlhkém období dostatek potravy.

Tak jako svoboda zůstat předpokládá právo odejít, je i svoboda pohybu svobodou jen tam, kde by bylo možné zůstat. A to druhé, moci zůstat, je podmíněno mnohem větším množstvím předpokladů. Vyžaduje zachování obyvatelného světa. Před několika lety jsem byla spolu se svými kalifornskými kolegy vyděšená, protože tamější nezvládnutelné lesní požáry chrlily do atmosféry tolik popela, až to u nás dramaticky zbarvilo západy slunce. V létě 2022 pak hořelo i v Braniborsku. Ještě během mého života, pokud se dožiji přiměřené lhůty, se velké části dnes osídleného zemského povrchu stanou neobyvatelné. Většina lidí si klimatický problém aktuálně uvědomuje. Jak jsme viděli, pohnulo to už i Nejvyšším soudem. Ale stejně jako Pařížská dohoda, která nebyla naplněna a která v každém případě zohledňuje pouze emise, je i toto povědomí neúčinné. Množství vypouštěného CO₂ každoročně stoupá na nové maximum. Směřujeme ke světu s teplotami nejméně o čtyři stupně vyššími než v předindustriálním období. Deštné pralesy, ledovce a korálové útesy zmizí a množství úrodné půdy se drasticky sníží. Dokonce i v relativně uchráněných zeměpisných šířkách se stanou běžnějšími extrémní povětrnostní jevy a záplavy, které budou ohrožovat úložiště jaderného a toxického odpadu, ničit infrastrukturu a způsobovat nedostatek základních potřeb, jako je čistá voda. Kdo si bude moci oddechnout?

Ale něco mi v těchto evokacích katastrofy zní falešně. Jako by se tu zoufale hledal nástroj, který by přece jen překročil stávající práh bolesti. Mne však zajímají spíš nástroje, které by prolomily stávající hluchotu. Apokalypsa už tu dávno je. Dívám se s úzkostí na oblohu plnou horkého letního vzduchu, tak čirého, že bych byla občas i ochotná nechat se kousnout od komára. Vždyť vlaštovky musí taky něco jíst. I v největším strachu z přicházející katastrofy se nabízí úleva v přítomnosti. Jako by tady a teď byl život neporušený. Ale všechno, čeho se bojíme, se už někomu děje. A většinou z toho dokonce máme prospěch. A ani skutečně nové důsledky globálního oteplování nepocházejí z budoucnosti, nýbrž z minulého jednání.

Nevěřím, že by bylo kohokoli potřeba přesvědčovat o tom, že se blíží kolaps. Naopak, pocit hroutícího se světa je všudypřítomný. V této fenomenálně bohaté společnosti, uprostřed všech těch technologií a odborných znalostí, už nikde nejsou žádné rezervy. Stačí pár desetiletí privatizace, zvyšování efektivity a financionalizace, a najednou je všechno zruinované. Už není žádná vestavěná pojistka, která by umožnila zařadit neutrální, a získat tak čas, aby někdo v nouzové situaci odvrátil to nejhorší. Energie, ke které se lidé vybičují ve výjimečných situacích, je již naplánována jako pevný faktor běžného neoliberálního provozu. Právě proto, že to všichni tuší, jsou jejich reakce tak divergentní. Protože fantomová držba, hrabivé rabiátské sebeprosazování, má z hlediska ztráty budoucnosti svou vlastní racionalitu. Jestliže nebude možné podílet se na nadcházejícím bohatství, pak si člověk chce alespoň přijít na své ve všeobecném infernu. Ten svůj kousek zkázy si nenechám vzít!

Nezůstaneme zkrátka v holocénu, v té přátelské epoše, která následovala po poslední době ledové před dvanácti tisíci lety a která umožnila, aby mezi dvěma bílými polárními čepicemi bujelo množství vzájemně sladěných ekosystémů. Ale právě proto vše závisí na tom, kolik si toho dokážeme vzít s sebou do antropocénu, abychom se tam zařídili.

Autorka je filosofka.

© 2023 Eva von Redecker

© 2023 S. Fischer Verlag GmbH, Hedderichstr. 114, D-60590 Frankfurt am Main

Z německého originálu **Bleibefreiheit**, S. Fischer 2023, s. 7–19, přeložil **Martin Profant**.

Svoboda spočívá v naplněném čase

Většina lidí si svobodu spojuje s neomezeným časem a prostorem, německá filosofka Eva von Redecker však staví tuto představu na hlavu. V nové knize Bleibefreiheit i česky vydané Revoluci pro život navrhuje alternativní podoby svobody, vlastnických struktur společnosti i vztahu ke smrti.

JOSEFÍNA FORMANOVÁ

Ačkoli revoluce často znamená otevřený konflikt, ve vaší knize Revoluce pro život (2020, česky 2024) je představena jako nenásilná, dlouhodobá součinnost všech lidí. Přesto si lze těžko představit, že násilí ze společnosti zmizí. Jaké místo má násilí ve vaší koncepci? Neřekla bych, že revoluci líčím jako vysloveně nenásilnou. Spíš trvám na tom, že toho, co na ní má být revoluční – tedy nové nastavení mezilidských vztahů –, nelze dosáhnout násilím. Ve vztahu k současné a blízké době pokládám otázku násilí za jednu z nejdůležitějších a naše budoucnost závisí na tom, jak na ni odpovíme. Na základě mé terminologie lze stanovit instrumentální kritérium pro rozlišení legitimního a nelegitimního násilí. Pokud násilí slouží k osvobození od mocenských vztahů, které nazývám „panstvím nad věcí“, nebo k jejich prevenci, můžeme říct: dobrá, takové násilí je problematické, ale nevyhnutelné. A přece to není tak jednoduché. Povahu násilí nevyčerpává účel, potřebujeme tedy subtilnější fenomenologii násilí. Abychom mohli rozvíjet strategie, které nestojí na jednoduchém rozlišování mezi násilím a nenásilím, musíme se pokaždé znovu ptát: opakuje tento akt násilí gesto panství nad věcí či druhým člověkem? Činí život druhého zbytečným? Nebo jde naopak o akt sebeobrany nezbytný pro sebezáchovu? Nenásilí je obtížně dosažitelné a nikdy úplné, zvláště v době ekologické krize, které čelíme. O život je třeba se aktivně zasazovat a zastavit jednotlivé případy násilí nemůže být samo o sobě dostatečně účinné. Některé možná zastavíme, ale životní podmínky se stejně budou dál zhoršovat a traumata zůstanou i s těmi, kterým se podaří útlaku uniknout. Proto mě mnohem víc zajímá pozitivní úsilí o obnovu či uzdravení společenských vztahů a zachování přirozené obživy. Uvědomuji si, že ne všechno půjde hladce a bez násilí. Nicméně ne všechno násilí musí znamenat, že si druhého nárokuje jako vlastnictví, jež máme neomezeně k dispozici.

Knihami Revoluce pro život i Bleibefreiheit (Svoboda zůstat) poukazujete mimo jiné na určitý paradox našich vztahů k sobě samým. Upracováváme se k smrti, ačkoli plody našeho sebedestruktivního úsilí živí především systém, jemuž sloužíme. Kde se to v nás bere?

V Revoluci pro život definuji takový násilný vztah k sobě samému jako vztah vlastnictví. Od moderního liberálního já se očekává, že bude vlastníkem sebe samého a že svou svobodu obhájí v určitých projevech osobní suverenity. To vede k vámi zmíněnému paradoxu: suverenitu chápeme jako vztah subjektu a objektu, jenže v rámci sebevztahu je takový vztah naprosto nemožný. Jednak nelze určit, kde subjekt a objekt začíná a kde končí, jednak nelze dosáhnout úplné kontroly nad vlastním vtěleným životem.

Případů vztahů, které byly založeny na objektivizaci druhých neboli na zotročení lidí, jejichž životy byly omezeny na funkci reproduktivní práce, máme v dějinách spoustu. Emancipovaný liberální subjekt se však uchyluje především k vlastnictví sebe samého. Kromě toho, že takový subjekt je vnitřně labilní, je ve skutečnosti částečně vyvlastněn, protože v zásadě vykonává námezdní práci. Zaměstnává-li vás tyranský šéf, obvykle to znamená, že vlastní váš čas. A tady to máte! Vztahy založené na vlastnictví jsou vždy despotické, protože jak lépe dokázat svou křehkou suverenitu než se uštvat kvůli práci. Jelikož si to způsobujeme sami, můžeme si zkázu aspoň náležitě přivlastnit.

Jak se podle vás takové násilí projevuje ve vztazích s druhými? Můžete uvést příklad?

Dynamika, kterou jsem popsala, je ve hře například také v případech, kdy lidé dávají souhlas, aby na nich bylo páčáno násilí, nebo vědomě žijí v násilných vztazích. Ačkoli je dnes přístup k sexu považován za svobodný a feministický, existují studie, které ukazují, že sex se stal mnohem násilnějším a praktiky jako například škrcení se normalizovaly. Nejde tu jen o sílící fenomén mužské pornografické dystopie, ale také o fetiš vlastnictví liberálního feminismu. Když souhlasíte s agresí, dáváte najevo, že se stále máte ve své moci. Logika, která za tím stojí, je prostá: jedině vlastník může zajít tak daleko. Liberální feminismus je pak pod záminkou manifestace individuální svobody paradoxně spojen se schvalováním sexuálního násilí.

Kladu zde důraz na logiku vlastnictví, protože ji považuji za klíčovou pro úplnou analýzu společenských vztahů. Je ovšem třeba připomenout, že obětavá práce – či sexuální podřízenost – má základ také v kapitalistické logice konkurence. Slovo „konkurence“ je vlastně eufemismus, protože poražení nejsou jen těmi, kteří se klasifikovali na nižších příčkách jako při sportovních utkáních. Kapitalistická soutěž rozhoduje o tom, kdo má zmizet, kdo je naprosto zbytečný. Strach z vlastní eliminace je pak všudypřítomný.

Ve své kritice kapitalismu zdůrazňujete, že globální trh produkuje velké množství zbytkového materiálu. To, co nepřijme jako dostatečně atraktivní, se nekontrolovaně hromadí jako odpad. Analogicky rozdělujeme společnost na úspěšné a na ty, kteří selhali. Je selhání zkušenost, jíž bychom měli věnovat zvýšenou pozornost?

Na jedné straně by možnost bezpečně selhat mohla představovat skvělý nástroj, jak testovat, zda je naše společnost dostatečně humánní. Bylo by pak jednodušší hájit, že když nemůžeme bezpečně chybovat s jadernou energií, tak ji prostě nemůžeme mít. Podobně bychom mohli uvažovat o nukleární rodině. Ukazuje se, že když některý z jejích členů onemocní, nukleární rodina se snadno dostává do problémů s obstaráváním obživy a péče. Takže ano, společnost, která by umožňovala selhání, jež nekončí katastrofou, by byla lepší než ta, kterou máme dnes.

Na druhou stranu bych se vymezila proti určité romantické představě selhání. Lidé si ji obvykle spojují se slavnou Beckettovou větou, která nabádá k tomu, abychom vždy selhávali lépe. To se mi zdá celkem kruté. Člověk tak jen nabíhá na vidle, selhání totiž často přijde draho. Může skončit duševní újmou, zlomeninou nebo rovnou kolapsem ekosystému. Takové selhání není hra, kterou můžete začít hrát znovu od začátku. Ve své analýze se snažím poukázat na to, že kapitalistická logika tržní ekonomiky a vlastnictví produkuje odpad či věci zbavené jakékoli hodnoty a s tím i specifický druh bezcennosti. Kapitalistický odpad, to nejsou pozůstatky ekosystému jako součásti přírodních koloběhů, v nichž to, co odpadá, vždy živí něco jiného. Vybudovali jsme civilizaci, v níž odpad a selhání zůstávají dlouho toxické. Možná nás neohrožují bezprostředně, ale v blízké budoucnosti určitě budou. Dnes tedy nejsme svědky systémového selhání. Jde o něco mnohem dramatictějšího, totiž o systematickou konfiskaci budoucího života, a s tím se podle mě nesmíme smířit.

Zůstanu-li v českém prostředí, odhaduji, že například pro ty, kteří zažili čtyřicet let totality a s ní spojené omezení mobility, je svoboda pohybu klíčovým právem. Vy ve stejnojmenné knize hájíte takzvanou Bleibefreiheit, tedy „svobodu zůstat“, jako podmínku svobody pohybu a svobody vůbec. Jak tomu rozumět?

Samozřejmě je zcela legitimní soustředit se na svobodu pohybu, zejména pro ty, kteří jsou vězněni nebo odříznuti od jiných částí světa. Nejsem si však jistá, zda je užitečné klást podstatu svobody do mobility. Přijde mi dost zvláštní mluvit o výsadách svobody pohybu u lidí, kteří prchají před zhoršujícími se podmínkami k žití, často za velmi dramatických okolností. Jako bílé Evropance se mi jeví ještě absurdnějším rozhodovat o tom, zda tihle lidé mají na toto „královské právo“ nárok. Otázka musí znít opačně: dostalo se mi absurdně vzácné a privilegované svobody zůstat – jak ji mohu uplatnit, aby se ti, kteří o tuto svobodu částečně přišli kvůli tyranské vládě nebo ekologické katastrofě, mohli aspoň svobodně usadit jinde? Svoboda zůstat není svoboda zůstat kdekoli. Znamená svobodu zůstat kdekoli tam, kde můžete žít svobodně.

Jak jsme na tom se zajišťováním takové svobody? A jak zabránit tomu, aby se prosazování svobody zůstat zvrhlo ve znemožnění svobody odejít?

K hrůzám současného migračního režimu patří to, že ani lidé, kterým se podaří uniknout z nežitelných podmínek a změnit místo svého pobytu za cenu nesmírných obětí a rizik, nemají garantované právo zůstat. Často také čelí strašlivému rasismu a fantazírování o deportaci ze strany lokálních obyvatel a ještě na ně doléhá fatální nedostatek sociálních služeb. Právě proto tvrdím, že pokud má svoboda pohybu za něco stát, předpokládá svobodu zůstat. Dnes jsme svědky historického okamžiku, kdy se nebyvale rychle zmenšují obyvatelné části planety, takže naší primární starostí by mělo být zajištění možnosti neodcházet. Test této svobody je jednoduchý: mám garantovanou možnost zůstat, nebo nemám? Pokud ano, pak odpověď na otázku nemůže znít „nechod!“, protože to by znamenalo, že je uplatňována jiná forma násilí. Aby byla svoboda zůstat zachována, musí vždy existovat možnost neodcházet. A s tím pak souvisí větší výzva: každému, kdo je na cestě, by se mělo dostat pomoci. Pokud se takový člověk rozhodne někde zakotvit, měl by tu možnost mít, ať už je to kdekoli.

V Bleibefreiheit hledáte alternativu pro svobodné vztahy skrze otázku, co znamená naplněný čas. Jak souvisí svoboda s naplněným časem a jak se v knize vyrovnáváte s lidskou tendencí vlastnit druhého?

Myslím, že svoboda skutečně spočívá v naplněném čase. Ale co to je? Nemyslím tím jen prožitek štěstí, být na štěstí určitě záleží. Mám na mysli možnost nořit se do svobodných vztahů. Můžeme se na to podívat i z druhé strany: naplněný čas je negací panství. Překonává tísňovou konfiskaci života, která je s panstvím spojena. Odtud se můžeme ptát, zda nám ten který vztah umožňuje pokračovat v životě, začít znovu, postarat se o sebe. Můžeme si tak ujasnit, zda se nacházíme v násilných vztazích vlastnictví, nebo ne.

Pojí se s tím také jeden důležitý aspekt svobody, totiž možnost vystoupit ze společenských vazeb. Spousta lidí používá majetek jako štít, za který schovávají svou potřebu stáhnout se do sebe. Chceme-li zrušit centrální postavení majetku jako hlavní měřítko našeho společenského uspořádání, musíme vzít vážně i neochotu podílet se na společenském dění. Někteří zkrátka chtějí být součástí společnosti, někteří ne. Vezmeme si pandemii: jedni byli v té době mimořádně nešťastní, jiní naopak. Každý jedinec by měl mít možnost zvážit, jak plnohodnotně trávit čas a cítit se bezpečně, ať už to znamená, že žije sám, nebo uvnitř nějakého společenství.

Rozhovor s filosofkou Evou von Redecker

Eva von Redecker. Foto Philipp Plumm

Možnost izolovat se je stejně tak závislá na fungování společnosti, jako možnost se na něm podílet. Abyste mohli zůstat doma, potřebujete domov, tekoucí vodu, dodávky jídla atd.

K prožívání naplněného času je podle vás zapotřebí smířit se s vlastní konečností, dokonce po ní v nějakém smyslu toužit. Ale neusiluje člověk spíš o nesmrtelnost a neomezenost? Proč bychom měli toužit po konečnosti?
Předně: pro mě je velmi důležité neuzavírat se touze po nekonečnu. Věřím, že svoboda je naší prvotní touhou, a jako taková představuje určitý příslib nekonečna. Così bytostně světského, co svět zároveň překračuje. Touhou po nekonečnu bychom ale měli cílit správným směrem, a to podle mě vylučuje jak neomezené hromadění majetku, tak usilování o nesmrtelnost. Jistě, hrstka nejbohatších lidí světa má přesně takové fantazie, ale většina ne. Je také pravda, že v naší kultuře, která byla formována naukami o nesmrtelnosti duše, máme tendenci smrt spíš popírat. Jsem tedy přesvědčena, že ačkoli je třeba hodnotu nekonečna hájit, neméně důležité je, abychom si přiznali vlastní konečnost.

Jak takového smíření docílit? Máte nějaká doporučení?

Sokrates měl za to, že filosofie nás učí žít život smrtelníka. Já se v Bleibefreiheit pokouším jeho návrh vyvrátit, protože se vlastně konečnosti zbavuje. Místo toho vyzdvihuji jistou implicitní hodnotou momentů a setkání, které tvoří náš život, a fakt, že díky přijetí vlastní konečnosti si můžeme těchto okamžiků více vážit. Je-li náš čas na svobodný život přirozeně omezený, musíme trvat na tom, abychom prožívali svobodu i v těch nejvšednějších okamžicích naší existence. Zároveň by bylo deprimující – a proto ty, kteří umírají předčasně, dokonce tragické –, kdyby se pojem svobody omezoval na délku života. Proto je třeba představy o nekonečnu ukotvit v představě naplněného času, tedy času, který otevírá neomezené množství možností, v nichž se nekonečno projevuje nejrůznějšími způsoby. Z materiálního hlediska spojuji tuto představu nekonečna s přírodními cykly a přirozenými systémy regenerace či metabolismu. Tyhle procesy jsou mnohem větší než my. Přitom za tím není žádná náboženská myšlenka, vlastně se tu opírám o vědu.

Jenže když zemře blízký, truchlíme, protože konkrétní život skončil. To, že jsme součástí přírodních cyklů, se jeví jako chabá útěcha.
Ano, proto na rozdíl od jiných ekologických myslitelů odmítám brát smíření se s konečností na lehkou váhu. Smrt milovaného člověka

je pokaždé nesnesitelná. Truchlení lze opět chápat jako kritérium dobrého života. Pokud bereme něčí smrt jako jeho či její vysvobození, může to znamenat, že zesnulý trpěl tísnivými vztahy, že se mu nedostalo adekvátní péče, nebo byl za svého života extrémně ponižován, zkrátka že nežil život, po kterém bychom za něj dokázali truchlit. Nejsme zelenina, kterou jednoduše zkompostujeme. Nemělo by pro nás být dostatečnou útěchou, že se lidé stanou součástí půdy. Když milujeme, truchlíme pro druhého, ne pro hrst hlíny.

Zůstaňme u lásky. Pro mnoho lidí jde o něco veskrze intimního, ale vy ve své nové knize voláte po anonymní lásce jako ideálu vzájemné péče. Co si pod tím představit?
Zaprvé bych řekla, že na druhém může milovat i to, co o něm nevíme. V lásce je vždycky přítomná určitá míra anonymity. Vztahy navazujeme, protože je pro nás druhý nějak výjimečný, aniž bychom beze zbytku věděli proč. V souvislosti s láskou se do velké míry ztotožňuji s myšlenkami brilantní německo-britské feministické filosofky Sophie Lewisové, která navrhuje radikálně socializující formy péče a zrušení rodiny, jak ji známe, která péči naopak privatizuje. Ačkoli sdílím mnohé z její kritiky obvyklého uspořádání rodiny, zároveň bych se zdráhala tvrdit, že utopická společnost by měla naplňovat všechny potřeby na kolektivní rovině. Ve svobodném světě bychom měli mít možnost rozhodovat se, koho milovat a o koho se starat, protože toužíme naplnit jeho či její specifické potřeby. Zároveň si myslím, že při vzájemném naplňování určitých druhů potřeb nám mohou být jiní lidé zcela lhostejní. Vezměme si člověka, který vyrobil moje kolo. Může klidně říct, že mu na mně nezáleží, jde mu jen o to vyrobit to kolo. A je to v pořádku! Když píšu své knihy, píšu je, aniž bych věděla, kdo je bude číst, a není důvod, proč by to mělo být jinak. Nicméně také platí, že kvalita práce se mění, pokud věříte, že to, co děláte, naplňuje něčí potřeby. Nesestavujete kolo a nepíšete knihu jen pro zisk nebo rovnou pro přežití, ale protože to má smysl pro někoho dalšího. V tom je něco z lásky a nejde o lásku intimní nebo personalizovanou. V Bleibefreiheit definuji lásku jako sdílení času, v němž se čas neztrácí, ale naplňuje se a ideálně přímo vzniká. O čase, který trávíte stavbou kola, můžete přemýšlet tak, že někomu pomáháte, aby se někam dostal rychleji. Anonymní láska je v podstatě totéž, co solidarita.

Lásku tedy pojmáte jako určitou výzvu pro lidstvo. Co od ní chceme nebo máme chtít?
Jsem přesvědčena, že vědět, po čem skutečně toužíme, pokud jde o péči nebo třeba sexualitu, budeme až ve chvíli, kdy budeme moct naplňovat naše potřeby anonymně. Teprve pak se může ukázat, že někteří doopravdy chtějí zůstat celý život s jedním partnerem a starat se o dítě, které sami porodili. Skutečně svobodná společnost jim pak tyto potřeby pomůže naplnit. Tohle ale zatím nemáme jak zjistit. Jen velmi malá část matek by se vzdala svých dětí, aby mohla naplňovat své další potřeby. Souvisí to se strachem, že o potomky nebude postaráno. A z jiné strany lze připomenout, že většina dětí v útlém věku zažívá chvíle, kdy chce žít raději s matkou nejlepšího kamaráda než se svou vlastní. Takové představy jsou ve společnosti tabu, ale kdyby existovala možnost jim vyhovět, mohla by se matka realizovat i v jiných sférách než v naplňování potřeb svých potomků. Mohla by napsat knihu nebo se věnovat čemukoliv jinému, jen kdyby věděla, že je o její dítě postaráno. Představuji si, že

ve svobodném světě by existovaly institucionalizované formy sociální péče, které by zaručovaly, že tyto potřeby budou naplněny. Je přitom zcela pochopitelné, že někteří lidé jsou na takové feministické řeči o zrušení rodiny alergičtí. Jenže důvod je obvykle ten, že si v podobných situacích nedokážou představit jinou možnost než opuštění rodiny.

Ke společenskému ideálu stále do velké míry patří, že všechno zvládáme samostatně a všem na očích. Spoléhat se na druhé nebo se skrývat v anonymitě by pak kdekdokdo chápal jako zbabělost či prohru. Je anonymita důležitá pro fungování demokratických systémů?
V této otázce bychom opět měli vzít v úvahu čas, konkrétně čas potřebný k provádění demokratických procedur, k fungování demokracie jako systému, který nám poskytuje čas pro naplňování času, tedy pro možnost jím společně svobodně disponovat. Nakonec možná potřebujeme revoluci pro život demokracie, která nespočívá jen ve svržení oligarchů a autokratů, ale v aktivní nápravě fungování společnosti. Co se týče anonymity, řekla bych, že potenciál demokracie se naplňuje teprve s využíváním možnosti učit se z rozmanitosti pohledů různých lidí – jak těch, na které můžete běžně narazit, tak těch, kteří zůstávají v anonymitě. Netvrdím, že vždy musí existovat možnost přiřadit k pohledu konkrétní tvář. Ale musí být možné tvář si zachovat. Rozum pak můžeme definovat jako možnost měnit vlastní postoj – učení se je ostatně jen jiný výraz pro totéž.
Demokracii je tedy třeba stavět na zkušenosti této plurality, nikoliv na vládě většiny, kde má každý pevný názor, kde je možné moc vyčíslit a kde prostě buď vítězíte, nebo jste poraženi.

Text vznikl za podpory Nadace Rosy Luxemburgové.

Eva von Redecker (1982) je německá filosofka a veřejná intelektuálka. Ve své práci vychází z kritické teorie a feminismu, soustředí se na témata, jako je společenská změna, kritika kapitalismu a moderních vlastnických vztahů či podmínek svobody. V letech 2009 až 2019 působila jako odborná asistentka na Humboldtově univerzitě a jako hostující vědecká pracovnice na Cambridgeské univerzitě a na New School for Social Research v New Yorku. Vydala mimo jiné monografii Revoluce pro život. Filosofie nového protestu (2020, česky 2024) a naposledy knihu Bleibefreiheit (Svoboda zůstat, 2024).

Turismus za hradbami civilizace

Zrcadlo vztahu přírody a společnosti

Divočina se v moderní době stala atraktivní destinací turistů a turistek hledajících protiklad kapitalistické každodennosti. Co hlubšího nám ale cesty do divočiny mohou říct o lidské kultuře a problémech, před nimiž se snažíme utéct?

ANNA KOLÁŘOVÁ

Dějiny turismu orientovaného na přírodu sahají do raného novověku, kdy se mezi mladými muži z vyšších vrstev rozšiřuje fenomén kavalírské cesty (grand tour). Cílem často několikaleté studijní cesty po Evropě byly obvykle jak památky, tak (obzvláště v období romantismu) výjimečné přírodní scenerie. Ve střední Evropě se v 19. století ustanovuje také fenomén Sommerfrische, letních pobytů rodin z úřednických vrstev na venkově. Na přelomu 18. a 19. století dochází k rozvoji alpinismu, který kombinuje trávení volného času v přírodě se sportovním výkonem. Alpské spolky, vznikající v šedesátých letech 19. století, jsou v následujících desetiletích po celé střední Evropě inspirací pro spolky turistické. Především do horských oblastí je doporučeno cestovat pouze v letních měsících – zimní sezóna se etabluje až mezi světovými válkami. Po té druhé se v českých zemích výrazně rozvíjejí podnikové rekreace a velká část dovolených je kolektivizována; v devadesátých letech naopak dochází k privatizaci majetku a individualizaci volného času, kterou ještě umocnil rozvoj internetu a ekonomiky platform.

Počátky ochrany přírody

Oceňování a následně také ochrana divoké přírody jsou s turismem do velké míry provázány a sledují podobné trajektorie. Většina teoretických prací z kulturních dějin se shoduje, že posun od vnímání divočiny jako něčeho nebezpečného, případně jako hospodářsky nevytěženého zdroje, k představě, že jde o prostor hodný obdivu, se v Evropě objevuje během osvícenství a skutečný boom nastává v éře romantismu. Podobně jako rozvoj turismu souvisí i rostoucí zájem o divočinu s modernizací a industrializací, protože

divočina je konstruována jako ideální protiklad lidské civilizace a nabízí možnost alespoň dočasného úniku. Moderní je také myšlenka, že přírodu je potřeba chránit. První malé přírodní rezervace v českých zemích se objevují v 19. století a jsou zřizovány šlechtickými majiteli půdy, po přelomu století se výraznými aktéry ochrany krajiny stávají okrašlovací spolky. Státní rámec se ustanovuje až relativně pozdě – první zákon o ochraně přírody byl v Československu přijat v roce 1956.

Nejvyššího stupně ochrany se obvykle dostává místům, která lze označit slovem divočina. Ta nepatří k fenoménům, nad kterými by moderní společnost měla tendenci se pozastavovat. Je tak označováno území, které je nepřístupné, a tedy bez viditelných přímých zásahů lidské činnosti, neuspořádané, rozsáhlé a opuštěné. Vnímání divočiny je silně spjata s estetikou a kulturou. V evropské imaginaci se častěji jedná o lesní prostor, který je plný fauny a flóry – probíhající přírodní procesy, sezónní změny i důsledky výraznějších disturbancejí jsou tak pro lidské oko lépe viditelné.

Potíže s divočinou

Ačkoli divočina působí přirozeně, je to moderní, výsostně lidský konstrukt. Jak poznamenává environmentální historik William Cronon ve svém vlivném eseji The Trouble with Wilderness (Potíže s divočinou, 1995), divočina je produktem dualistického pohledu na svět, v němž je člověk opakem přírody a stojí zcela mimo ni. Hlavní problém divočiny vidí Cronon v tom, že pokud je z laického, ale mnohdy i z environmentalistického pohledu vnímána a uctívána jako mimořádný prostor s nejvyšším možným stupněm přirozenosti, který je hodný mimořádné ochrany, dochází k výrazné hierarchizaci prostor na základě

osy kultura–příroda. V momentě, kdy se soustředíme výhradně na divočinu jakožto ideální, panenskou, výjimečnou přírodní krajinu, nevěnujeme dostatečnou pozornost tomu, co je obvykle označováno jako kulturní krajina – ať už jde o hospodářský les, zahrádkářskou kolonii, lány polí za satelitním městečkem či mez na okraji silnice –, nebo co nenaplnuje estetické nároky běžně kladené na divočinu, například malý močál nebo naopak rozlehlé pláně Antarktidy. Takové krajiny pak buď přehlízíme, anebo se soustředíme na jejich hospodářskou utilizaci, aniž bychom věnovali dostatečnou péči a ochranu přírodním procesům, jež v nich probíhají.

Pojetí divočiny jakožto extrému přirozenosti v sobě navíc obsahuje několik paradoxů. K prvnímu z nich Cronon říká: „Pokud příroda umírá proto, že do ní vstoupíme, jediný způsob, jakým ji můžeme zachránit, je zabít sebe.“ Jako řešení autor nabízí odmítnutí dualistického vnímání člověka a přírody a zvedomění skutečnosti, že člověk je aktivní součástí více-než-lidského světa a jeho procesů.

Dalším paradoxem je poznatek, že v antropocénu, zejména v kontextu hustě osídlené střední Evropy, není existence divočiny jakožto autonomního přírodního prostoru možná bez lidského managementu. Mezinárodní svaz ochrany přírody (IUCN) ostatně pojem oblast divočiny (wilderness area) používá ve své kategorizaci chráněných území. Oblast divočiny, tedy kategorie Ib, podle tohoto klíče je rozsáhlé člověkem nepozměněné nebo jen mírně upravené území (pevnina nebo moře) bez trvalého nebo významného osídlení, které je chráněno a spravováno takovým způsobem, aby zůstal zachován jeho přírodní charakter. Existence divočiny je tedy závislá na lidském jednání.

Protiklad civilizace?

Třetí paradox souvisí se vztahem divočiny a turismu. Smyslem moderního turismu je vytržení z každodennosti, ať už má formu návštěvy kulturních památek, bezstarostného pobytu v all-inclusive hotelovém komplexu, nebo obrácení pozornosti k vlastnímu tělu skrze sportovní výkony. Divočina představuje pro široký segment turistů a turistek výletní cíl, který takové vytržení nabízí právě díky tomu, že je konstruován jako protipól lidské civilizace. Zároveň s sebou ale masový turismus projevy či dopady civilizace přináší, ať už jde o výstavbu infrastruktury, hluk, odpady, sběr hub a pošlapání rostlin či na první pohled méně zřetelné narušení ekosystémů, například produkováním zplodin při cestování, sešlapáním půdy nebo světelným znečištěním. Tímto způsobem turisté a turistky – byť často na individuální úrovni nezáměrně – přispívají k degradaci toho, co je přitahuje.

Zároveň je možné konstatovat, že turismus je významným činitelem, který se podílí na konstituování hierarchie (přírodních) prostor. Jako turisté a turistky chceme navštívit něco výjimečného. Turismus tak posiluje výlučný status, který divočině přisuzujeme. Nejen v rámci turistické praxe, ale i v kontextu našeho uvažování o přírodě přehlízíme prostory, které by si nějakou formu ochrany a péče zasloužily také.

Záměrem tohoto textu není kritizovat environmentalistické snahy o zajištění větší autonomie přírodních procesů na vybraných územích, systém ochrany přírody ani turisty a turistky, kteří si nejlépe odpočinou pozorováním druhově rozmanitého lesa. Má jen připomenout, že místa, která cestou do divočiny potkáme, nejsou méně hodnotná a jsou součástí propojeného, více-než-lidského světa úplně stejně jako divočina sama.

Autorka je historička a etnoložka.

Národní přírodní rezervace Boubínský prales. Foto Chmee2 (CC-BY 3.0)

Text vznikl za podpory Nadace Rosy Luxemburgové.

Vzpomínky na ztrátu

Místa paměti v éře postturismu

Z památníků holokaustu jsou dnes vyhledávané turistické destinace. Praktiky postturismu mohou přispět k tomu, aby se nestaly jen vyprázdněnými mementy, ale pomáhaly nám vyrovnat se s minulými i současnými tragédiemi.

VÁCLAV SIXTA

Ilustrace Jindřich Janíček

„Cítím, že povinností všech lidských bytostí je alespoň jednou v životě vidět toto místo. Bohužel vám tady nedopřejí vůbec žádný prostor. Ženou vás jako dobytek, jako byste byli v muzeu Coca-Coly v Atlantě, nebo tak něco. Přišlo mi brutálně urážlivé, že mě hnali táborem s průvodcem, který jako robot odříkával: „A tady jsou právě židovské vlasy.“ Dívám se na vlasy lidí, kteří skutečně žili, měli sny a naděje, a není mi dopřán čas, abych tam mohla postát, vnímat tu hrůzu a uctít jejich památku.“ Těmito slovy ohodnotila svou návštěvu Památníku Auschwitz-Birkenau v lednu tohoto roku uživatelka webu Tripadvisor s přezdívkou Not Quite Adult;-). Příspěvek publikovaný na globálně rozšířené turistické platformě ukazuje, že turismus a vzpomínání na tragédie dvacátého století jsou vzájemně provázány. Reflexe tohoto vztahu může být užitečná nejen pro další vývoj paměti holokaustu, ale také pro vývoj funkčních strategií, jak připomínat oběti nedávných i budoucích tragédií.

Hra na cestování

Barbora Půtová ve své knize *Antropologie turismu* (2019) rozlišuje starého a nového turistu, respektive turistu a postturistu. Zatímco cestování starého typu je spojeno s masovostí, organizovaností, zálibou v atrakcích a vyhledáváním předvídatelného, mezi atributy postturismu patří důraz na rozmanitost, větší míru improvizace či ohled na životní prostředí i místní komunity a jejich kulturu. Postturista si uvědomuje, že je součástí „hry na cestování“, v níž lze těžko získat zážitek, který by se dal považovat za autentický. Díky tomu se může svobodněji rozhodovat a jednat méně předvídatelně. Navíc má možnost využívat některé prvky turistické infrastruktury s ironickým odstupem.

Co se však stane, když se turistickou destinací stane bývalý koncentrační tábor? Souvisí s tím celá řada problémů, které řeší manažeři památníků, kurátoři výstav, architekti, průvodci, cestovní kanceláře, učitelé a učitelky s žáky či rodiče s dětmi. Není pochyb, že památníky holokaustu – a především Auschwitz-Birkenau – jsou součástí masového globálního turismu. V roce 2019 do Osvětimi zavítalo 2 320 000 návštěvníků a po propadu v době pandemie začínají čísla opět růst. Loni památník navštívilo 1 637 000 lidí. Místo disponuje kompletní turistickou infrastrukturou včetně parkoviště, občerstvení i možnosti zakoupení upomínkových předmětů. Zájezdy na trase Krakov, solné doly Wieliczka a Osvětim nabízejí cestovní kanceláře turistům, ale také školám. Svůj podíl na tom má i zařazení

osvětimského památníku na Seznam světového dědictví UNESCO v roce 1979.

Spojení paměti holokaustu a turismu není vždy hladké, jak to ilustrují opakující se skandalizace určitých typů chování, které často odkazují k běžným turistickým praktikám, ale v kontextu památníku holokaustu budí pohoršení. Lze si vyfotit selfie v Osvětimi? Má být návštěva těchto památníků povinnou součástí vzdělávání? A jaká je adekvátní výše vstupného? I bez znalosti odborné diskuse vnímáme, že místa utrpení mohou hrát důležitou roli při připomínání holokaustu a rozšiřování povědomí o lidských právech. Vysoká návštěvnost je v tomto světle vítaným fenoménem, na druhou stranu přelidněnost těchto místům ubírá na důstojnosti i působivosti.

Drát, brána, komory

Proměnami ovšem neprochází jen turismus, ale také paměť holokaustu. S tím, jak postupně odcházejí poslední přeživší, narůstá význam mediálních zprostředkování paměti. Každý z nás si téměř jistě vybaví nějakou fotografii, film nebo knihu spojenou s holokaustem. Za nejznámější a zároveň iniciační dílo bývá označován Spiegelmanův *Maus*. Vyprávění z pozice druhé generace přeživších otevřeně tematizuje obtížné hledání vlastního postoje k události, kterou hlavní postava nezažila, ale jež zásadně ovlivňuje její život, a také ukazuje, jak mohou fotografie fungovat jako médium paměti. Od prvního vydání *Mause* (časopisecky od roku 1980, souborně poprvé v roce 1986, česky 1997) se však archiv obrazů holokaustu značně rozrostl. Když se dnes díváme na *Zónu zájmu* (2023), díváme se zároveň na *Saulova syna* (2015), *Pianistu* (2002) nebo *Schindlerův seznam* (1993).

Obrazy ze zmíněných děl se aktivují i ve chvíli, kdy fyzicky navštěvujeme památníky holokaustu. Výzkumy ukazují, že návštěvníci očekávají především ostnaté dráty, brány, strážní věže, plynové komory a krematoria. Podle britské historičky Doreen Pastor jsou očekávání výrazně ovlivněna i podobou Památníku Auschwitz-Birkenau. Ve zkratce můžeme říct, že návštěvníci, kteří nemají specifický důvod (například spojení s rodinnou historií), přijíždějí na tato místa paměti větší formování obrazy holokaustu z populární kultury a internetu a odjíždějí s mobilními telefony zaplněnými fotografiemi.

Úvodní citace ilustruje případ, kdy podmínky v Osvětimi bránily návštěvníci vyjádřit pietu a vstřebat působení daného prostoru. Přistoupíme-li na její vyprávění, máme před sebou obraz motivované návštěvnice,

která nedostala prostor k uskutečnění zamýšleného cíle své cesty. Perspektiva výzkumů návštěvníckého chování pak nabízí opačný pohled: přivést návštěvníky-turisty k prožitku, který by vedl ke změně občanských či osobních postojů, je obtížné i přes velmi rozvinutý vzdělávací aparát v podobě pomníků, expozic, prohlídek či mobilních aplikací. Turismus se tak jeví jako překážka pro vzdělávání i pietu. Zkuste si sami udělat průzkum mezi svými známými, jak vzpomínají na návštěvy těchto památníků.

Postturismus jako výzva

Má ještě v éře postturismu smysl navštěvovat expozice na místě bývalých koncentračních táborů? Postturismus v této souvislosti lze chápat jako ironickou skepsi, se kterou můžeme procházet památník a pozorovat hon ostatních návštěvníků za co nejdetailejším záběrem ostnatého drátu. Na druhou stranu může mít i svoji produktivní rovinu. Postturista má možnost vnímat kromě stop minulosti také stopy po procesech, které je udržují přístupné a srozumitelné návštěvníkům z generací, jež se narodily po konci války.

Pozornost postturisty se může zaměřit na pamětní desky věnované různorodým skupinám obětí, památníky vzniklé hned po válce, v šedesátých letech nebo zcela současné intervence. Můžeme si všimnout způsobu zacházení se zelení či postupů, jakými se fyzické pozůstatky minulosti udržují. Součástí postturismu je také zájem o méně obvyklé destinace. To koresponduje i s výsledky výzkumu Doreen Pastor. Nejkomplexnější návštěvnícké reakce zaznamenala autorka právě na místech, která se odlišují od současné podoby Osvětimi. Jako příklad uvádí Památník Ravensbrück – návštěvníci zde nejenže nenajdou ikonickou bránu ani stovky metrů ostnatého drátu, ale navíc se musí vyrovnat s tématy spojenými se zkušeností vězňených žen.

Postturismus nabízí potenciál pro vyspělejší způsob navštěvování míst spojených s holokaustem, protože umožňuje vnímat nejen jejich historii, ale také způsoby, jakými je připomínána a udržována. Nemá však jít o výsadu vzdělaných a uvědomělých návštěvníků. Spíše jde o výzvu pro ty, kteří památníky spravují a kteří stojí o to, aby jejich návštěva nebyla jen vyprázdněným rituálem, ale funkční součástí repertoáru přístupů, jež nám pomáhají vyrovnávat se jak s minulými a současnými ztrátami, tak i s těmi, které teprve přijdou.

Autor je historik.

Text vznikl za podpory Nadace Rosy Luxemburgové.

Jsi turista? A co to znamená?

Polský geograf a kulturolog Paweł Cywiński už více než deset let provozuje web post-turysta.pl a ideu postturismu se snaží naplňovat i v praxi. Je podle něj postturismus vyhrazen jen bílým Evropanům, stejně jako základ myšlenky turismu samotného? Kde a na základě čeho hledáme dovolenkovou „exotiku“?

MICHAL ŠPÍNA

Jezdíte na dovolenou? A pokud ano, kdy a kde jste byl naposled? V únoru jsem byl v Somálsku, přesněji v Somalilandu – využil jsem volno po semestru na univerzitě. Musím se přiznat, že jsem jel i za sluncem, ale zároveň šlo o návrat do míst, kde jsem dřív prováděl výzkum. Chtěl jsem vidět, jak se Somaliland za patnáct let změnil a jak vypadá demokracie v mezinárodně neuznaném státě, který je ve válce. Takže to nebyla tak úplně dovolená...

A co tedy byla poslední „opravdová“ dovolená? Několik posledních let jezdím do lesů, hlavně do Finska. Tam jsou nádherné lesy a já po nich dva týdny v roce chodím s holemi na nordic walking. Snažím se, aby šlo o rekreační výjezd v tom smyslu, že se má hlava vyprostit ze svých každodenních kontextů, a k tomu potřebuji les a fyzickou aktivitu – dvacet třicet kilometrů rytmického pochodu denně, kdy se nehýbou jen nohy, ale celé tělo. To je vlastně jediná opravdová dovolená, zbytek jsou převážně pracovní cesty.

Označil byste takovou aktivitu za postturismus? Ideální postturistická cesta vlastně neexistuje. Není cesta, kdy bychom si byli opravdu plně vědomi toho, co děláme, proč to děláme a jaký to má dopad na svět. Existují určitá vodítka postturismu, kterých se můžeme více či méně držet. Když jedu do Finska, snažím se chovat co nejekologičtěji, tiše, nikomu neškodím, v lese i spím, mám respekt ke zvířatům, piju vodu z pramenů – jako bych téměř neexistoval. Když mířím do Somálska, musím tam doleţet, nutně vzniká obrovský rozdíl mezi mnou, bohatým vzdělaným Evropanem, a místním obyvatelstvem, vstupuji do kontextu turistického byznysu. Ve Finsku si všechno zajistím sám, jediný příjem, který ze mě má turistický průmysl, je tištěná mapa. V Somálsku mě ale někdo tím či oním způsobem obsluhuje, od vyzvednutí na letišti po speciální ochranu v turistických zónách. V tomhle ohledu jsem určitě lepším postturistou ve Finsku. Pokud jde ale o to, co pak můžu předat světu, má výjezd do Somálska navrch, protože se tam něco dozvím a pak se tomu věnujeme se studenty. Coţ jen ukazuje na nejednoznačnost pojmu postturismus. Není to nicméně jeho vada, ale zkrátka rys, anebo i přednost – postturismus není ideologie ani náboženství.

Dalo by se v několika větách říct, co tedy postturismus je? Předpona „post“ v sobě obsahuje autokritickou reflexi – ať už jde o postkolonialismus, nebo třeba o postrůst. Nemusí znamenat, že už jsme v období „po“, ale i že kriticky přemýšlíme o tom, jak jsme si doteď počínali. A do postturistické situace můžeme zapojit celou řadu kritických teorií – ekologických, kulturních, historických a dalších –, abychom lépe pochopili svou roli jakoţto turistů. Turisty jsme proto, že přijímáme určitou roli, kterou téměř vždy sehráváme v kapitalistickém světě; ta se úzce váţe k ideji volného času – která je mimo chodem poměrně nová, je tu zhruba dvě stě let – a zároveň se pojí s modely lidského jednání, ať už hostů, nebo místních. A jak už to s rolemi bývá, těžko se z nich vystupuje. Postturista je někdo, kdo dokáţe zaujmout odstup a ptát se: Co je to za roli? Jaké má důsledky? Kdo z ní vlastně má prospěch a kdo ne? Jak ji mám hrát? Je v tom něco z postmoderního přístupu, protože se jakoţto uvědomělý turista ptám po pravidlech hry, kterou hraju. A pokud si ta pravidla uvědomím, pak se je můžu pokoušet změnit.

Přepona „post“ má ale i význam následnosti. Dá se tedy říct, že máme-li být postturisty, musíme být nejdřív turisty?

Je to sice smutné, ale myslím, že ano. Musíme projít zkušeností turisty, abychom byli dobrými postturisty. Podobně jako figuru a roli rodičů plně pochopíme, až když se jimi staneme. Postturista sice může sáhnout i po teorii, ale učí se hlavně z vlastních zkušeností. Jsem přesvědčen, že jde o vývojovou etapu, a ne něco, co se dá dělat „rovnou“.

Znamená to tedy, že být postturisty je snazší pro Evropany než pro obyvatele globálního Jihu, kteří sice cestují čím dál více, ale neprošli si tak intenzivní turistickou zkušeností? Navzdory zdání bych řekl, že být postturistou může být pro obyvatele globálního Jihu ve výsledku snazší než pro nás. Turismus je evropský a eurocentrický koncept. Masová turistika, která se zrodila v polovině 19. století, je úzce spjatá s kolonialismem, s ideou objevování, dobývání, s evropskými kategoriemi třídy a s pojetím práva, které vepsalo do právního řádu nárok na dovolenou. A evropský původ má také soubor „turistických pravidel“ – na co se díváme, co fotíme, systém „nevinného“ turistického chování, vzhled hotelů, snídaně, které se říká kontinentální... Zdá se mi, že je snazší to prohlédnout zvnějšku tohoto kulturního kontextu než zevnitř. A pak může být snazší i aplikovat kritickou předponu „post“ – ano, vyrazit na klasickou dovolenou, ale rychle si všimnout, že jde o účast na globálním eurocentrickém pojetí trávení volného času, vytvořeném bílým člověkem pro bílého člověka, i kdyby to mělo být daleko od Evropy. Pokud přicházíte zvnějšku, možná si dřív uvědomíte, že jde o svého druhu společenskou smlouvu, a právě to postturista dělá. Ale třeba se mylím.

Ve svých textech často navazujete na kulturního teoretika Edwarda Saída a jeho koncept orientalismu. Co je vlastně orientalismus a jak se projevuje v turismu? Said od počátku patřil k menšině – narodil se v Palestině do křesťanské rodiny, která se záhy přestěhovala do Egypta. Vychodil elitní střední školu a pokračoval na amerických univerzitách. V roce 1978 vydal knihu Orientalismus, základní dílo postkoloniální teorie, dodnes v mnoha ohledech kontroverzní. Co je to ten Orient, z něhoţ pocházím? ptá se v ní. A dospívá k závěru, že Orient neexistuje, že je to konstrukt vytvořený Západem, a to tak, aby si mohl legitimizovat ať už podrobení blízkovýchodních a dalších zemí, anebo třeba jen pocit nadřazenosti. Said to dokládá na západních textech popisujících zejména Palestinu a její obyvatele, v nichţ Orient může mít negativní, ale někdy i pozitivní rysy, ale nikdy není „normální“, protože „normální“ jsme přece my, Evropané.

Pokud se zamyslíme nad tím, jakým způsobem popisuje svět turistický průmysl prostřednictvím průvodců, blogů, účtů na sítích a podobně, vidíme podobný princip. Zpravidla jde o velmi eurocentrický přístup, jako u dávných cestovatelů do Palestiny. Obyvatelům popisovaných zemí odnímáme subjektivitu a sebeurčení: to my je popisujeme, sami pro sebe a tak, aby plnili naše potřeby. V tomhle ohledu je turismus – jakoţto figura, idea, způsob trávení volného času – dědicem orientalismu.

Podobně jako „Orient“ se nejspíš dá dekonstruovat i jedno z klíčových slov turistického průmyslu, tedy „exotika“... Termín „exotika“ funguje velmi podobně. V Indonésii, kterou se zabývám odborně, jsem jednou dělal výzkum právě na téma vnímání exotiky. Pokládal jsem Indonésanům jednoduchou otázku: „Kde je exotika?“ Indonésie sestává z mnoha ostrovů a lidí z Jávy, tedy

toho nejlidnatějšího, často kladli „exotiku“ na ostatní ostrovy, jako je Sumatra nebo Borneo, jiní pak do afrických zemí, ale nikdo nikdy nezminil žádnou evropskou nebo západní zemi. Když jsem pak stejný výzkum opakoval v Polsku, všichni jmenovali různé státy v Asii a Africe. A pak jsem se ptal v Nizozemsku, které Indonésii kolonizovalo – a tam Indonésie zaznívala velmi často. Máme tedy co do činění s nesymetrickým termínem: pro nás popisuje neevropský svět, ale jeho obyvatele ani nenapadne, že by Evropa byla exotická. Encyklopedická definice říká, že exotika znamená něco cizího, „úplně jiného“ – což není pravda. Exotika je popis nezápadního světa jako ne-normálního, čímž opět narážíme na Saída a orientalismus.

Turistický byznys také neustále vybízí k „objevování“. Je i v této posedlosti domnělým objevováním něco z dědictví kolonialismu? Žádné objevy pochopitelně neexistují. Ano, když Kolumbus v roce 1492 připlul na Bahamy – říkáme tomu „objevení“ (odkrycie) Ameriky, ale přesnější by bylo spíš „zakrytí“ (zakrycie) –, začal o ní vyprávět podle svých potřeb, a překryl tak vyprávění tamních obyvatel, kteří byli během pár desítek let vyhlazeni kvůli honbě za zlatem. A podobně je to s objevováním v turismu: to my tvoříme vyprávění, které umlčuje místní lidi. Jeden z mých výzkumů v Indonésii se zaměřil na autory turistických průvodců. Prošel jsem produkcí sedmi největších značek – Lonely Planet, Rough Guide a dalších – za celé desetiletí 2002–2012, tedy asi stovku titulů, a udělal jsem si katalog všech autorů. Zajímalo mě, odkud jsou lidé, kteří formují představy naprosté většiny turistů mířících do Indonésie. Kolik myslíte, že mezi nimi bylo Indonésanů? Ani jeden. A kolik bylo autorů mimo anglosaský kulturní okruh? Dva: jeden Francouz a jeden Rus. Celý turistický obraz Indonésie tak vytvářejí lidé z anglosaské kultury, s jejich hodnotami, potřebami, touhami, strachy. Indonésané jsou jen ti popisovaní. A pak přijdou turisté připravení zaplatit, aby viděli to, o čem si přečetli. Místní lidé, pokud si chtějí vydělat, musejí odehrát roli popsanou v průvodci. Tak funguje mechanismus proměny světa podle vkusu turistů.

Před deseti lety jste založil stránku post-turysta.pl, kde jsou k přečtení desítky esejů na témata, o nichţ se právě bavíme. Mně připadají napsané zcela srozumitelně, ale řada návštěvníků vyslovila v komentářích opačný názor. Je vůbec možné převést problematiku turismu do jazyka přístupného běžné středostavovské rodině, která se právě chystá na Bali? Ne, bohuţel. Je obecnou prohrou kritického myšlení, že je jak na úrovni jazyka, tak i konceptů složitější než to, co je kritizováno. Opravdu jsme se snažili všechno podat co možná nejprístupněji, někdy až reportérským stylem, ale stejně se to mohlo dostat možná k deseti procentům nejdělanějších lidí v Polsku. Pokud by se věci měly opravdu změnit, myslím, že by se mělo začít ve školách. V našem školství se děti neučí nic o volném čase – jako by neexistoval, snad právě proto, že je to čas volný od školy. A přitom to, jak ho travíme, má své důsledky. Mám například někam jet, opít se do nemoty, křičet na ulici, ať žije FC Barcelona a Robert Lewandowski, a rušit tím ostatní, nebo dělat něco jiného? Pokud by ve školách existovala aspoň nějaká reflexe volného času, možná by bylo snazší poukázat na to, že je tu problém. Jenže v klasickém rozvržení předmětů – matematika, zeměpis, biologie a tak dále – není snadné přijít s jednoduchou otázkou: Jsi turista? A co to vlastně znamená? Lidé pak jednoduše plní svou roli turistů, aniţ by se nad ní pozastavovali.

S Pawłem Cywińským o postturismu a novodobém kolonialismu

Nedávno jste se v jednom tweetu pozastavoval nad tím, že známý román Pouští a pralesem, dobrodružná young adult próza Henryka Sienkiewicze z roku 1910, je dodnes školní četbou...

Už sto let, s krátkou přestávkou v padesátých letech 20. století, tedy v době nejtužšího stalinského komunismu, kdy byla kniha prohlášena za příliš koloniální... Brzy se ale na seznam četby vrátila, a tak i dnes každý polský puberták čte o Africe v knize polského nobelisty, který nota bene v Africe ani pořádně nebyl, jen obeplul její část lodí a na kontinentu strávil sotva pár dní. To, co popisuje v Pouští a pralesem, vychází spíš z viktoriánské literatury, která v té době byla už pár desetiletí stará. Jedenáctileté dítě se tak poprvé setká s Afrikou skrze koloniální, rasistickou knihu plnou stereotypů, která nemůže rozvinout jeho myšlení dobrým směrem. Já bych četbu té knihy přesunul do některého z posledních ročníků gymnázia. Sedmnáctiletému člověku ji můžete předložit v hodině dějepisu jako zdrojový text a ukazovat na něm, co je orientalismus, jak se ustanovuje rozdíl mezi „my“ a „oni“ – hrdinové jsou bílí a vzdělaní, zatímco černější jsou hloupí, naivní a mluví v infinitivech, muslimové jsou lstiví – a jak tyto stereotypy ovlivňují naše vnímání skutečnosti. Nejde mi přitom o cancel culture, to v žádném případě – vezměme tu knihu jako text, na němž se můžeme učit kritickému myšlení. Při současném stavu jen produkujeme další generace lidí náchylných ke stereotypům.

Nedochází vlastně v turismu k jakési infantilizaci nejen místních obyvatel, ale i samotných turistů?

Turista má potřeby, které mu často vtiskl do mysli samotný turistický průmysl. Chce například, aby všechno mělo příchut' dobrodružství, což je opět kategorie 19. století – tak jako v Pouští a pralesem a dalších dobových knihách, kde je cestovatelem vždy bílý muž ze střední třídy. Turista chce objevovat, protože viděl spoustu filmů o objevech, případně touží po nějakém mystickém zážitku a tak dále. O turismu se občas mluví jako o marketingu potřeb a zážitků. Prodávají se zážitky, ale ty můžou těžko přijít, pokud někam jedete na týden nebo na dva, takže všechno musí být trochu plytké, jednoduché a rychlé, jako ve fastfoodu. Lidé v byznysu navíc vědí, že nejlepší byznys je opakovatelný a škálovatelný. Nemůžete pořád vymýšlet něco nového. A tak se třeba v Etiopii každý den vezme větší či menší skupina turistů, kterým se ukazuje, jak domorodí Hamerové skáčou přes býky. Pro jednotlivé turisty je to jedinečný zážitek, zatímco domorodci den co den hrají svou roli. Turističtí průvodci a s nimi celý průmysl vytvářejí jednoduché zážitky.

Ale svět není jednoduchý. Mezikulturní setkání je náročná věc, vyžaduje spoustu empatie, citlivosti, znalostí. Takže na jedné straně máme prosté a příjemné zážitky a na straně druhé vám někdo říká, že se toho musíte strašně moc naučit, mít otevřenou hlavu a nikomu neškodit. Pohodlnější je pochopitelně to první. Postturismus je tedy svým způsobem úzkoprofilový. Což mu neubírá na smyslu ani významu, jen zkrátka vyžaduje větší úsilí. Ale spousta lidí už chápe, že žijí ve světě plochých zážitků, a začíná je to unavovat. A právě v momentu únavy se mohou začít ptát, co to vlastně dělají.

Zatímco si tu povídáme, na různých místech jižní Evropy protestují místní obyvatelé proti přetížení turismem. Je možné, že turismus v Evropě už je v bodu kulminace a přestane růst?

Evropa má v tomhle trochu jiné problémy než globální Jih. Turismus ji samozřejmě ovlivňuje, ale na symbolické a narativní rovině nezažívá to, co země Jihu, u kterých platí, že jejich

popis z hlediska turismu je tím hlavním vyprávěním, které existuje a které známe. Evropa má výsadu mluvit sama za sebe, vlastním jazykem. Snáz se jí mluví o vlastních problémech s turismem, třeba o Airbnb a celém sektoru krátkodobých pronájmů. Výborným příkladem je Barcelona: před několika lety se objevila zpráva, že Barcelonská univerzita klesá v žebříčcích hodnocení a že nejnadanější studenti dali častěji přednost Madridu a dalším městům. A ukázalo se, že hlavním důvodem je růst cen nájmu – prostě si Barcelonu nemůžou dovolit. Airbnb tak negativně ovlivnilo celý křehký univerzitní ekosystém. Další problém jsou třeba davy lidí využívajících různé veřejné služby v místech, kam přijedou na dva nebo tři dny, a snižují úroveň těchto služeb pro místní – to nejspíš znáte i v Praze.

Kulminační bod se ale neblíží. A to navzdory faktu, že na některá místa v Evropě už se nevejde ani o turistu víc. Na světě je velmi mnoho lidí, kteří by rádi byli turisty, ale zatím si to nemohou dovolit – střední třída v Indii, Číně a dalších zemích, jejichž hospodářství je nicméně na vzestupu. Aspirace těchto lidí jsou často ovlivněné západní popkulturou a patří mezi ně i dovolená, pobyt v hotelech a návštěvy „ikonických“ měst. Jsme tedy spíš někde před polovinou poptávky po turismu než na jejím konci. To, že se třeba do Benátek už nikdo další nevejde, neznamená, že tam nebude chtít jet čím dál víc lidí. A turistický průmysl na kapitalistickém trhu vždycy najde způsob, jak na poptávku odpovědět nějakou nabídkou. Místní nemají moc možností, jak se bránit, v nejhorším případě se odstěhují, a vzniknou tak další kolonizované

prostory a turistické čtvrtě, jako je Khaosan Road v Bangkoku, Kuta na Bali, Kazimierz v Krakově – skoro nikdo tam nebydlí, místních ubývá, což vede ke společenské frustraci, protože vlivem turistického neokolonialismu přicházejí o školy, obchody či svatyně, o lokální kulturu nebo i o jazyk. Vznikají tak jakési speciální zóny, kterých jsou po světě tisíce, ale nic nebrání tomu, aby jich byly desítky tisíc.

Znamená to, že se s overturismem budeme setkávat i tam, kde bychom to dřív nečekali? Třeba v Polsku? Přijde mi, že například Gdaňsk je i mezi Čechy čím dál populárnější...

Gdaňsk je dobrý příklad města, které přitahuje turisty a má dobré a levné letecké i železniční spojení. Přijíždí tam čím dál víc návštěvníků nejen z Česka, ale třeba i ze Švédska – večer ve Stockholmu nasednou na trajekt, po ránu jsou v Gdaňsku, kde můžou čtyřikrát levněji nejen pít, ale třeba i zajít k zubaři, strávit tam příjemný víkend a v neděli zase odplout, přičemž většina peněz zůstane ve Švédsku, protože lidé víc utratí za dva večery na trajektu než za jeden v Polsku. Negativní důsledky ale zůstanou v Gdaňsku. V teorii turismu se tomuto úniku příjmů říká leakage effect: většina peněz z cestovního ruchu vůbec neskončí v dané turistické destinaci. V Evropě není tento jev tak silný jako v zemích globálního Jihu. Vůbec nejsilnější je na malých ostrovech, kam se musí pro potřeby turistů skoro všechno importovat.

Neprojevuje se tato forma neokolonialismu i na lokální úrovni, v rámci center a periferií jednotlivých

Paweł Cywiński. Foto z osobního archivu

zemí? Třeba ve vztahu Varšavy nebo Prahy a hor u hranic země?

Je to tak. Turistický neokolonialismus s sebou nese dva procesy, které známe z klasického kolonialismu: na jedné straně místní obyvatelstvo marginalizuje či vylučuje, na druhé straně ho činí závislým. Principy turistického byznysu fungují stejně, ať už jde o vztah Evropy vůči Thajsku, nebo Varšavy vůči Tatrám, liší se jen v intenzitě, v míře kulturních a dalších rozdílů mezi turisty a místními. Promítá se to ale třeba ve výběru daní – ty se v Polsku neplatí v místě, kde firma reálně provozuje byznys, ale tam, kde sídlí. V horské obci závislé na turismu tedy může být třeba deset hotelů, ale zisky odcházejí do Varšavy. A Varšaváci, mnohem bohatší než zbytek země, si pak kupují nebo stavějí letní byty po celé zemi a gentrifikují i venkov.

Na druhou stranu v Polsku, které je řekněme středně navštěvovanou zemí, máme relativně „demokratickou“ distribuci turismu. Převažují tu malé hotely a penziony rozeté prakticky po celé zemi, kde zůstává aspoň část příjmů – ale i problémů – z cestovního ruchu. O prodloužených víkendech se pak ukazuje, že turisté už jsou tak trochu všude, i když nejde o velké davy. Opačným příkladem může být Egypt: ten turisty zavírá ve specializovaných zónách na pobřeží nebo na Sinajském poloostrově, zatímco jinde je téměř nepotkáte, i v Káhiře jich je vlastně málo. Vidíme tu dvě strategie: buď turismus kanalizovat, anebo ho rozptýlit. Oboje má pochopitelně své výhody i nevýhody.

Jsou to teprve tři roky, kdy vlivem pandemie necestoval skoro nikdo. Jsme dnes zpátky ve světě před covidem?

Na začátku pandemie se objevila spousta analýz o tom, že turismus projde revoluční proměnou, i katastrofických vizí úpadku. A brzy nato jsme viděli, že se turistický byznys postavil na nohy takřka z roku na rok. Lidé dva roky téměř necestovali, a o to víc byli na cestování natěšení. Takže máme od roku 2022 co do činění s dalším globálním boomem turismu; na pandemii už se prakticky zapomnělo.

Poslední otázka nemůže znít jinak: kam pojedete na příští dovolenou?

Určitě bych zase rád do finských lesů. Jenže mám nemocného psa, takže ho možná vezmu autem někam po Polsku, abych mu udělal co nejhezčí prázdniny, budou to jeho poslední. A pokud nedejbože před prázdninami umře, pak se nejspíš zachovám jako nejtypičtější turista. Koupím si na poslední chvíli nějakou levnou letenku, spáchám všechny hříchy, které se dají spáchat, a druhý den se vzbudím v hotelu někde v Tokiu nebo v Buenos Aires s obrovským postturistickým pocitem viny. Ale i pocit viny je důležitý a neměli bychom se ho bát. Třeba se díky němu zamyslíme nad tím, jak co nejméně škodit svou účastí na turismu, jednom z největších sektorů globální ekonomiky.

Text vznikl za podpory Nadace Rosy Luxemburgové.

Paweł Cywiński (nar. 1987) je polský geograf a kulturolog se zaměřením na jihovýchodní Asii. Působí na Fakultě geografie a regionálních studií Varšavské univerzity. V roce 2020 vydal knihu *Neokolonializm turystyczny w Indonezji* (Turistický neokolonialismus v Indonésii). Jako publicista přispívá do řady polských médií. Roku 2013 inicioval projekt *post-turysta.pl*. Stál také u zrodu několika iniciativ zaměřených na přímou pomoc uprchlíkům.

Místa „nevýslovné zkušenosti“

Reportážní esej o varšavských zahrádkářských koloniích se ptá po příčinách jejich obnovené popularity. Proč si zahrádky pořizují lidé z kreativní třídy, kteří na ně jako malí chodili neradi? Pro některé z nich jsou alternativou dovolené v dalekých krajích, ale spousta zahrádkářů, zejména těch starších, jinam ani nemůže.

LUDWIKA WŁODEK

Když na jaře vidím modřence, sedmikrásky či jiné drobné květiny, myslím na zahrádky v Raclawické. Pamatuju si je jako prostor dokonale ovládnutý člověkem, pečlivě podřízený přísným zásadám a – to asi bylo pro dítě nejhorší – zbavený veškerého tajemství. Tvořily je pravidelné obdélníky půdy obehnané nízkými ploty a plné záhonů, často s malou chatkou nebo altánkem uvnitř. Chodilo se mezi nimi po asfaltových cestách. Na podzim tam vonělo pálené listí, na jaře vlhká půda. Kopání řádků i shrabování listí se věnovali muži s prošedivělými či prořídlymi vlasy, rozhodně byli nemladí. Jejich družky v podobném věku měly na starost lehčí práci jako pletí či zalévání. Můj dědeček některým zahrádkářům kynul a zvedal čepici ve starosvětském pozdravu.

Slovo „zahrádka“ zavání stařinou

Byl to totiž dědeček, s kým jsem chodila k zahrádkám a na procházky. Mí prarodiče bydleli v Raclawické a zahrádky, přesněji sdružení Rodinná zahrádkářská osada Obránců míru, se nacházely těsně pod jejich okny, hned na druhé straně Raclawické, která tenkrát, v osmdesátých letech, nebyla v této části, mezi ulicemi Niepodległości a Komarowovou (dnes Wołoskou), ještě ani vyasfaltovaná.

Abych řekla pravdu, tenkrát mi ty procházky byly úplně cizí. Dědeček mě vybízel k obdivování květin, ale na mě nedělaly žádný dojem, když jsem je nemohla natrhat a udělat z nich kytici. Měla jsem radši obyčejné pampelišky z trávníků na dvoře, které se mohly libovolně trhat do kytic a z nichž se daly vít věnce. Stejně málo atraktivní jako modřence mi připadaly altánky a řídké ovocné stromky, na které se nedalo vylézt, protože stály za plotem. Navíc je hlídaly bystré oči dam v kanafasových šatech a s natáčkami. Procházky s dědečkem pro mne byly ztělesněním omezení. Tenkrát bych to nedokázala takhle vystihnout, ale připadalo mi, že patří do světa s příliš přísně stanovenými normami a archaickými zvyky.

Mnohem radši jsem jezdila na vesnici, která mi připadala opravdová. Vlastně to bylo se stejným dědečkem, babičkou a prababičkou. Měli zahrádku u Varšavy, ve vesnici Sadówka u Kampinoského pralesa. I tam byly záhony, o které pečovala moje prababička – stejně jako babička se tam promenovala v kanafasových šatech podobných těm, jež nosily dámy ze sdružení v Raclawické. Kromě záhonů tam ale byla spousta divokého terénu s bujnou, téměř nesečenou trávou, na stromy se dalo lézt a v jejich větvích trávit celé dny a do lesa to bylo pár minut. A kamarádky z vesnice mě někdy zvaly k sobě domů a na rozdíl od žen z varšavské zahrádkářské kolonie mě nechaly si ze svých domácích zahrad natrhat cokoliv, na co jsem měla chuť.

Vzpomínám si, že když jsem jela do Sadówki, říkala jsem svým varšavským kamarádkám, že jedu na vesnici, ne „na zahrádku“, aby si náhodou nemyslely, že trávím čas na tak málo atraktivním místě, jako je městská zahrádkářská osada.

Ty se pro mě na mnoho let staly synonymem něčeho starosvětsky trapného. Samo slovo „zahrádka“ zaváňelo stařinou, spojovalo se mi se vším, čím jsem nechtěla být a s čím jsem ani nechtěla mít nic společného. Tyto asociace ještě posiloval – dneska bychom řekli boomerský – televizní pořad Týden na zahrádce, který byl nudný i na standardy médií za socialismu. Vysílal se v sobotu ráno, a když při čekání na pohádku člověk pustil televizi moc brzo, mohl stihnout jeho závěr.

Takový obraz zahrádek v mém povědomí přetrvával dlouho. Z mého raného mládí byly symbolem omezení minulé éry. Místem, kam nás rodiče či prarodiče zatahovali div

ne násilím, kde se trávil čas, když byly cesty do zahraničí buď těžko dosažitelné, nebo přímo nedostupné. Byla to pochybná zába-va, protože byla vždycky spojená s nějakou otravnou činností dobrou pro staré lidi, a ne pro nás mladé a prima rebely, jako bylo pletí nebo shrabování listí.

„Naši měli zahrádku. Jezdili jsme tam každý víkend, někdy i přes týden, odpoledne, protože byla celkem blízko našeho bytu,“ vzpomíná Łukasz. „Vraceli jsme se naložení rajčaty, mrkvemi nebo okurkami, protože naši ji brali hlavně jako zdroj potravin, alternativu k zelenině a ovoci z obchodu. Ne že by měli hluboko do kapsy, ale mysleli si, že to, co si sami vypěstují na zahrádce, je lepší a zdravější než to, co se dá koupit. Takže jsme tam nejezdili odpočívát, ale okopávat řádky. Cesta na zahrádku pro mě byla nepříjemná povinnost.“

Stejně jako Łukasz uvažovala spousta lidí z mé generace, jejichž rodiče jezdili na zahrádku. A mnozí z nich, když jejich rodiče zestárli natolik, že už se o ni nemohli starat, se snažili toho kousku země co nejrychleji zbavit. Měli ho spojený s otravnou povinností a něčím, co jejich rodiče obíralo o opravdové prázdniny.

Kreativní třída kupuje zahrádky

„Svoji zahrádku jsem koupila před deseti lety od pana Mariana. Byl inženýr. Prodával ji, protože sám už neměl síly se o chatku postarat a jeho syn o ni neměl zájem. Za peníze z prodeje zahrádky se chtěl vypravit do Itálie,“ řekla mi Monika Powalisz.

Monika byla nejspíš z mých známých první, o kom jsem se dozvěděla, že si koupil zahrádku. Vzpomínám si, že napřed jsem byla trochu překvapená. Pomyslela jsem si, že jsem zřejmě propásla změnu trendu.

„Opravdu jsem byla jedna z průkopnic. Ale hned po mně si spousta lidí z kreativní třídy“ – Monika je režisérka a scenáristka – „začala kupovat zahrádky. Sama jsem vyrůstala v hájence. U domu jsme měli záhony, s rodiči jsme okopávali zahradu a kolem byl les. V devatenácti jsem utekla do města.“

Na zahrádce, která se nacházela v kolonii sdružení Dolny Ogród na varšavské Żoliborzi, kde tenkrát bydlela, nehodlala nic pěstovat. „Jenom manžel si zasadil mangold. Listová zelenina. Skvěle rostl. Plodil i poté, co jsme se rozešli, a nikdo se o něj nestaral. Byla tam také klasická réva, máma jedné kamarádky sbírala hrozny a vyráběla víno.“

Pro Moniku měla být zahrádka především místem pro odpočinek. „Když jsem zahrádku kupovala, měla jsem malé dítě. Rozhodla jsem se, že chatka pro mě bude takový druhý obývací pokoj. Místo, kde budeme moct trávit čas, kam budeme zvat přátele a hosty, které bych doma nemohla pohostit. Nepostavila jsem skleník, jenom jsem pověsila houpací síť. Mělo to být místo, kde se odpočívá, přijímají hosté, ale kde se nepracuje.“

Místo klidu, útěku a ticha

Vicemeně ve stejné době jako Monika se majitelkou zahrádky stala Paulina Reiter, novinářka magazínu Wysokie Obcasy, ženské víkendové přílohy Gazety Wyborczej. Vždycky měla ráda město a zábavu, kterou nabízí. Vyrůstala v centru Lodže. Nikdy by ji nenapadlo, že bude radši trávit večer sama na zahrádce, než by šla do divadla nebo s kamarády do hospody. Paulinino zahrádkaření se od Moničino trochu liší.

Zahrádku má blízko domova, ve sdružení Nad Jeziozem na Czerniakowě v jižní části Varšavy. „Když jsem vodila dítě do školky, chodila jsem kolem těch zahrádek,“ vyprávěla. „Jednou byla otevřená brána, zvědavě jsem vešla dovnitř, abych se podívala, jak to tam vypadá, a narazila jsem na inzerát. ‚Prodám zahrádku č. 18.‘ Předtím by mě nikdy

nenapadlo kupovat zahrádku s chatou, ale šla jsem se na ni podívat. Zalíbila se mi. Byla moc drahá. Tolik jsem neměla, podívala jsem se, kolik bych mohla dostat z výpomocného půjčkového fondu v novinách, a tuhle částku jsem nabídla paní Wandě, majitelce. Souhlasila. Prodávala ji, protože si zlomila kyčel a neměla jak sem jezdit. A její syn o zahrádku neměl zájem – na rozdíl od peněz z prodeje.“

Sedíme u Pauliny na zahrádce. U stolu, ve stínu tří velkých stromů. Budou to zhruba naši vrstevníci, paní Wanda je sázela v sedmdesátých letech. Díky jí za to, tenkrát na zahrádkách takové stromy nesázeli skoro nikdo. Když už, tak ovocné. Tyhle dodávají zahrádkám úplně jiný charakter. Připadám si jako někde na Mazurách, ne pár set metrů od varšavské teplárny Siekierki.

Paulina, na rozdíl od Moniky, bývá na zahrádce převážně sama. „Je to místo klidu, útěku a ticha,“ vysvětluje mi. „Tady se můžu schovat. Mám tady svoje místočko, je to můj azyl.“

Dokonce ani psa sem moc často nebere. „On to tady nemá rád. Hned se začne nudit, kňučí, ať se vrátíme. Já to mám přesně obráceně.“

Paulina v chatce někdy přespává. Teoreticky by se to nemělo, pravidla sdružení to zakazují. Městské zahrádky mají uživatelům sloužit ve dne, ale když někdo stráví ve své boudě noc, nikdo mu to nevyčítá. „Ležela jsem si tu po večerech a cítila jsem i výčitky svědomí, co tu dělám takhle sama, že bych se asi měla na noc vrátit do bytu, k rodině. Ale přesto jsem tu zůstávala.“

Paulinini známí na zahrádku chodí jen málokdy. Kamarádky zve na čtenářský klub a na jaře na pivoňky. Paulina má několik keřků, po návštěvě každá z žen odchází s vlastní kyticí. Ale když někoho napadlo, že by si během pandemie u Pauliny zařídil home office, odmítla. Sama sice na zahrádku občas jezdí s počítačem, ale nehodlá z ní udělat druhou redakci.

Budovat byty, pěstovat mrkev

Monika měla od začátku jinou vizi. „O chatu jsem se dělila se známými. Sama jsem pořádala večírky, dovolovala jsem jim, aby v mém druhém, zeleném pokoji slavili své narozeniny.“

To ale neznamená, že se o zahrádku nestarala. Prostě jí chyběla zahradnická vášeň. Nezhlédla se v sázení ani prořezávání. Její vize se ovšem tloukla s koncepcí některých sousedů. „Sousedka si myslela, že můj javor je nálet. A jednou někdo uřezal větev mému skoro šedesátiletému ořechu. Nejspíš proto, že trčely přes plot.“

Spory o to, jaké by zahrádky měly být a jak by se na nich měl trávit čas, jsou nejspíš nevyhnutelné. Podle Moničina názoru část starých zahrádkářů těžko snášela, že ti noví nesečou travu, „protože pak se pampelišky rozšíří na jejich trávník a zaplevelí ho“, nebo že jezdí na zahrádku s dětmi – „plíny ve společném kontejneru“.

Největším nepřítelem jedněch i druhých jsou ovšem choutky developerů a dalších příznivců likvidace městských zahrádkářských osad. Tento trend přišel s kapitalismem, kdy se společné vlastnictví začalo považovat za přežitek éry, která právem odešla do propadlišť dějin, a rozšířil se názor, že všechno musí něčemu sloužit a musí si na sebe umět vydělat. Zahrádky, kterým se tehdy ještě říkalo „zaměstnanecké“, bývaly spojovány s obdobím socialismu, jeho neefektivitou a marnotratností, ačkoli vůbec nebyly výplodem tohoto období. První městské zahrádkářské kolonie začaly v Evropě vznikat už v 19. století. Panoval názor, že práce s půdou, na čerstvém vzduchu, nejen vylepší jídelníček dělníků tím, že jej obohatí o čerstvou zeleninu a ovoce, ale také ochrání chudé lidi před velkoměstskými neřestmi, jako je alkoholismus. „Kdyby byla

Nový příběh o městských zahrádkářských osadách

Ilustrace Jindřich Janíček

dělnická zahrada léčivem, doktoři by nepředepisovali proti alkoholismu a tuberkulóze nic jiného,“ napsal Adam Woroniecki, filosof a etik, v roce 1905.

V meziválečném období byly v Polsku zahrádkářské osady, určené méně movitým obyvatelům, rovněž populární. Své zahrádky měli horníci, tramvajáci i železničáři.

Dnes je jen ve Varšavě téměř dvě stě sdružení, jejichž zahrádky zabírají necelých dvacet kilometrů čtverečních. V celém Polsku je to pět tisíc sdružení s rozlohou 440 kilometrů čtverečních. Pozemky patří obcím nebo státu a spravuje je Polský zahrádkářský svaz, založený ještě za socialismu. Zákony týkající se zahrádek se během transformace státního zřízení několikrát změnily. Nyní platí deset let starý zákon, který Zaměstnanecké zahrádkářské osady transformoval v Rodinné zahrádkářské osady. Appetit městských představitelů na území zahrádek však nezažehnal. Jednou za čas se v různých městech, s Varšavou v čele, vynoří zvěsti, že město chce zahrádkářům zabrat pozemky a udělat z nich stavební parcely.

Průznivci těchto změn tvrdí, že městské pozemky jsou příliš drahé na to, aby na nich pár staříků pěstovalo mrkev. V nulých letech a později, zvláště po pandemii a v období čím dál většího povědomí o klimatické krizi, získává převahu jiný názor, tedy ten, že městské zahrádky jsou příkladem vyrovnaného rozvoje, pilířem zeleně a vlhkosti ve městě, útočištěm zvířat, ptáků, ale i obyvatel unavených velkoměstským rámcem a obtížemi každodenního života.

Móda zahrádkaření v kreativní třídě (jak ji pojmenovala Monika Powalisz) jistě tento diskurs posiluje. Od té doby, co novináři, umělci a urbanisté mají vlastní (ve skutečnosti jen pronajaté) zahrádky s chatkami, městští zastupitelé nápadně více počítají s průznivci dosavadní podoby zahrádkářských osad než s těmi, co orodují za jejich proměnu v další apartmánová sídliště.

Paulinu během našeho posezení na její zahrádce toto téma hluboce zasáhlo. Když

jsem přišla, ukázala mi řádky s permakulturními plodinami (které před několika sezónami ponechala jejich osudu), pivoňky (o které se stará i nadále), pochlubila se vlastnoručně opravenou střechou na domě a posadila mě do stínu modřínů a smrků, které vysadila paní Wanda. U rozhovoru u kávy a jahod jsme rychle přešly k našim životním peripetiím, ale při zmínce o eventuální likvidaci osady se v Paulině ozval zahrádkářský duch.

„Ano, určitě mě cituj,“ požádala. „Myslím, že město je dobré místo pro pěstování mrkve. Zahrádky nejsou jenom zelené plíce města. Myslím, že chudší lidé, ti, kteří nemají na vlastní chatu za městem nebo na cestování, mají na tenhle typ odpočinku právo. Jistěže by ten prostor mohl být přístupný celé společnosti. Jsem pro, aby se osady otevřely i pro nezahrádkáře, dala by se tu udělat volně přístupná hřiště nebo čítárny na čerstvém vzduchu. Ale v žádném případě by se půda neměla prodávat developerům, kteří z ní udělají ohrazenou enklávu pro boháče! Fakt si myslím, že místo k psychologovi by lidi mohli jednou za čas chodit na zahradu. Že nám přerušení vazby na půdu škodí a měli bychom udělat všechno, abychom ji posílili.“

Pak mi řekla, že když byla na střední, její rodiče koupili zahrádku u Lodže. Došlo k transformaci státního zřízení a nastal čas rychlého bohatnutí. Obyčejná zahrádkářská kolonie se začala měnit v sídliště sterilních domků s dvorky se zámkovou dlažbou a vysázenými tújemi. „Ale u nás to pořád bylo jako na chatě. Táta říkal, že to nejceněnější, co máme, je velký kompost, za který jsem se strašně styděla, protože nepasoval k těm elegantním novým domům. Ale teď už chápu, že měl pravdu. Taky tu mám kompostér.“

Zdravé snobství, nebo nezbytnost?

Monika, podobně jako Paulina, považuje za největší hrozbu pro zahrádkářské osady gentrifikaci. Může k ní dojít i na místech, kde se zahrádky udržely. „Na Żoliborzi začali asi před pěti lety přibývat noví, movití

majitelé. Rozmontovávali staré chatky a stavěli nové, připomínající spíše celoroční domy než zahradní budky. Trávníky obehnali živými ploty z tújí. Navozili veliké, hlasité sekačky,“ vyprávěla mi zhrozně. Monika se bojí, že jakmile umřou všechny „šeříkové bábinčky“, jak říká stařenkám-důchodkyním, které na svých zahrádkách tráví celé dny teplých ročních období, objeví se takových investorů ještě mnohem víc. Město by se mělo zamyslet, jak osady uchovat, a zároveň je před tímto jevem ochránit.

Monika svou zahrádku, vlastně právo jejího užívání, protože zahrádky v rámci sdružení není možné vlastnit, právě prodala. Už několik let bydlí v Berlíně, v jehož východní části jsou ostatně zahrádkářské osady také. Moc by si ale přála, aby idea městských zahrádek, levných a dostupných pro všechny občany, přetrvávala.

To, co se s osadami stalo během posledních několika desítek let, zrcadlí příběh polské transformace. Od pohrdání spojeného s opojením z principu soukromého vlastnictví a rozvoje přes zapomnění až po obnovený zájem v trochu jiném, světovějším kontextu. Spolu s pozorností, kterou zahrádky obdařila kreativní třída, ne zrovna bohatá, zato mediálně vlivná a „ovládající diskurs“, se změnil způsob, jak se o nich mluví. Svůj vliv měly také četné vědecké studie věnované fenoménu zahrádkářských osad. Etnologové, sociologové a urbanisté je začali chápat v kontextu trendů, jež se v poslední době objevují v sociálních vědách. Zahrádky už nebyly místem pro zábavu a rekreaci, úkrytem před horkem a shonem města. Začalo se zdůrazňovat, že je to forma přežívání kultury, budování paměti a tvoření identity. Magdalena Zych v textu *Kilka arów cały świat. O poznawaniu ogródków działkowych* (Celý svět na několika arech. O poznávání zahrádkářských osad, 2012) poznamenává: „Zahrádkářské osady jsou nasycené formami minulého času nejen v podobě rostlin, které tu již byly, linií starých pěšin, přinesených věcí, ale i vzpomínek nejen na minulost zahrádky,

ale na minulost života vůbec. Máme tudíž zahrádkáře-vyhnance, kteří našli domov v *taskscapu* [„krajíně úkolů“] své zahrádky. A kdyby byla taková zahrádka pojata v literárním díle, druhý plán by rázem zaplnily odkazy na Přírodu vtělenou do tradic. Ačkoli se městský zahrádkář na svém kusu země noří do světa nevýslovné zkušenosti, rezonuje tím, co formovalo jeho vkus a potřeby prostřednictvím kultury, jíž je součástí.“

Zahrádky jako místo „nevýslovné zkušenosti“, hrdinky vědeckých projektů či uměleckých intervencí zaplňující instagram a probírané v módních časopisech, bude náročnější zlikvidovat a prodat developerům. Už dávno se ví, že dobrý příběh je základ, bez kterého se nedá jistě chování či trend přemocit.

Bylo by možné vysmívat se současné kultuře a vytýkat jí pokrytectví, že pod rouškou rovnostářského diskursu brání třídní výsady (právo na užívání zahrádky v některém z velkoměstských sdružení může stát i přes sto tisíc zlotých). Bylo by ale dobré mít na paměti, že mezi milionem uživatelů městských zahrádek v Polsku (v jiných zemích regionu je jistě poměr podobný) tvoří i nadále polovinu důchodci, pro něž není odpočinek u chatky a práce na záhonech alternativou prázdnin v dalekých zemích, nýbrž jedinou dostupnou formou pohybu a zábavy.

Autorka je novinářka a socioložka.

Z polštiny přeložil **Michael Alexa**. Text vznikl za podpory Nadace Rosy Luxemburgové.

PLETIVO A2

literární podcast
Blanky Činátlové

PROSTOR

revue

121

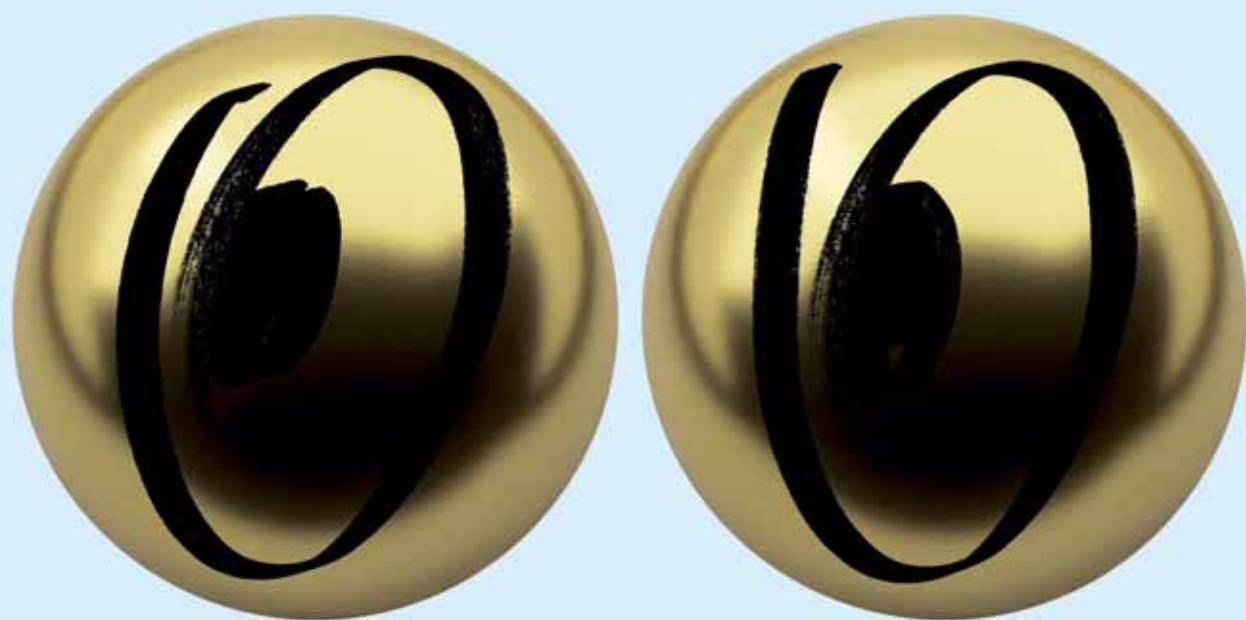
POZOR ŠTÍRA

Nové číslo v dramaturgii Terezy Vandrovcové, české průkopnice v oblasti tzv. animal studies, se pokouší zpochybnit pomyslnou propast mezi zvířaty a lidmi, a dospět tak k příznivější mezidruhovému empatii.

www.revueprostor.cz

IG: @revueprostor

„Dáváme prostor tomu, co jinde nemá místo.“

29/6—29/9
2024
VERNISÁŽ
29/6 15.00

Společnost
Jindřicha
Chalupeckého

GAMPA + 29 = ❤️ C: centrum pro otevřenou kulturu

GAMPA — GALERIE MĚSTA PARDUBIC
AUTOMATICKÉ MLÝNY 1962, PARDUBICE
OTEVŘENO: ÚT—NE 11.00—19.00
GAMPA.CZ SJCH.CZ AUTOMATICKEMLYNY.EU

VELKÝ ZLATÝ VŠEČI — 35 LET CENY JINDŘICHA CHALUPECKÉHO

Za finanční podporu děkujeme

MINISTERSTVO
KULTURY

Státní fond kultury ČR

Pardubice

Mediální partneři

ART
ANTIQUES

artalk

Artikl

ArtMap

Artyčok

A2

Flash Art

Dohodnout se je možné

Francouzské volby a úspěch levice

Předčasné parlamentní volby, které prezident Macron vyhlásil po úspěchu krajně pravicového Národního sdružení ve volbách evropských, skončily nečekaným vítězstvím levice. Ta se dokázala během několika málo dnů sjednotit a přijít s projektem Nové lidové fronty.

SÁRA VIDÍMOVÁ

Výsledky druhého kola francouzských legislativních voleb jistě zaskočily nejen politiky a komentátory, ale také širokou veřejnost. Levicově zaměřené Francouzi a Francouzky se 7. července večer, když se sčítaly výsledky, sešli na pařížském náměstí Republiky, aby se společně postavili Národnímu sdružení, kterému všechny relevantní průzkumy předvídaly vítězství. Z trzny se ale nakonec vyklubaly velkolepé oslavy a pocity naděje a sounáležitosti alespoň na chvíli přebily dlouhotrvající znechucení a strach.

Pravicová hrozba

Naději přinesl výsledek Nové lidové fronty, sjednocené levicové koalice, která vznikla bezprostředně po rozpuštění dolní komory francouzského parlamentu Emmanuelem Macronem. Ten reagoval nejen na prohrané evropské volby, ale zřejmě také na tenze ve společnosti i mezi poslanci a poslankyněmi. Proslýchalo se totiž, že pokud by parlament neprošel rozpočet na následující rok, což je zásadní dokument, který se tradičně diskutuje a schvaluje na podzim, musel by jej prezident tak jako tak rozpustit.

Macron prozatím žádá občany o čas. Foto Evropský parlament (CC BY 2.0)

Levicové síly po třech dnech jednání vyšly do světa s poměrně radikálním programem, novým názvem i vizuálem. Rychlost jejich akce naprosto zastínila diskuse na pravici i v macronistickém středu, který za levici pokulhával. První kolo voleb do Národního shromáždění doprovázela historicky nejvyšší účast od osmdesátých let 20. století – do volebních místností se dostavilo bezmála šedesát dva procent voličů. Výsledky však nejen potvrdily trend naznačený v průzkumech, ale dokonce naznačily, že by krajně pravicové Národní sdružení vedené Jordanem Bardellou (viz A2 č. 14/2024) mohlo získat absolutní většinu.

Ve francouzském volebním systému, který je dvoukolový a většinový a v němž se volí v celkem 577 okrscích vždy jeden mandát, je velmi obtížné cokoli predikovat. Ve druhém kole se totiž začíná v podstatě nanovo, do voličského chování se promítají regionální témata, relevance volených osobností, jejich práce pro daný okrsek nebo také pragmatické rozhodování voličů. A byla to opět levice, kdo promptně vyzval jak vlastní kandidáty, tak ostatní politická uskupení, aby odstoupili v těch okrscích, kde se do druhého kola kvalifikovali tři nebo více kandidátů, a kde je tedy možné přehlasovat Národní sdružení.

Disciplinovaná levice

„Ani jeden hlas krajní pravici,“ znělo z úst madora francouzské levice a otce zakladatele

hnutí Nepoddajná Francie Jeana-Luca Mélenchona po vyhlášení předběžných výsledků prvního kola. Velmi záhy začali z volební mapy pro druhé kolo disciplinovaně mizet hlavně zástupci Nové lidové fronty. Ve prospěch Macronova hnutí Společně jich odstoupilo skoro 130, zato centristé si pečlivě vybírali, kde dají šanci levicovým silám a kde ne. Mezitím na půdorysu chaosu a nejistoty média varovala před extrémí, prezident Macron zdůrazňoval, že „Francii hrozí nebezpečí, ať už se k vládě dostane extrémní levice, nebo pravice“, a neopomněl připomenout, že jedinou přijatelnou silou jsou lidé kandidující za jeho hnutí. Jako by stihl zapomenout nejen na to, že zemi do této situace dostal on sám, ale i na fakt, že jeho politika znechucuje Francouze čím dál víc a je to právě on, kdo dlouhodobě vévodí žebříčku nejméně oblíbených prezidentů Páté francouzské republiky.

Nepřehledné situaci určitě nepřidali Republikáni, kteří se nedokázali rozhodnout, kdo je větším zlem, a někteří jejich zástupci otevřeně deklarovali, že raději podpoří Národní sdružení než levicové síly nebo macronisty. Ale ani Nové lidové frontě se nevyhnula klopýtnutí.

dominuje v určitých regionech nebo konkrétních městech. Pro levici jsou to hlavně předměstí velkých měst. Zcela ovládla Paříž i její okolí, kde své pozice často neobhájila „prezidentská většina“. Dále získala Nantes, Bordeaux, Dijon, část Marseille a Lyonu. Strategii Nepoddajné Francie je mobilizace předměstí a obyvatel nefrancouzského původu, což se jí daří. Ztratila ale v severní postindustriální Francii, kde až na drobné výjimky, jako je třeba první okrsek města Amiens, v němž uspěl Ruffin, na celé čáře vítězí lepenovci. Macronisté částečně ztratili velká města a střed Francie, dominantní zůstávají v Bretani, což je dlouhodobě region, kam se stěhují zástupci vyšší střední třídy, lidé v důchodovém věku a spíše konzervativnější Francouzi. Národní sdružení potvrdilo svou dominanci na severu, posílilo na jihu, který je typickým svým rurálním konzervatismem, a získalo velké množství okrsků na východě země.

Zvolení poslanci a poslankyně jsou z velké části staronoví, tedy znovuzvolení, ale přicházejí i úplně noví politici a političky. Z Nové lidové fronty stojí jistě za zmínku odborář z konfederace CGT Bérenger Cernon, který se do svého zvolení živil jako řidič příměstského vlaku RER D, nebo aktivista z antifašistické Mladé Gardy Raphaël Arnault. Za socialisty v dolní komoře usedne exprezident François Hollande a za Zelené úspěšná poslankyně Marie Pochon, která získala v regionu Drôme velmi silný mandát a porazila Národní sdružení, jež je v tomto regionu velmi silně zastoupené. Lepenovci měli bezprostředně po druhém kole z ostudy kabát, protože se přišlo na to, že skoro dvacet kandidátů mělo buď velmi podivnou minulost (otevřeně se hlásili k neonacismu), nebo se nevhodně vyjadřovali v průběhu kampaně. Kritiku se snažil Jordan Bardella odrazit tak, že tyto lidi nazval „černými ovci“, které si strana nedokázala pořádně zkontrolovat. Kolik takových lidí se ještě objeví, je otázka, ale Bardella bude mít jistě co dělat, aby své kandidáty obhájil.

Patová situace a jak z ní ven

Předseda vlády Gabriel Attal, který sice svůj post poslance obhájil, ale uznal porážku hnutí Společně, hned následující den podal demisi. Tu vzal prezident Macron na vědomí, zároveň však Attala požádal, aby ve funkci setrval, dokud bude potřeba. Taková byla i prosba ze strany pařížské starostky Anne Hidalgo, která má plné ruce práce s přípravami Letních olympijských her, jež začnou 26. července.

Macron se na chvíli odmlčel a ve středu 10. července napsal svým spoluobčanům dopis, v němž konstatuje, že volby nevyhrála žádná ze stran, protože nikdo nedosáhl absolutní ani relativní většiny. Požádal tedy o čas a pochopení a apeloval na všechny „republikánské a proevropské“ poslance, aby se pokusili utvořit funkční vládu. Tento postup se nelíbí ani vítězné levicové koalici, ani krajní pravici. Nová lidová fronta dokonce přišla v reakci s adepthkou na premiérku Francie: navrhla prezidentku Réunionu Huguette Bello, na níž se shodla Nepoddajná Francie, komunisté a částečně i Zelení. Trnem v oku je ale socialistům, kteří jsou druhou nejsilnější stranou v koalici a chtějí, aby se premiérem země stal jejich generální tajemník Olivier Faure. Konflikt došel tak daleko, že Bello kandidaturu nakonec odmítla. V době psaní tohoto článku neexistuje shoda ohledně osoby, která by měla hájit program levicové koalice v paláci Matignon. Situace se však mění každým dnem a v úvahu v tuto chvíli připadá celá řada variant od menšinové vlády levice přes širokou koalici „umírněných“ až po koalici vládu macronistů s republikány podpořenou Národním sdružením.

Autorka je politoložka.

Kdo jsou noví „députés“

Zatímco volební mapě Francie po prvním kole vévodila hnědá barva odkazující na Národní sdružení, po druhém kole byla mapa mnohem barevnější. Každý ze tří nejsilnějších bloků, které po inauguračním zasedání 18. července obsadily nové Národní shromáždění,

Láska nesmí vyžadovat krev

Rusko očima Jeleny Kostučenko

Kniha *Moje Rusko* od ruské novinářky Jeleny Kostučenko, která po začátku války na Ukrajině musela emigrovat do Německa, krátce po svém ruském vydání vyšla i v češtině. Autorka se v ní na základě individuálních lidských příběhů i toho vlastního snaží pochopit, co se stalo s její rodnou zemí.

OLGA PAVLOVA

Název knihy Jeleny Kostučenko *Moje Rusko* by v doslovném překladu zněl *Moje oblíbená země*. Původní titul odkazuje k prvním veršům současné ruské hymny, která vznikla krátce po nástupu Vladimira Putina do prezidentské funkce v prosinci roku 2000: „Rusko je naše posvátná velmoc, Rusko je naše oblíbená země.“

Připomeňme, že Putin navrhl využít melodii hymny z dob Sovětského svazu a napsat pro ni nový text. Tento plán samozřejmě záhy prošel státní dumou. Autorčino zacházení s ruskou hymnou ovšem vyznívá spíše sarkasticky. Každou kapitolou a každou větou totiž zdůrazňuje, že Putinova propaganda zemi indoktrinovala, neboť učí, že pokud člověk miluje svou vlast, má držet hubu a krok, a když na to přijde, musí jít zabíjet Ukrajince. Tento rozměr názvu se po převedení do češtiny vytratil, ale vyznění knihy zůstalo stejné. Kostučenko dokazuje, že láska nesmí vyžadovat krev, lež a podřízenost, ale péči, a pokud si to situace žádá, tak i nemilosrdnou kritiku.

Bod zlomu

Autorčina kritika v žádném případě nepřipomíná výkřiky rozčilené novinářky, ale zakládá se na sedmnáctileté praxi v deníku *Novaja gazeta*. Kostučenko knihu sestavila z lehce upravených reportáží psaných pro zmíněné periodikum a prokládá je osobními příběhy, které v rámci celého textu nemají fungovat jako způsob sebeprezentace, ale plní spíše specifickou průvodcovskou roli. Hlavním motorem textů je urputná snaha pochopit, jak „její“ Rusko přišlo k současné totalitární podobě. Když o sobě tedy vypráví, dělá to proto,

aby analyzovala, jakou roli v proměně společnosti sama sehrála. Právě tyto pasáže drží knihu pohromadě; díky jednotné linii a ústřední postavě Jeleny, která postupně dospívá, učí se a stále více věří v poslání novinářské profese. Nedělá přitom žádné globální závěry, v nichž by bylo dopředu jasné, kdo za vše může a co se mohlo udělat lépe. Ve svých reportážích analyzuje samozřejmě, ale často i opomíjené věci, jako jsou rozdíly v životech a příjmech lidí v Moskvě a ve zbytku Ruska. Nezapomíná zdůraznit, že se tato nerovnost stala normou, z níž se zrodil pocit bezmocnosti.

Současní komentátoři ruské politiky často považují anexi Krymu za přelomový okamžik, v němž se ukázaly modely následujícího směřování země, které nezvratně vedly k režimu potlačujícímu opozici, individuální svobodu a ke snaze získat úplnou kontrolu nad společností. Kostučenko jde ovšem ještě hlouběji do minulosti, vrací se do roku 2004 a ve své nejsilnější reportáži o tragédii v Beslanu zdůrazňuje, že právě tato jatka na půdě školy jsou bodem zlomu, díky němuž si Putin uvědomil, že si může beztrestně dovolit téměř cokoli.

Letos 1. září uplyne dvacet let od chvíle, kdy teroristé požadující nezávislost Čečenska drželi jako rukojmí přes tisíc lidí. Po několika dnech do školy vtrhly speciální jednotky FSB, během útoku použily plamenomety, granátomety a v jednu chvíli na školu dokonce střelil i tank. Zemřelo 309 lidí, z toho 185 dětí. K žádnému vyjednávání nedošlo. Záchrana rukojmích nebyla hlavním cílem – tím bylo zničení útočníků, neboť krátce před touto tragédií Putin z obrazovky státních televizních stanic prohlásil, že s teroristy vyjednávat nehodlá. Hned po události sice na každém rohu znělo, že jsme byli svědky největší tragédie v moderních ruských dějinách, ale k pořádnému vyšetřování incidentu nikdy nedošlo. Město Beslan, které v té době čítalo okolo 35 000 lidí, přitom ztratilo během pár dnů téměř jedno procento obyvatel.

V soukolí násilného systému

Další propracovaná a emocemi nabitá reportáž líčí historii celostátního systému psychoneurologických internátů, kde v nelidských podmínkách žijí lidé s fyzickými a psychopatologickými diagnózami. Během přípravy textu Kostučenko v roce 2021 strávila v jednom z těchto zařízení čtrnáct dní.

Z vlastní zkušenosti tak může potvrdit, že život v internátu představuje nový způsob státní tyranie, v níž jsou lidé zbaveni veškerých lidských práv: nemohou určovat ani délku vlastních vlasů, jsou jim zakázány osobní vztahy; pokud vyjádří nespokojenost, dostanou koňskou dávku léků; nesmějí klást otázky a musí jen poslouchat. Autorka uvádí, že v ústavech žije 177 tisíc lidí, z toho 21 tisíc dětí, a nezapomíná upozornit, že celý systém je financován a řízen státem.

Nešlo by o objektivní novinářinu, kdyby se nesnažila pochopit brutalitu personálu. Reportáž ukazuje, že v těchto místech pracují zpravidla ti, kteří nedokázali ve svém regionu sehnat jinou práci. Dostávají se tím do soukolí nařízení a tabulkových norem. A podobně jako jejich pacienti se jim podvolí. Samotný systém je nastaven tak, že se v podstatě neobejde bez páčání fyzického a psychického násilí. Zřízenec má na starosti v průměru čtyřicet pacientů a musí třikrát denně dohlížet na úklid celého oddělení. Svou práci fyzicky nestihá, takže si za cigaretu či čajové pytlíky najímá „rezidenty“. Reportáž z internátu slouží jako jednoduchý můstek k ilustraci toho, co se děje v celé ruské společnosti, kde sice možnost volby existuje, ale mnozí lidé podobně jako část personálu přistupují na nastavená pravidla a z různých důvodů se stávají spolupachatelé zločinů současného režimu.

Autorka píše samozřejmě i o válce s Ukrajinou a o svých počátcích v *Nové gazetě*. Reportážemi ovšem také polemizuje s hlasy, jež zvrácenost ruského systému vysvětlují etnicou nebo její příčiny hledají ve zvlátnostech tamní historie a kultury. Kostučenko je totiž svým způsobem stále patriotkou, svou zemi ovšem nemiluje zaslepeně – jakožto příslušnice generace, která měla dočasně příležitost žít v lepší zemi, avšak svůj boj záhy prohrála, ji podrobuje přísné kritice. *Moje Rusko* není kniha o abstraktních hodnotách a kategoriích, jako je stát, národ nebo politika, ale o konkrétních lidech a jejich příbězích a také o možnostech, z nichž si musí každý den vybírat. A rovněž o tom, čeho se bojí, koho milují a koho nenávidí.

Autorka je komparatistka.

Jelena Kostučenko: *Moje Rusko*. Přeložil Libor Dvořák. Argo, Praha 2024, 344 stran.

ULTIMÁTUM

„Zelení ničitelé“ EU

MIROSLAV PATRIK

Na základě hlasování osmdesáti členek a členů odborné komise zveřejnily Děti Země v pátek 28. června 2024 výsledky 29. ročníku ankety antiekologických výroků Zelená perla. Vítězem se stal hlavní ekonom společnosti BH Securities, a. s., a poradce předsedy vlády Štěpán Křeček. Druhé místo obsadil poslanec, předseda hnutí ANO a držitel Zelené perly v letech 2013 a 2019 Andrej Babiš a třetí místo europoslanec za ODS Alexandr Vondra. Patří se také připomenout, že v roce 2022 po třiceti letech zanikla cena Ropák, udělovaná za antiekologické činy – naposledy ji získal ministr životního prostředí, poslanec za hnutí ANO Richard Brabec, vítěz Zelené perly 2020.

Největší šanci na vítězství měl letos senátor za ODS Tomáš Jirsa, jenž byl nominován hned za tři výroky, v závěsu za ním byl Andrej Babiš a předsedkyně KSČM Kateřina Konečná, kteří měli nominace za dva výroky. Anketu ale nakonec s přehledem vyhrál ekonomický poradce premiéra, který loni v srpnu v rozhovoru pro Seznam Zprávy v odpovědi na otázku, proč u nás vzniká málo bytů a nízkým tempem, řekl: „Nemůžeme být skanzen, který tady bude pořád udržovat nějaká pole, která v podstatě nic nenesou. Ty budovy by přinesly daleko větší ziskovost.“

Na druhém místě skončil předseda hnutí ANO Andrej Babiš, který se loni v dubnu v *Rádiu Impuls* zaměřil na kritiku Zelené dohody pro Evropu a na letošní volby do Evropského parlamentu: „Zelení šílenci, kteří jsou v tom Evropském parlamentu, jsou často i zkorumpovaní. Co oni chtějí? Chtějí, že na moři budou větrníky, na poli budou soláry, budeme mít červy. Oni chtějí zničit skot a všechno. Tito blázni zničí Evropu.“

Třetí místo „vybojoval“ europoslanec za ODS Alexandr Vondra, jenž loni v září v rozhovoru pro CNN Prima NEWS ohodnotil ekologickou politiku evropských institucí následovně: „Green Deal je tragédie ve své radikalitě, protože fakt je, že všechno zdražuje a horko je tu furt dál. Dokonce i tady ve studiu.“

Na historicky nejúspěšnějšího účastníka obou zmínovaných anket, Václava Klause (Ropák 1993, Zelená perla 1995, 2005 a 2007) tentokrát zbylo jen šesté místo. Bývalý prezident si ho vysloužil za prohlášení: „Jsme obětí zelené ideologie, obětí zelené barvy, která místo barvy rudé se dnes stala tím hlavním zlem současného světa a současného Západu.“

Mezi zaslánými antiekologickými výroky letos převažovaly ty, které útočily na Zelenou dohodu, na snahy o vyšší ochranu krajinné biodiverzity a také na ty evropské instituce, jež tuto agendu prosazují. Nejdůležitější ovšem je, že stále platí základní účel ankety – smát se veřejně sdělovaným hloupým názorům na ochranu životního prostředí, a to i přesto, že jsou stále agresivnější. Možnost poukázat na původce směšných výroků je totiž znakem svobodné, demokratické společnosti. Důsledná ochrana přírody Evropskou unií ani demokracii rozhodně nezničí.

Beslanský školní masakr nepřežilo 309 lidí, z toho 185 dětí. Foto Leon (CC BY-SA 3.0)

Franz Spunda
Bafomet
Přeložila Ingeborg Fialová-Fürstová
Univerzita Palackého v Olomouci 2023, 284 s.

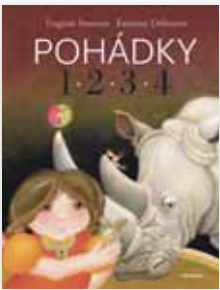
Olomoucký rodák Franz Spunda (1890–1963), který většinu života působil ve Vídni, byl mezi válkami vydáván i v češtině, po angažmá v NSDAP se po něm však slehla zem. Nyní je jeho dílo připomenuto nově přeloženým okultním románem z roku 1928. Kniha o osudovém setkání a lásce, která překoná dábělské nástrahy pohrobků templářského hnutí, je melodramatický brak, navazující na tehdy oblíbené exploatace mystiky a alchymie. Příběh se točí kolem zděděných alchymických arkán: vyrábí se tu zlato z olova, pije se aum potabile a odhalují se rejdy templářů usilujících o vládu nad světem za pomoci děsivého Bafometa. V předmluvě se mimo jiné dočteme, že „na rozdíl od Meyrinkova módního a široce exploatovaného okultismu se Spunda ve svém raném díle dotýká intuitivního pojetí hrůzy, bez učených příkras“. Hrůzy je však v románu, jenž se s Meyrinkovým dílem nedá příliš srovnávat, spíš pomálu, ocenit naopak lze dispute o vztahu okultní tradice a církevního učení. Spunda měl nastudováno obojí a pokoušel se funkčně propojit jednotlivé motivy i historické příklady, byť poněkud na úkor konzistence děje. Všechna pozornost je přitom směřována ke schopnosti rozlišit mezi dobrem a zlem. Dozvídáme se, že vše, co staré knihy sdělovaly, bylo jen podobenství a že řešení všech tajemství leží jen v lidském srdci, k němuž směřují vyšší síly, aby je očistily a posvětily, zatímco temné síly se manifestují jen v jeho pozemskosti. A že z hvězd vychází zařízení, které oba světy drží pohromadě v harmonii, jež – byť zdaleka není dokonalá – radostně přitakává svému božskému tvůrci.”
Karel Kouba

Serhij Žadan
Internát
Přeložil Miroslav Tomek
Argo 2023, 277 s.

Když v roce 2014 začal konflikt na východě Ukrajiny, Serhij Žadan region několikrát navštívil. Zažil napětí na tamních frontových liniích a v roce 2017 pak vydal román Internát, ve kterém líčí příběh ukrajinského učitele Paši a jeho cestu do míst, kde se každý den vedou boje o územní zisky. Paša je necharismatický podivín, člověk, kterému se v základním modu tak nějak do ničeho nechce, ale když už začne, je ve svém úsilí vytrvalý a cílevědomý. Do války nejede bojovat, ale vyzvednout synovce, chovance internátu, který zůstal uvězněný v místech ozbrojených střetů. Internát, jak se posléze ukáže, je těžko dosažitelným cílem a zároveň místem, které nelze úplně snadno opustit. Oba hrdinové se na útěku protloukají zničenou, vylištěnou krajinou, vykreslenou v žánru postapokalyptické literatury, peklem světa, které na několika místech upomíná na Dantovu slavnou báseň. Kdo čeká humanistické poselství, tak jak tomu bývalo ve válečných románech zvykem, bude nutně zklamán. Žadanův román je ve všech ohledech nemilosrdnou zkouškou člověka uvízlého v pasti války. Zatímco všude okolo se vraždí, jednotlivec musí dospět, rychle se adaptovat na poměry a pak už jen zarputile bojovat o život. Prokousávat se tímhle velkým válečným dobrodružstvím vyžaduje značné úsilí, snad jen občasné metaforly dají čtenáři ulevit a připomenou, že je to pořád ještě „jen“ literatura. Nesnesitelná, přesná a drásající. Jako bonus ho budou stíhat otázky typu „Je opravdu možné, aby se TOHLE někdy dělo i tu?“.

Jakub Vaníček

Eugène Ionesco
Pohádky 1, 2, 3, 4
Přeložil Jakub Hlaváček
Malvern 2023, 112 s.

Proslulý francouzský dramatik rumunského původu Eugène Ionesco (1909–1994) je u nás dobře znám již od šedesátých let, kdy česká divadla uváděla jeho absurdní hry Plešatá zpěvačka, Lekce, Židle, Třeštění ve dvou, Král umírá a Nosorožec. Poté, co v roce 1968 odsoudil sovětskou agresi proti Československu, se ocitl na černé listině a mohl se vrátit na zdejší scény až po listopadu 1989. Je chvályhodné, že překladatelé v posledních desetiletích zpřístupňují i jeho „nedivadelní“ díla, jako jsou Střípky deníku, román Samotář, povídkový soubor Fotografie plukovníka a rozhovory o divadle, literatuře a tvorbě Mezi životem a snem. Ionescovy čtenáře nejspíš překvapí dílko vydané na konci loňského roku ve zdařilém českém překladu: jeho čtyři pohádky vznikly jako ztřeštěné historky, jež nápaditý otec vyprávěl své dcerce. Běžné domácí příhody se rozvíjejí v humorných detailech a vrcholí situační, ale především jazykovou absurditou: „Tomuhle se říká sýr?“ ptá se Josefínka. „Tak dobře, budeme si myslet, že je to sýr.“ „Ne, ne,“ řekl tatínek, „protože sýru se neříká sýr, ale hrací skříňka. Hrací skříňce se říká koberec.“ Malé i větší děti určitě ocení něhu, hravost a zábavnost pohádek, ilustrovaných půvabnými fantazijními obrázky. Návštěvníkům Ionescových her pohádky připomenou, že jejich autor už v polovině minulého století poukazoval na „tragédii jazyka“ v moderním světě a varoval před rozmachem vyprázdněné mezilidské komunikace, připomínající samoúčelné výlevy figur v Plešaté zpěvačce.

Libuše Valentová

Čche Jondžu
Cesta kocourka Chloupka
Přeložila Petra Ben-Ari
Host 2024, 168 s.

Z jihokorejské literatury se k nám v poslední době dostaly zejména překlady románů Han Kang, teď ale přichází nakladatelství Host s novinkou pro děti. Knižka Cesta kocourka Chloupka od autorky a výtvarnice Čche Jondžu vyšla loni, letos byla zmíněna při ocenění Opera Prima na veletrhu dětské knihy v Boloni a teď se rychle dostává i k českým čtenářům. Kniha je to skoro až komiksová – většinu místa zabírají půvabné ilustrace, středně doprovobené textem. V něm sledujeme cestu malého kocoura, který jednou v noci zahlédne usměvavé světélko a rozhodne se ho najít. Přitom potká několik lesních tvorů, s mývalem například uvaří lahodnou večeři, myškám pomůže postavit nové hnízdo a se soby oslaví svátek přicházející zimy. Všichni ho přitom varují před setkáním s děsivým medvědem. Jak se ale ukáže, medvěd zas tak děsivý není, navíc umí ušít nejrůznější předměty, ať už deku, nebo deštník z listů. Chloupek se tak ledacos naučí, získá nové kamarády a zároveň zjistí, že věci někdy nejsou tak hrozné, jak se v lese povídá. Na knize je nejzajímavější hravá práce s kresbou a textem, které se dobře doplňují a navozují pocit, jako bychom četli mnohem starší dílo, ač napsané současným jazykem. Obrázky plné přírodních motivů totiž působí skoro jako dřevoryty Hokusaie Kacušky z 18. století. Podle údajů na přebalu je kniha kapsního formátu určená dětem od tří let, minimalistický příběh ale zaujme i dospělé a možná jim připomene Krtkovo putování za tajuplným lékem zvaným Matricaria chamomilla.

Jiří G. Růžička

Policajt v Beverly Hills: Axel F (Beverly Hills Cop: Axel F)
Režie Mark Molloy, USA 2024, 115 min.
Premiéra na Netflixu 3. 7. 2024

Senioři vyrazející opět do akce jsou v posledních letech už v podstatě stálíci amerického filmového provozu. Jenže zatímco k oživení osmdesátkových či devadesátkových testosteronových mastodontů se zhruba třemi výrazy tváře stačilo přepočítat vrasky a vymyslet pár vtipů na téma stárnutí, v případě upovídáného věčného pubertáka, jako je Eddie Murphy, je čas o dost nemilosrdnější. Série Policajt v Beverly Hills, a obzvlášť její první díl z roku 1984, ztělesňovala to, co bylo v Hollywoodu osmdesátých let nejpopulárnější. Bezstarostný detektivní snímek spoléhal na charisma hlavního hrdiny, děj tu prakticky nebyl potřeba, stačilo sledovat, co Murphy coby detektiv Axel Foley provede příště a jak se z jakékoli situace dovede dostat spíše díky své výřečnosti než pomocí zbraní. Čtvrtý snímek série vznikl 34 let po posledním dílu a postrádá právě to, čím se kdysi zapsala do paměti lidí, kteří dnes teskní po osmdesátkové estetice: lehkost. Debut australského režiséra Marka Malloye působí podobně těžkotonážně jako stavební vozidlo s radlicí, jímž se v úvodní akční scéně protagonista prodírá ulicemi Detroitu. Dříve stačilo k navození atmosféry pár záběrů na afroamerickou mládež breakující v ulicích, novinka spoléhá jen na známé syntezátorové melodie tehdejšího hitu Axel F. Murphy se snaží přesvědčit okolí, že je stále ten stejný rošťák, nikdo mu to však nevěří. Včetně tvůrců, kteří do filmu připsali vážnější a nepříliš funkční rodinnou linku.

Tomáš Stejskal

Splendor and Misery. New Objectivity in Germany
Leopold Museum, Vídeň, 24. 5. – 29. 9. 2024

Pokud jste odcházeli z výstavy Nové realismy v Galerii hlavního města Prahy s pocitem, že byste rádi lépe poznali německé hnutí nové věčnosti, k němuž se místní meziváleční českoslovenští umělci a umělkyně vztahovali, máte štěstí. Do konce září můžete ve vídeňském Muzeu Leopoldových prozkoumat kresby a malby Maxe Beckmanna, Otto Dixe, Georga Grosze a mnoha dalších zásadních postav výtvarného prostředí Výmarské republiky. Rozsáhlá expozice Splendor and Misery (Lesk a bída) je, podobně jako zmíněné Nové realismy, postavena zejména na malířských dílech, v nichž se tyto tendence projeví nejsilněji, daleko jasněji se však obrací k dobovým sociálně-politickým tématům a společenským pohybům, které hnutí Neue Sachlichkeit ve dvacátých a třicátých letech formovaly. Kurátor Hans-Peter Wipplinger si velmi dobře uvědomuje nejednoznačnost a spletitost osudů umělců a umělekyní, jejichž díla prezentuje – u všech, kterým se dostalo rozšířené popisky, se můžeme dočíst o jejich osudu po roce 1933 – a často se jedná o skutečně překvapivé trajektorie. Nástup Hitlera k moci je obecně klíčovým momentem, o němž se výstava opírá a který si návštěvnictvo z většiny evropských zemí dokáže přeložit do současné politické situace. O to víc osvěžující je, že queer, feministická nebo sociální témata jsou zde probírána sebevědomě – otevřeně a důstojně. Výstava ukazuje, že nová věčnost se soustředila na politicko-kulturní problémy, které bohužel rezonují i po sto letech. Z výstavních prostor se dá odcházet jedine s hlubokým přáním, aby se dějiny Evropy netočily v bludném kruhu.

David Bláha

Albert Lamorisse, Vít Peřina a kol. Červený balónek
Naivní divadlo, Liberec, psáno z uvedení na Regionech 26. 6. 2024

Středometrážní hraný film od Alberta Lamorisse patří k ikonickým dílům pro děti. Laskavým příběhem o přátelství chlapečka a nafukovacího balónku se nechala inspirovat režisérka Michaela Homolová spolu s dramaturgem Vítem Peřinou. Jejich loutková inscenace má celou řadu předností, avšak v paměti zůstane zejména jevištěátko umístěné na točně a výprava od Berty Doubkové. Výtvarnice při práci nejspíš vycházela z kubismu a městské panoráma rozložila na jednotlivé barevné plochy. Pohyb otáčivou scénou v divákovi vyvolá úžas podobný pohledu skrze kaleidoskop. Zdrojem nekončícího překvapení jsou – vedle chůze křivolakými ulicemi – také samotné loutky a rozložitelné domečky. K plynulým přestavbám dobře slouží i triphopový doprovod od Filipa Homoly. Melancholický zvuk klarinetu v leččems připomene soundtrack ke hře Machinarium. I v něm roztomilá postavička prochází roztodivným městem a čelí nástrahám tří sígrů. Ti během představení navíc jezdí na sajdkáře. Autorské duo tak příběh obohatilo o téma, které Lamorisse ještě v polovině padesátých let nemusel příliš řešit – přeplněnost měst auty a s nimi související nebezpečnost pro chodce. Závěr představení, určeného již pro tříleté publikum, však nevyznívá aktivisticky, ale vrací se k původnímu námětu. Poté, co raubíří kouzelný balónek zničí, skončí ve vězení, což mi ovšem přijde poměrně kruté. To ani v dětském světě neexistuje lepší varianta, jak potrestat tři malé kaziševy?

Štěpán Truhlařík

Claire Rousay Sentiment
LP, Thrill Jockey Records 2024

Nové album kanadsko-americké hudebnice Claire Rousay nezačíná optimisticky. Slyšíme mužský hlas, který říká: „Jsou čtyři ráno, a já nedokážu přestat vzlykat. Celé dny nemůžu jíst, spát ani vstát z postele. Už dvacet dnů jenom brečím. Teď když píšu, je to varovné znamení. Něco je špatně.“ O chvíli později hlas dodá: „Píšu to na mém iPhoneu. A už teď můžu říct, že tenhle text bude znít jako vzkaz sebevraha nebo marný pokus být opravdový.“ Posлуhači alternativní scény autorčinu tvůrčí metodu nejspíš znají: ambientní písničkářka, v jejíž experimentálně laděné tvorbě najdeme i prvky field recordings nebo vliv musique concrète, vytváří koláže zvuků a pocitů a její desky bývají vnímány jako svého druhu deník. Úvodní track tak působí jako prolog k dalším „zápiskům“. Mužské zabarvení hlasu však vyvolává nejistotu, či deník vlastně posloucháme. Tato nejistota je důležitá: ukazuje, že prožitky, jež album Sentiment zprostředkovává, nejsou jen privátního rázu. V době, kdy se mladí lidé nebojí sdílet tísňivé dojmy ze svých životů, lze nahrávku Claire Rousay chápat jako generační gesto (takový dojem ostatně vyvolal i její květnový pražský koncert). Přesto se nedá mluvit o novém přístupu, vždyť už v nultých letech tento druh laptopového písničkářství získal poměrně velký ohlas (viz Atlas Sound nebo Grouper). Nový je pouze kontext: zatímco dříve jsme podobné nahrávky poslouchali s přesvědčením, že nám v nich hudebníci odhalují svou intimitu, dnes je považujeme za výraz společné zkušenosti.

Benjamin Slavík

HOVORY Z REZIDENCE
SCHLECHTFREUND

© MONSTRABARET FREDÁ BRUNOLDA 2024

A2 — DOBRĚ
VYHOZENÉ PENÍZE!

Předplaťte si svůj oblíbený kulturní časopis!

roční předplatné – 1250 Kč / 26 čísel

zvýhodněné roční předplatné pro studenty,
seniory, ZTP nebo rodiče na mateřské
či rodičovské dovolené – 1049 Kč / 26 čísel

roční předplatné pro knihovny – 899 Kč / 26 čísel

půlroční předplatné – 699 Kč / 13 čísel

čtvrtletní předplatné – 329 Kč / 6 čísel

roční férové předplatné – 2124 Kč / 26 čísel

roční elektronické předplatné – 599 Kč / 26 čísel

Předplatné objednávejte na adrese distribuce@advojka.czVíce informací najdete na www.advojka.cz

eskalátor

„Smrtící žabí jed. Silné psychedelikum ve světě zabíjí, v Česku je volně prodejné,“ hlásá titulek na webu iDnes. Jde o typický příklad clickbaitu: senzacechtivý čtenář článek otevře v naději, že se dozví o masových úmrtích po požití démonické látky, a pak se dočte, že „na světě už po její aplikaci lidé zemřeli“. To samé se ovšem dá říct i o rohlíku.

Nechci zlehčovat zjištění, že je na českém trhu volně dostupná substance, která by rozhodně měla být regulována. Zároveň je však jasné, že společenská nebezpečnost halucino-genu 5-MeO-DMT, obsaženého ve slizu, který produkuje Bufo alvarius neboli ropucha coloradská, je drasticky nízká v porovnání s mnoha dostupnějšími drogami v čele s alkoholem. Že se některé drogy demonizují, zatímco jiné, nebezpečnější zlehčují, to je stará česká písnička. O psychedelikách se přitom už i u nás běžně píše bez předsudků, čas od času se ale nějaká podpásovka objeví – jsme totiž v Česku a tady se chlastá. S tím nakonec souvisí i odchod Jindřicha Vobořila z postu národního protidrogového koordinátora, o němž nedávno informovala vláda. Vobořil prosazoval legalizaci měkkých drog a často hovořil o škodlivosti konzumace alkoholu, a proto ležel v žaludku zejména politikům z KDU-ČSL.

Zmíněný článek přitom – navzdory bombastickému názvu – nevolá po represí, a dokonce cituje Filipa Zárubu, autora dokumentu

Bufo Alvarius – The Underground Secret, který o „žabím tripu“ říká: „Opustíte vlastní tělo, vlastní ego, tento vesmír. Dostanete se na zdánlivě prázdné místo, kde neexistuje prostor ani čas. Je tam jen čistě absolutní vědomí plné lásky, kreativity a inteligence.“ To by možná prospělo i Marianu Jurečkovi a dalším selektivně nekompromisním protidrogovým bojovníkům.

Anna Silenská

Co si má v létě počít sportovní fanoušek, který si rád užívá českou nadřazenost nad zbytkem světa? Může si samozřejmě dokola pouštět sestřih z mistrovství světa v hokeji. Zlato stále těší, hlášky Roberta Záruby nepřestaly šimrat a pohled na ledovou plochu může být v horkých dnech osvěžující. Momentky za oslav – včetně těch, na nichž manažer české reprezentace Petr Nedvěd osahává servírku – zase dávají vzpomenout na éru bezstarostného mužského šovinismu. Ale co dalšího? Na fotbalové EURO je lepší zapomenout – parodii na fotbal v podání českého výběru si mohli vychutnat snad jen masochisté.

Ti, co mají rádi krev, tlačenkou, utopence či lidské tělo zaklesnuté buď do pletiva, anebo do jiného těla, na konci června s nadějí sledovali zápas o titul MMA v polotěžké váze mezi „českým samurajem“ Jiřím Procházkou a obhájcem titulu, Brazilcem Alexem Pereirou. Ale ani tohle nevyšlo. Brazilecký zápasník do lasvegaského oktagonu nastoupil v kostýmu odkazujícím na tradiční oděv amazonských indiánů a rodáka z jihomoravských Hostěradic na začátku druhého kola skopl jako malinu. Zápas

skončil tak rychle, že ten, kdo lačnil po krvi, a ne po reklamě na sázkovku, si opravdu moc nesmlnul. Procházka, který se honosí značkou BJP („bomby jako piča“), si ze souboje odnesl těžký otřes mozku a teď možná přemýšlí o tom, nakolik o jeho prohře rozhodly šamanské síly, z nichž jeho protějšek údajně čerpá.

Český fanoušek je každopádně v šoku, napřed fotbalisté a pak tohle! Jak z této frustrace ven? Co třeba zkusit žít vlastní život a neprojektovat svou identitu do někoho, kdo o nás v životě neslyšel? Nebo je problém v českém samuraji? Co kdyby se vykašlal na apropiaci japonské kultury a příště nastoupil třeba v domácí kuchyni, s umělohmotnou sekerkou a vlajkou s psí hlavou? Nepomohlo by to?

Vojtěch Ondráček

Skoro přesně před dvaceti lety se mi dostal do ruky časopis, který vedle rad do života, na něž zapomenete, jen co opustíte čekárnu zubní ordinace, obsahoval i rozhovor s Donaldem Trumpem. Věděl jsem tehdy, že je to člověk, co má rád peníze, moc a ženy s bujným poprsím, ale ukázalo se, že je ještě větší blbec, než jsem si myslel (všem ouředně uznaným blbům se omlouvám). Závěrečný dotaz nasadil celému interview korunu. Co by udělal, kdyby se stal prezidentem Spojených států? Zavolal by si představitele blízkovýchodních ropných velmocí a postavil by je do latě, protože Ameriku nikdo nesmí brát na hůl!

Pochopitelně jsem si nedokázal představit, že by se někdo jako Trump mohl stát prezidentem USA. Ve Washingtonu právě úřadoval

George W. Bush, který hranice možného posunul o pořádný kus, ale neomalený byznysmen byl úplně jiná liga. V Trumpově pojetí světa bylo všechno jasné jako facka – s výjimkou jeho účesu. Když podrobně popisoval každodenní přípravu své ikonické patky, z myšlenkové hlušiny se vyloupil první a poslední náznak rafinovanosti.

V roce 2016 se ukázalo, že realita občas dokáže překonat veškerou imaginaci, ale ani tehdy jsem se nepoučil. Když Trump neuznal svoji porážku ve volbách v roce 2020 a spustil štvavou kampaň, která v lednu následujícího roku vyústila bezprecedentním útokem Trumpových příznivců na sídlo Kongresu, opravdu jsem nevěřil tomu, že by se někdy mohl do úřadu vrátit. Nyní jej na fotkách a videích sledujeme, jak zakrvácený po neúspěšném atentátu se vztyčenou pěstičkou vyzývá k boji, a těžko popřít, že má celkem slušně nakročeno do Bílého domu. Alternativou je dosluhující prezident, jednaosmdesátiletý Joe Biden, který svou nemohoucností začíná připomínat nejvyššího představitele Sovětského svazu v závěrečných fázích jejich vlád.

Byla by to úleva, kdyby Trumpa hraniční zkušenost dovedla k sebereflexi a kdyby se Biden, o jehož způsobilosti k dalšímu funkčnímu období po nedávných veřejných vystoupeních pochybuje čím dál víc lidí, vzdal ze zdravotních důvodů kandidatury. Spíš to ale vypadá, že celá tahle marnost bude pokračovat a já budu znovu žasnout nad omezeností své představivosti. Kolikrát ještě?

Jan Klamm